

ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

УДК 159.964.21-053.9(043.5)

БРАГІНА КАТЕРИНА ІГОРІВНА

ДИСЕРТАЦІЯ

**ГУБРИСТИЧНА МОТИВАЦІЯ ЯК УМОВА ПРОЯВУ
ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСІБ ЛІТНЬОГО ВІКУ**

053 – Психологія

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Науковий консультант: **Вірна Жанна Петрівна**, доктор психологічних наук,
професор

Луцьк 2022

АНОТАЦІЯ

Брагіна К.І. Губристична мотивація як умова прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії 053 – Психологія. – Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, 2022.

У дисертаційній роботі обґрунтовано губристичну детермінацію прояву емоційного інтелекту в осіб літнього віку. Емпірично визначено психологічні маркери взаємозв'язку губристичної мотивації та емоційного інтелекту осіб літнього віку та експліковано закономірності функціонування цього психологічного альянсу.

Робота складається з вступу, трьох розділів, списку використаних джерел, висновків і додатків. У першому розділі «Теоретико-методологічний аналіз вивчення емоційного інтелекту та губристичної мотивації особистості» деталізовано основні категоріально-понятійні контури феномену емоційного інтелекту особистості та розглянуто концептуальні позиції вивчення губристичної мотивації в системі самореалізації особистості. Конкретизовано розуміння емоційного інтелекту як здатності людини до усвідомлення, самомотивації, прийняття та управління власними емоційними станами і почуттями інших людей, який є потужним психологічним інструментом соціально-психологічної адаптації та атрибутом ефективного використання психологічних ресурсів особистості. Понятійно-аксіологічний зміст губристичної мотивації в ознаках прагнень до переваги та досконалості демонструє базові координати самореалізації особистості. Наголошено, що основною прерогативою емоційного інтелекту є усвідомлення певних тенденцій поведінки і емоційних станів, які об'єктивно мобілізують особистісні ресурси відкритості, соціальної обізнаності, альтруїзму, оптимізму, асертивності та здорової амбіційності осіб цієї вікової категорії, що загалом визначає цілісний прояв їх емоційної компетентності.

У другому розділі «Програма емпіричного вивчення губристичної

мотивації як умови прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку» розглянуто базові позиції щодо вивчення емоційного інтелекту осіб літнього віку засобом деталізації розвитку їх когнітивної та емоційної сфер на фоні психофізіологічних змін організму, обґрунтування специфіки одночасного функціонування їх емоційної обізнаності та інгібіції та зазначення особливостей емоційного включення в соціум та реагування та нього, визначено психологічні координати губристичної детермінації в ознаках прагнення до переваги і влади, прагнення до удосконалення, бажання до реалізації творчого потенціалу, досягнення майстерності, самореалізації, самоствердження.

Обґрунтовано програму дослідження взаємозв'язку вивчення емоційного інтелекту та губристичної мотивації осіб літнього віку; визначено загальні методологічні принципи дослідження (принцип єдності, принцип взаємозв'язку, принцип ієрархії та принцип розвитку); описано основні етапи та характеристику психодіагностичного інструментарію, який використано у дослідженні та складу вибірки; конкретизовано використання різносторонніх методів математичної статистики для аналізу та узагальнення отриманих психодіагностичних даних.

У третьому розділі «Емпіричне вивчення губристичної мотивації як умови прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку» представлено опис результатів емпірико-діагностичного дослідження губристичної мотивації як умови розвитку емоційного інтелекту осіб літнього віку, диференційованих за рівнем губристичної мотивації (низький, середній, високий).

За допомогою дискримінантного аналізу були визначені відповідні класи об'єктів класифікації, які продемонстрували відмінності (критерій Фішера, F-видалення, λ -Уилкса та χ -тест). Проведення факторизації методом головних компонент із варімакс-обертанням матриці психологічних показників дало змогу отримати однозначно інтерпретовану факторну модель особистісних характеристик респондентів з різними рівнями губристичної мотивації. Для визначення числа факторів був використаний «кам'яний осип» Р.Кетела. Правомірність застосування методу факторного аналізу до вибірки також

перевірялась за критерієм Кайзера-Мейєра-Олкіна. Значення кореляції між фактором та змінними, що входять в його структуру менше 0,5, не брались до уваги в аналізі та критерієм сферичності Барлетта.

Факторну модель особистісних характеристик респондентів з низьким рівнем губристичної мотивації складають: *«консервативність поведінки»*, *«життєзабезпечення»*, *«орієнтація на егоїзм»*, *«просоціальні цінності»*, *«конформність»*, *«стенічна фрустрація»*.

До факторної моделі особистісних характеристик респондентів із середнім рівнем губристичної мотивації входять: *«комунікабельність»*, *«самостійність»*, *«доброта»*, *«творча активність»*, *«гедонізм»*, *«соціальний статус»*, *«демонстративне споживання»*, *«орієнтація на процес»*, *«орієнтація на свободу»*.

Факторну модель особистісних характеристик респондентів із високим рівнем губристичної мотивації формують: *«соціальний статус»*, *«життєзабезпечення»*, *«універсалізм»*, *«демонстративне споживання»*, *«гедонізм»*, *«мотивація досягнення»*, *«орієнтація на результат»*, *«комунікативний комфорт»*, *«прагнення до уникнення невдач»*, *«прагнення до власного благополуччя»*.

Внаслідок застосування множинного регресійного аналізу виокремлено такі найсуттєвіші прогностичні детермінанти загального рівня прояву емоційного інтелекту (як залежної змінної): у респондентів з низьким рівнем губристичної мотивації: *«орієнтація на егоїзм»* (+); *«життєзабезпечення»* (-), котрі призводять до появи у опитаних схильності до егоїстичних потягів в поведінці, зумовлюють орієнтацію на задоволення власних потреб та прагнення реалізувати перш за все власні плани; для осіб з середнім рівнем губристичної мотивації: *«самостійність»* (+); *«комунікабельність»* (-); *«гедонізм»* (-), що впливають на прагнення особистості реалізувати власну самостійність, стати активною частиною соціуму, ігноруючи при цьому прагнення досягти гедоністичних насолод, людина прагне бути корисною для оточуючих та діяти, орієнтуючись на просоціальні цінності; у осіб з високим рівнем губристичної мотивації: *«соціальний статус»* (+); *«мотивація досягнення»* (+); *«прагнення до*

уникнення невдач» (-); «універсалізм» (+); «орієнтація на результат» (+), котрі визначають прагнення до затвердження власного соціального статусу в суспільстві, бажання досягти найкращого взірцевого результату, уникнути провалу будь-якою ціною, людина орієнтується лише на майбутній результат та перспективу забезпечення універсального комфорту як у своєму житті, так і у житті оточуючих.

Застосування методу *кореляційного аналізу* дало змогу визначити статистично-значущі кореляції між факторними симптомокомплексами та «вузькими» характеристиками (компонентами) емоційного інтелекту особистості. Узагальнені результати відображенні в розроблених емпіричних моделях психологічного змісту взаємозв'язку губристичної мотивації та прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку у таких його формах як: *дифузно-декларативна, морально-відповідальна та емпатійно-творча*. Аналіз варіативності взаємозв'язку різних рівнів губристичної мотивації з проявами емоційного інтелекту демонструє відмінні характеристики реалізації губристичних прагнень, просоціальних тенденцій поведінки та типів емоційного реагування.

Розроблено узагальнену емпіричну модель взаємозв'язку факторів різного рівня губристичної мотивації та емоційного інтелекту особистості, у якій виокремлено два типи психологічного альянсу у змісті взаємозв'язку губристичної мотивації та прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку: *владно-егоїстичний альянс* – у якому домінуючу позицію займають губристичні ознаки прагнення до переваги, особистісно-поведінкові предиктори якого вміщують характеристики егоїстичної орієнтації, слабкої налаштованості на власне життєзабезпечення та астенічного емоційного реагування, які у детальному аналізі взаємозв'язків із таким компонентом емоційного інтелекту як усвідомлення власних емоцій, утворили дифузно-декларативну форму прояву емоційного інтелекту; *вдосконалювально-конструктивний альянс* – визначається домінуванням губристичних ознак прагнення до досконалості, особистісно-поведінкові предиктори якого вміщують характеристики виражених самостійності, комунікабельності, відсутності гедоністичних

цінностей та виявів стеничного емоційного реагування (середній рівень губристичної мотивації), які у детальному аналізі взаємозв'язків із такими компонентами емоційного інтелекту як емоційна обізнаність і самомотивація, утворили морально-відповідальну форму прояву емоційного інтелекту; та характеристики соціальної статусності, універсалізму, вираженої мотивації досягнення та орієнтації на результат та виявів стеничного емоційного реагування (високий рівень губристичної мотивації), які у зв'язку із такими компонентами емоційного інтелекту як емпатія і усвідомлення емоцій інших людей, утворили емпатійно-творчу форму прояву емоційного інтелекту.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: *вперше* з'ясовано психологічний зміст взаємозв'язку губристичної мотивації та проявів емоційного інтелекту осіб літнього віку, диференційованих на рівнем губристичної мотивації; запропоновано емпіричну модель психологічних маркерів взаємозв'язку губристичної мотивації та проявів емоційного інтелекту осіб літнього віку та експліковано владно-егоїстичний та вдосконалювально-конструктивний альянси такого зв'язку; *поглиблено* розуміння емоційного інтелекту осіб літнього віку в ознаках соціально-психологічної адаптації та ефективного використання психологічних ресурсів особистості й *доповнено* наукові уявлення щодо психологічних особливостей емоційного інтелекту осіб літнього віку засобом верифікації його дифузно-декларативної, морально-відповідальної та емпатійно-творчої форм прояву; *набули подальшого розвитку* положення щодо психологічних закономірностей ефективної самореалізації осіб літнього віку в губристичних ознаках прагнення до досконалості.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у тому, що емпіричним шляхом обґрунтовано адекватність апробованого комплексу діагностичних засобів щодо вивчення взаємозв'язку губристичної мотивації та проявів емоційного інтелекту осіб літнього віку; діагностичні результати можуть використовуватися психологами як параметри можливої психокорекційної роботи з цією віковою категорією. Висновки роботи можуть бути використані при викладанні навчальних дисциплін «Вікова психологія», «Геронтопсихологія», «Психодіагностика», «Тьюторінг: психологічний супровід

в соціальних інституціях», «Психологічне проектування життєвого шляху особистості», «Психокорекція та психореабілітація з практикумом», «Робота психолога з людьми похилого віку», «Психологія абілітації та паліативна психологія».

Дисертаційна робота містить **перспективи** подальшого вивчення проблеми через розробку і проведення збалансованих досліджень взаємозв'язку губристичної мотивації та емоційного інтелекту із урахуванням стану фізичного здоров'я, соціального статусу і статево-гендерних особливостей осіб літнього віку.

Ключові слова: емоційний інтелект, форми прояву емоційного інтелекту (дифузно-декларативна, морально-відповідальна, емпатійно-творча), губристична мотивація, самореалізація, владно-егоїстичний альянс, вдосконалювально-конструктивний альянс, особи літнього віку.

ANNOTATION

Brahina K.I. Hubristic motivation as a condition for the manifestation of emotional intelligence of older adults. – Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of doctor of philosophy in the field of knowledge 05 "Social and behavioral sciences" in the specialty 053 "Psychology" – Lesya Ukrainka Eastern European national University, Lutsk, 2020.

The thesis substantiates the hubristic determination of emotional intelligence in the elderly. Psychological markers of the relationship between hubristic motivation and emotional intelligence of the elderly were empirically determined and the patterns of functioning of this psychological alliance were explicated.

The paper consists of an introduction, three chapters, a list of references, conclusions, and appendixes. The first chapter «Theoretical and methodological analysis of the study of emotional intelligence and hubristic motivation of a personality» details the basic categorical and conceptual outlines of the phenomenon of emotional intelligence of a personality and considers the conceptual positions of the study of hubristic motivation in the system of personality self-realisation. The

paper specifies the understanding of emotional intelligence as a person's ability to recognize, self-motivate, accept and manage their own emotional states and feelings of others, which is a powerful psychological tool of socio-psychological adaptation and an attribute of the effective use of psychological resources of the individual. The conceptual and axiological content of hubristic motivation in the attributes of aspirations for excellence and perfection demonstrates the basic coordinates of personal self-actualisation. It has been noted that the main prerogative of emotional intelligence is the awareness of certain behavioural tendencies and emotional states that objectively mobilise personal resources of openness, social awareness, altruism, optimism, asperity, and healthy ambitiousness of individuals in this age group.

The second chapter «Programme of empirical study of hubristic motivation as a condition of emotional intelligence of elderly people» considers the basic positions on the study of emotional intelligence of elderly people by detailing the development of their cognitive and emotional spheres against the background of psychophysiological changes in the body, justifying the specific inhibition and indicating the features of emotional inclusion in society and response to it, identifies the psychological coordinates of hubristic determination in the signs of striving for superiority and power, the desire for perfection, the desire to realise the creative potential, to achieve mastery, self-actualisation, self-assertion.

The program of research of the interrelation of emotional intelligence and hubristic motivation of elderly people is substantiated; general methodological principles of research (unity principle, interrelation principle, hierarchy principle and development principle) are defined; the main stages and characteristics of psychodiagnostic tools used in research and sample composition are described; use of different methods of mathematical statistics for analysis and generalization of the obtained psychodiagnostic data is specified.

In the third chapter «Empirical research of hubristic motivation as a condition for the manifestation of emotional intelligence of older adults» the description of the results of an empirical-diagnostic study of hubristic motivation as a condition for the manifestation of emotional intelligence in elderly people differentiated by the level of hubristic motivation (low, medium, high) is presented.

Using discriminant analysis, the corresponding classes of classification objects were identified and showed differences (Fisher's test, F-squared, λ -Wilks and χ -test). Factorisation by principal component method with varimax rotation of the matrix of psychological indicators allowed to obtain an unambiguously interpretable factor model of personal characteristics of respondents with different levels of hubristic motivation. R. Cattell's «Scree Plot» was used to determine the number of factors. The appropriateness of applying factor analysis to the sample was also tested using the Kaiser-Meyer-Olkin criterion. Correlation values between a factor and its constituent variables of less than 0.5 were not taken into account in the analysis and Barlett's sphericity criterion.

The factor model of the personal characteristics of the respondents with low levels of hubristic motivation consists of «*conservatism of behaviour*», «*life support*», «*ego orientation*», «*prosocial values*», «*conformity*», and «*sthenic frustration*».

The factor model of the personal characteristics of respondents with a medium level of hubristic motivation includes «*communicability*», «*independence*», «*kindness*», «*creativity*», «*hedonism*», «*social status*», «*demonstrative consumption*», «*process orientation*», «*freedom orientation*».

The factor model of the personal characteristics of respondents with high levels of hubristic motivation is formed by «*social status*», «*life support*», «*universalism*», «*demonstrative consumption*», «*hedonism*», «*achievement motivation*», «*result orientation*», «*communicative comfort*», «*failure avoidance motivation*», «*desire for one's own well-being*».

Multiple regression analysis identifies the most significant predictors of the overall level of emotional intelligence (as the dependent variable): for respondents with low level of hubristic motivation: «*ego orientation*» (+); «*life support*» (-), leading to a tendency to egoistic drives in the behaviour of respondents, condition the orientation on the satisfaction of own needs and the desire to implement primarily their own plans; for those with a medium level of hubristic motivation: «*independence*» (+); «*communicability*» (+); «*hedonism*» (-), influencing the aspiration of a person to realise his own independence, to become an active part of

society, ignoring the desire to achieve hedonistic pleasures, a person aspires to be useful to others and to act, being oriented to pro-social values; in individuals with high level of hubristic motivation: «*social status*» (+); «*achievement motivation*» (+); «*failure avoidance motivation*» (-); «*universalism*» (+); «*result orientation*» (+), determining aspiration for assertion of own social status in society, desire to achieve the best exemplary result, avoid failure at any cost, the person is oriented only to the future result and prospect of ensuring universal comfort both in their life and in life of others.

The use of the method of *correlation analysis* made it possible to determine statistically significant correlations between factor symptom complexes and «narrow» characteristics (components) of personal emotional intelligence. The generalized results are reflected in the developed empirical models of the psychological content of the relationship between hubristic motivation and the manifestation of emotional intelligence of the elderly in its forms as *diffuse-declarative, moral-responsible, and empathic-creative*. Analysis of the variability of the relationship between different levels of hubristic motivation and displays of emotional intelligence demonstrates different characteristics of the realisation of hubristic aspirations, prosocial behavioural tendencies, and types of emotional response.

A generalized empirical model of the interrelation of factors of different levels of hubristic motivation and emotional intelligence of a personality was developed. Two types of psychological alliance in the content of the relationship between hubristic motivation and the manifestation of emotional intelligence of the elderly can be identified: *the power-egoistic alliance* - in which the dominant position is occupied by the hubristic traits of striving for superiority, whose personality-behavioural predictors contain the characteristics of an egoistic orientation, a weak disposition for own life support and an asthenic emotional response, contained in a detailed analysis of own emotions that form a diffuse-declarative form of manifestation of emotional intelligence; *the perfectionistic-constructive alliance* - defined by the dominance of hubristic traits of striving for perfection, whose personal-behavioural predictors contain characteristics of marked autonomy,

communicability, absence of hedonistic values and manifestations of sthenic emotional reactions (medium level of hubristic motivation), contained in a detailed analysis of the correlations with such components of emotional intelligence as emotional awareness and self-motivation, formed a moral-responsible form of emotional intelligence; and characteristics of social status, universalism, pronounced achievement motivation and result orientation and manifestations of sthenic emotional response (high level of hubristic motivation), which in connection with such components of emotional intelligence as empathy and awareness of the emotions of others, formed an empathic-creative form of emotional intelligence.

The scientific novelty of the obtained results consists in the fact that *for the first time* the psychological content of the relationship between hubristic motivation and manifestations of emotional intelligence of older adults, differentiated at the level of hubristic motivation, has been elucidated; an empirical model of psychological markers of the relationship between hubristic motivation and expressions of emotional intelligence of the elderly is proposed, and the power-egoistic and perfectionistic-constructive alliances of this relationship are explicated; the understanding of emotional intelligence of the elderly in the signs of socio-psychological adaptation and effective use of psychological resources of the individual is *increased* and the scientific understanding of the psychological features of the emotional intelligence of the elderly through the verification of its diffusive-declarative, moral-responsible and empathic-creative forms of manifestation is *supplemented*; the provisions on the psychological regularities of effective self-realisation of the elderly in the hubristic signs of striving for excellence *have been further developed*.

The practical value of the dissertation research is that the adequacy of the tested diagnostic toolkit for studying the relationship between hubristic motivation and emotional intelligence in the elderly was substantiated empirically; the diagnostic results can be used by psychologists as parameters for possible psycho-corrective work with this age group. The conclusions of the work can be used in teaching the academic disciplines «Age psychology», «Gerontopsychology», «Psychodiagnostics», «Tutoring: psychological support in social institutions»,

«Psychological design of personality life path», «Psychocorrection and psychorehabilitation of a psychologist with elderly people», «Psychology of habilitation and palliative psychology».

The thesis contains the prospects of further study of the problem through the development and implementation of balanced research on the relationship between hubristic motivation and emotional intelligence, taking into account the state of physical health, social status, and age and gender characteristics of the elderly.

Key words: emotional intelligence, forms of emotional intelligence (diffuse-declarative, moral-responsible, empathic-creative), hubristic motivation, self-actualisation, power-egoistic alliance, perfectionistic-constructive alliance, elderly persons.

Список публікацій здобувача за темою дисертації:

*Статті, надруковані у виданнях, що затверджені як фахові
в галузі психології:*

1. Брагіна К.І. Природа губристичної мотивації та розвитку губристичного синдрому крізь призму конфлікту. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. № 44. 11-30.

DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2019-44.11-30>

2. Брагіна К.І. Губристична мотивація як важлива умова психологічного здоров'я. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Київ; Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. Том VI. Психологія обдарованості. № 15. 21-24. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.11>

3. Брагіна К.І. Соціально-психологічні установки у профілі губристичної мотивації осіб літнього віку. *Психологічні перспективи*. 2019. № 34. 10-24. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2019-34-10-23>

4. Брагіна К.І. Губристична мотивація в структурі мотиваційного профілю осіб літнього вік. *Теорія і практика сучасної психології*: зб. наук.

праць / гол. ред. В. В. Зарицька. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2019. № 3. 29-32. DOI: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-2.6>

5. Брагіна К.І. Теоретико-емпіричний аналіз зв'язку губристичної мотивації та емоційного інтелекту у осіб літнього віку. *Психологічний часопис*: зб. наук. праць / за ред. С.Д. Максименка. Київ: Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2019. № 5 (11). 106-118. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.11>

6. Virna Zh., Brahina K. The time perspective of persons in restrictive conditions of quarantine: sex and age analysis. *Psychological Counseling and Psychotherapy*. 2020. № 13. 51-61. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2019-34-10-23>

Наукові публікації, які включені до наукометричних баз

Scopus або Web of Science Core Collection

7. Leonova I.M., Yevchenko I.M., Masliuk A.M., Brahina K.I., Salata H.V. Emotional Intelligence as a Factor against Burnout in Female Students and Teachers. *Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment*. 2021. № 9. 280-293. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2019-34-10-23>

Монографії:

8. Brahina K. Acquiring the psychological well-being of people of mature age: the hubristic determination's dimension of the manifestation of emotional intelligence. *Modern trends in science and practice*. Volume 1 : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2021. 83-92. DOI: <https://doi.org/10.51587/9781-7364-13302-2021-005>

Статті, опубліковані у збірниках матеріалів наукових конференцій:

9. Брагіна К.І. Губристична мотивація як умова емоційного інтелекту людини. *Соціальна адаптація людей літнього віку всучасному суспільстві, ортобіоз та паліативна допомога із циклу: Психологічні складові сталого розвитку суспільства: пошук психологічного обґрунтування та виклики сучасності*: зб. наук. праць за мат. V міжнар.

наук.-практ. конф., та форуму ун-тів третього віку. Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2018. 72-77.

10. Брагіна К.І. Губристична мотивація як важливий фактор соціального інтелекту. *Психолого-педагогічні проблеми соціалізації особистості в сучасних умовах*: зб. наук. праць за мат. міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2019. 180-183.

11. Брагіна К.І. Роль губристичної мотивації у протіканні кризи середнього віку. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя*: зб. наук. праць за мат. IV міжнар. наук.-практ. конф. Суми, 2019. 135-139.

12. Брагіна К.І. Ризик та ризикованість як супутні характеристики губристичної мотивації. *Виклики та парадокси соціальної взаємодії в постмодерному світі: лінгвістичний та психологічний аспекти*: зб. наук. праць за мат. I міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк, 2019. 115-119.

13. Брагіна К.І. Реалізація губристичних прагнень шляхом демонстративної поведінки у осіб літнього віку. *Соціальна адаптація людей літнього віку в сучасному суспільстві, ортобіоз та паліативна допомога із циклу: Психологічні складові сталого розвитку суспільства: пошук психологічного обґрунтування та виклики сучасності*: зб. наук. праць за мат. VI міжнар. наук.-практ. конф., та форуму ун-тів третього віку. Луцьк. 2019. 108-117.

14. Брагіна К.І. Губристичні тенденції сталого ортобіозу особистості. *Соціальна адаптація людей літнього віку в сучасному суспільстві, ортобіоз та паліативна допомога із циклу: Психологічні складові сталого розвитку суспільства: пошук психологічного обґрунтування та виклики сучасності*: зб. наук. праць за мат. VII міжнар. наук.-практ. конф., та форуму ун-тів третього віку. Луцьк. 2021. 8-11.

15. Брагіна К.І. Губристичні прагнення осіб літнього віку на теренах здобуття додаткової освіти. *Фактори розвитку педагогіки і психології в XXI столітті*: зб. наук. праць за мат. VII міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 2021. 56-58.

16. Брагіна К.І. Регулятивна функція губристичної мотивації в основі соціальних стосунків людей літнього віку. *Scientific Trends and Trends in The Context of Globalization: with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference*. Umeå, Sweden: Mondial, 2021. 177-182. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.7-8.06.2021.017>

17. Брагіна К.І. Контекстуальна позиція прагнення влади в процесі здобуття освіти людиною літнього віку. *Тенденції розвитку психології та педагогіки: зб. наук. праць за мат. міжнар. наук.-практ. конференції*. Київ. 2022. 9-12.

Статті, опубліковані в збірниках наукових статей:

18. Brahina K. Pedagogic component of older adults' self-development. *Social education project of improving knowledge in economics*. Special Edition Ukraine Part 1. 2022. 4-8.

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ГУБРИСТИЧНОЇ МОТИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ	
1.1. Емоційний інтелект: категоріально-понятійний аналіз	25
1.2. Губристична мотивація в системі самореалізації особистості	40
Висновки до розділу 1	56
РОЗДІЛ 2. ПРОГРАМА ЕМПІРИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ГУБРИСТИЧНОЇ МОТИВАЦІЇ ЯК УМОВИ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСІБ ЛІТНЬОГО ВІКУ	
2.1. Емоційний інтелект осіб літнього віку: визначення координат губристичної мотивації	58
2.2. Обґрунтування програми та методів дослідження	76
Висновки до розділу 2	91
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ГУБРИСТИЧНОЇ МОТИВАЦІЇ ЯК УМОВИ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСІБ ЛІТНЬОГО ВІКУ	
3.1. Діагностична констатація результатів дослідження	92
3.2. Психологічні маркери губристичної детермінації прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку	130
Висновки до розділу 3	155
ВИСНОВКИ	160
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	164
ДОДАТКИ	
ДОДАТОК А	
Таблиця А.1. Структурна матриця канонічних функцій за результатами дискримінативного аналізу	185

Таблиця А.2. Дискримінантні функції в центроїдах груп	188
---	-----

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1. Факторна структура особистісних характеристик осіб з низьким рівнем губристичної мотивації	189
---	-----

Таблиця Б.2. Факторна структура особистісних характеристик осіб з середнім рівнем губристичної мотивації	193
--	-----

Таблиця Б.3. Факторна структура особистісних характеристик осіб з високим рівнем губристичної мотивації	195
---	-----

ДОДАТОК В

Таблиця В.1. Результати обчислення множинної регресії вимірюваних показників у вибірці осіб із низьким рівнем губристичної мотивації	198
--	-----

Таблиця .2. Регресійна модель особистісних факторів у вибірці осіб із низьким рівнем губристичної мотивації	198
---	-----

Таблиця В.3. Результати обчислення множинної регресії вимірюваних показників у вибірці осіб із середнім рівнем губристичної мотивації	199
---	-----

Таблиця В.4. Регресійна модель особистісних факторів у вибірці осіб із середнім рівнем губристичної мотивації	199
---	-----

Таблиця В.5. Результати обчислення множинної регресії вимірюваних показників у вибірці осіб із високим рівнем губристичної мотивації	200
--	-----

Таблиця В.6. Регресійна модель особистісних факторів у вибірці осіб із високим рівнем губристичної мотивації	200
--	-----

ВСТУП

Актуальність теми. В сучасній психології геронтогенезу одну з ключових позицій займають питання соціально-особистісної самореалізації особистості. У зв'язку з цим зростає актуальність вивчення емоційного інтелекту осіб літнього віку, який не лише забезпечує збереження особистісних ресурсів емоційної обізнаності, самовладання та емпатії, але й підтримує загальний фон емоційної компетенції особистості.

Не дивлячись на те, що визначення суті емоційного інтелекту займає важливе місце в теоретичних та експериментальних дослідженнях психологів (І. Андреева, Р. Бар-Он, О. Власова, Г. Гарднер, В. Зарицька, Є. Карпенко, О. Лящ, Дж. Майер, Г. Орме, М. Шпак та ін.), звернення до неї зумовлено невирішеністю психологічних аспектів вивчення емоційного благополуччя та психічного здоров'я особистості (Н. Гранкіна-Сазонова, Я. Дубяга, М. Зайднер, Л. Засекіна, О. Лазорко, Д. Люсин, В. Майструк, Г. Олпорт, К. Параскевова, Р. Робертс, С. Саарні та ін.), що так важливо для категорії людей літнього віку (Я. Гошовський, М. Даке, А. Зуєва, О. Іванашко, О. Коваленко, О. Лич, С. Новіцкі, О. Паламарчук, М. Смульсон, О. Стрижицька, С. Чарліс та ін.).

З-поміж чисельних досліджень емоційного інтелекту в ракурсі аналізу його структури, властивостей і функцій (М. Арнолд, Б. Вейнер, Ж. Еверіл, Н. Коврига, М. Манойлова, І. Мещерякова, А. Монат, Е. Носенко, П. Саловей, М. Хоффман та ін.) із зазначенням вікової специфіки його розвитку (Р. Верагода, Д. Гоулман, Е. Каммінд, О. Лящ, С. Смітсон, Е. Хантер, Х. Хенарах, У. Хенрі, У. Філліпс, М. Шпак та ін.), дедалі частіше заявляє про себе губристична мотивація як природне та здорове бажання досягти влади або майстерності в соціумі, що спричинює емоційну компетентність особистості (О. Александрова, Н. Бредбан, В. Васютинський, Є. Ільїн, Козелецький, Л. Кривега, Ю. Свиначенко, П. Сіленок, К. Фоменко, Т. Хомуленко та ін.).

Сучасні уявлення про губристичну мотивацію вміщують різноманітні підходи щодо інтерпретації цього феномену. Вивчення «губрису» в контексті соціально-психологічних явищ адаптації (Дж. Аверіл, А. Адлер, А. Бандура, І. Кон, А. Маслоу, А. Монат, О. Посипанова, К. Роджерс, М. Хоффман, Е. Фром та

ін.); самореалізації особистості (К. Абульханова-Славська, А. Большакова, Ж. Вірна, Дж. Девідсон, О. Кузнецов, Д. Леонтьєв, Х. Мюррей, Г. Олпорт, Д. Оуен, С. Соколов та ін.); також в контексті зрілого самовдосконалення в ознаках вмотивованості до успіху, досягнення конструктивного перфекціонізму, амбіційності, конкурентної реалізації (Є. Ільїн, К. Левін, А. Панфілова, А. Розов, В. Селевко Г. Флет, Д. Френк, Р. Фрост, П. Х'юїт, Д. Хамачек та ін.) та в контексті негативних тенденцій прагнення до переваги в ознаках неадекватної самооцінки, адикції власної влади, нарцисизму, гордині, заздрощів й маніпулятивної поведінки (Т. Бескова, Х. Брейкер, А. Васильченко, В. Васютинський, І. Ващенко, І. Кон, А. Орлов, Дж. Саймон С. Соколов та ін.), демонструють засадничу позицію ефективної соціалізації особистості.

Таким чином, аналіз психологічних доробків дає змогу констатувати, що на сьогодні накопичений величезний досвід з вивчення емоційного інтелекту особистості та губристичних тенденцій її поведінки, однак нез'ясованими залишаються питання взаємозв'язку губристичної мотивації та проявів емоційного інтелекту у літньому віці, прояснення яких може суттєво доповнити наукові уявлення щодо психологічних особливостей гармонійного геронтогенезу людини.

З огляду на вищесказане обрано тему дисертаційного дослідження «Губристична мотивація як умова прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до наукової теми кафедри педагогічної та вікової психології Волинського національного університету імені Лесі Українки «Вікові та педагогічні виміри психогенези особистості: норма і девіація (ревіталізаційний ракурс)» та є складовою комплексної науково-дослідної теми «Психогенеза ревіталізації депривованої особистості» (державний реєстраційний номер 0113U002218), що координується Міністерством освіти і науки України. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 14 від 29.11.2018 р.) і поточнена (протокол

№ 3 від 04.03.2022 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й емпіричному визначенні особливостей губристичної мотивації як умови прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку.

Відповідно до поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання**:

1. На основі теоретико-методологічного аналізу проблеми в психологічній літературі розкрити губристичну детермінацію прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку.

2. Емпірично з'ясувати специфіку взаємозв'язку губристичної мотивації та емоційного інтелекту осіб літнього віку.

3. Розробити емпіричну модель психологічних маркерів взаємозв'язку губристичної мотивації та емоційного інтелекту осіб літнього віку.

4. Обґрунтувати психологічні закономірності губристичної детермінації прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку.

Об'єктом дисертаційного дослідження – емоційний інтелект людини.

Предмет дослідження – губристична мотивація як умова прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали загальні положення щодо вивчення: емоційного інтелекту людини (М. Арнолд, Р. Барон, Г. Гарднер, Д. Гоулман, В. Зарицька, Л. Засєкіна, Д. Карузо, О. Ляц, Дж. Майєр, Е. Носенко, К. Петрідес, А. Петровська, П. Саловей, А. Четверик-Бурчак, М. Шпак та ін.); специфіки прояву емоційного інтелекту в осіб літнього віку (Д. Беннетт, Дж. Бініас, Д. Еванс, О. Іванашко, О. Коваленко, Х. ЛаМоніка, О. Лич, І. Наумова, О. Паламарчук, В. Подорожний, Р. Уїлсон, С. Чарліс, Т. Шабанова та ін.); феномену губристичної мотивації особистості (Г. Александрова, К. Бік, Д. Девідсон, Є. Ільїн, Ю. Козелецький, Л. Кривега, Д. Оуєн, А. Панфілова, В. Розов, В. Селевко, К. Стенлі, К. Фоменко, Т. Хомуленко та ін.); губристичної мотивації як регуляційної ознаки прояву емоційного інтелекту (Т. Бєскова, Х. Брейкер, А. Васильченко, В. Васютинський, І. Ващенко, Ж. Вірна, Я. Гошовський, Є. Ільїн, В. Каган, О. Ніколаєва, А. Орлов, Дж. Саймон, С. Соколов, М. Смульсон та ін.).

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизація наукової літератури щодо вивчення взаємозв'язку губристичної мотивації та емоційного інтелекту осіб літнього віку); емпіричні (бесіда; тестування із застосуванням опитувальника «Губристична мотивація» К. Фоменко; тесту діагностики емоційного інтелекту Н. Холла; методики діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребнісній сфері О. Потьомкіної; шкали потреби в досягненні Ю. Орлова; тесту цінностей Ш. Шварца; методики діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса; методики діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач Т. Елерса; опитувальника «Схильність до демонстративного споживання» О. Посипанової; методики «Діагностика мотиваційної структури особистості» В. Мільмана; методи статистичної обробки даних: *процедура стандартизації змінних* для зменшення розбіжностей між кількісними результатами, отриманими за різними методиками, з використанням середніх значень та показників стандартного відхилення кожної зі шкал; *дискримінантний аналіз* для підтвердження результатів диференціації вибірки на групи залежно від рівня губристичної мотивації; *факторний аналіз* для мінімізації кількості змінних та концентрації інформації про основні особистісні особливості осіб літнього віку з різним рівнем губристичної мотивації; *множинний регресійний аналіз* з метою встановлення найбільш прогностичних детермінант загального показника емоційного інтелекту з урахуванням рівня губристичної мотивації; *кореляційний аналіз* для конкретизації взаємозв'язків між факторними симптомокомплексами та «вузькими» характеристиками емоційного інтелекту. Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерного забезпечення SPSS для Windows (версія 13.0).

Організація і база дослідження. Вибірку дослідження склали 201 особа, з них 112 – слухачі АКМЕ-університету при Волинському національному університеті імені Лесі Українки (від 60 років і старше); 89 – респонденти, які взяли участь в опитуванні за допомогою панелі он-лайн (від 56 років і старше).

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що:

вперше з'ясовано психологічний зміст взаємозв'язку губристичної мотивації та проявів емоційного інтелекту осіб літнього віку, диференційованих на рівнем губристичної мотивації; запропоновано емпіричну модель психологічних маркерів взаємозв'язку губристичної мотивації та проявів емоційного інтелекту осіб літнього віку та експліковано владно-егоїстичний та вдосконалювально-конструктивний альянси такого зв'язку;

поглиблено розуміння емоційного інтелекту осіб літнього віку в ознаках соціально-психологічної адаптації та ефективного використання психологічних ресурсів особистості й *доповнено* наукові уявлення щодо психологічних особливостей емоційного інтелекту осіб літнього віку засобом верифікації його дифузно-декларативної, морально-відповідальної та емпатійно-творчої форм прояву;

набули подальшого розвитку положення щодо психологічних закономірностей ефективної самореалізації осіб літнього віку в губристичних ознаках прагнення до досконалості.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у тому, що емпіричним шляхом обґрунтовано адекватність апробованого комплексу діагностичних засобів щодо вивчення взаємозв'язку губристичної мотивації та проявів емоційного інтелекту осіб літнього віку; діагностичні результати можуть використовуватися психологами як параметри можливої психокорекційної роботи з цією віковою категорією. Висновки роботи можуть бути використані при викладанні навчальних дисциплін «Вікова психологія», «Геронтопсихологія», «Психодіагностика», «Тьюторінг: психологічний супровід в соціальних інституціях», «Психологічне проектування життєвого шляху особистості», «Психокорекція та психореабілітація з практикумом», «Робота психолога з людьми похилого віку», «Психологія абілітації та паліативна психологія».

Результати дослідження **впроваджено** в навчальний процес Волинського національного університету імені Лесі Українки (№ 03-24/04/1219 від 08.06.2022 р.); Мукачівського державного університету (№ 652 від 06.06.2022 р.); Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана

Огієнка (№ 20/22 від 08.06.2022 р.); в консультативно-психологічну практику ГО «Федерація всесвітнього миру» (довідка № 2022/06/02).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації відображено в публікаціях автора, обговорено на засіданнях кафедри педагогічної та вікової психології Волинського національного університету імені Лесі Українки. Результати проведеного дослідження доповідалися автором на міжнародних науково-практичних конференціях: «Соціальна адаптація людей літнього віку в сучасному суспільстві, ортобіоз та паліативна допомога із циклу: психологічні складові сталого розвитку суспільства: пошук психологічного обґрунтування та виклики сучасності» (Луцьк, 2018, 2019, 2021); «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 2019); «Психолого-педагогічні проблеми соціалізації особистості в сучасних умовах» (Київ, 2019); «Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя» (Суми, 2019); «Виклики та парадокси соціальної взаємодії в постмодерному світі: лінгвістичний та психологічний аспекти» (Луцьк, 2019); «Фактори розвитку педагогіки і психології в XXI столітті:» (Харків, 2021); «Scientific Trends and Trends in The Context of Globalization» (Umeå, 2021); «Тенденції розвитку психології та педагогіки» (Київ, 2022).

Особистий внесок здобувача: у науковій статті, що написана у співавторстві з Ж. Вірною, автору належить узагальнення невирішених питань загальної проблеми, формулювання висновків; у статті, що написана у співавторстві з І. Леоновою, І. Євченко, А. Маслюком і Г. Салата, належить належить аналіз останніх досліджень і публікацій.

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 18 публікаціях, з яких 6 статей опубліковано у виданнях, що включені до переліку фахових у галузі психології, 1 стаття – у виданні, яке включено до наукометричної бази Scopus, 1 – розділ колективної монографії; 10 – у збірниках наукових праць та матеріалів конференцій.

Обсяг та структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (219 найменувань, з них 80 – англійською мовою) та 3 додатків на 16 сторінках. Загальний обсяг дисертації

складає 204 сторінки. Основний зміст роботи викладено на 163 сторінках. Робота містить 9 рисунків і 18 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ГУБРИСТИЧНОЇ МОТИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Емоційний інтелект: категоріально-понятійний аналіз поняття

Вагомий вплив на успішність діяльності людини чинять такі важливі якості як вміння контролювати власні емоції, розуміти емоції інших, чинити вплив на емоційний стан оточуючих. Вміння працювати зі своїми та чужими емоціями, співчувати іншим та давати правильну оцінку власним почуттям визначають поняттям «емоційний інтелект» або EI. Ця дефініція була вперше використана П. Саловеєм та Дж. Майєром для опису емпатії, вміння розуміти та керувати своїми та чужими емоціями [188]. Таким чином, емоційний інтелект є комплексом внутрішніх та зовнішніх якостей людини, котрі чинять вплив на її діяльність та поведінку.

Рівень сучасного дослідження феномену емоційного інтелекту демонструє його популярність, і, це пов'язано передусім із конкретизацією психологічних чинників успішності соціального пізнання, поведінки і взаємодії особистості, які є залежними не тільки від загального інтелекту, але й від її емоційної культури [10; 93]. У праці Л. Засекіної, присвяченій вивченню структурно-функціональної організації інтелекту людини, зазначається, що активізація різноманітних напрямів дослідження проблеми інтелекту свідчить про зміщення акценту від властивостей та функцій психічного до особливостей його внутрішньої організації, де нею виокремлено когнітивно-афективний рівень індивідуального інтелекту [54]. А з часом ставиться акцент на вивченні емоційної пам'яті та безумовного самосприйняття, які спричинюють психологічне благополуччя та психічне здоров'я [56; 219].

Загалом існує дві протилежні концептуалізації щодо поглядів на емоційний інтелект. Перша розглядає його як рису характеру та вважає емоційний інтелект – *trait emotional intelligence* (TEI) – самосприйняттям власних емоцій та диспозицій, що формується в результаті інтроспекції. Автор

теорії рис, К. Петрідес, стверджує, що як риса характеру емоційний інтелект допомагає людині зосередитись на своїх емоціях та почуттях та надає суб'єктивного забарвлення емоційному досвіду. На його думку певні емоційні характеристики часто залежать від контексту ситуації, в котрій опинилась людина. Таким чином стриманість та відстороненість не завжди є ознакою емоційної холодності – це цілком може бути адаптивна поведінка людини до умов навколишньої дійсності. К. Петрідес вважає ТЕІ збірним образом про свій емоційний стан, котрий «локалізується на нижчих рівнях персональної ієрархії людини» [195]. Існує також уявлення про емоційний інтелект як про когнітивне вміння (*ability emotional intelligence (AEI)*), що пов'язане з емоціями і забезпечує вміння контролювати їх перебіг у себе та інших. Таких уявлень про природу емоційного інтелекту притримується Дж. Майєр і його колеги [186]. На думку вченого структуру емоційного інтелекту складають вміння сприймати, використовувати, розуміти та керувати емоціями. Людина схильна засвоювати емоційні сигнали за допомогою аналізу міміки, слів, жестів, пози співбесідника, аналізувати можливі наслідки прояву або приховування власних емоцій та оперувати ними так, щоб діяльність була найбільш ефективною. Д. Петрідес стверджує, що відмінності в функціях та природі ТЕІ та АЕІ мінімізують кореляцію між цими двома явищами, оскільки ТЕІ є особистісною рисою людини, в той час як АЕІ – когнітивною здібністю, котру можна виміряти шляхом тестування [195].

В сучасній психології розроблено декілька моделей емоційного інтелекту, серед яких: *модель емоційно-інтелектуальних здібностей*, у якій емоційний інтелект розглядається як сукупність інтелектуальних здібностей, які забезпечують розуміння емоційних станів і управління ними [187]; *двокомпонентна модель* Д. Люсіна, де емоційний інтелект виступає в якості здатності розуміти емоції і управляти ними [82]; *змішані моделі* емоційного інтелекту вміщують теорії емоційного інтелекту, де цей феномен є складним психічним конструктом, в якому поєднано когнітивні здібності з особистісними і мотиваційними рисами, а саме теорії емоційної компетентності Д. Гоулмана [45]; і некогнітивна теорія емоційного інтелекту Р. Бар-Она [145]; *синтетична*

модель визначає емоційний інтелект як системний прояв інтелектуальних здібностей до аналізу, обробки і використання емоційної інформації [6]; *диспозиційна модель* (модель особистісних рис) К. Петрідеса і Е. Фернхема, де емоційне функціонування особистості ставиться у залежність від наявності у неї відповідних установок і характереологічних установок [197].

Кожна із зазначених моделей емоційного інтелекту віднайшла своїх однодумців і послідовників у їх інтерпретаційному доповненні та удосконаленні. Зокрема, Г. Гарднер вважає, що емоційний інтелект є складовою частиною так званого множинного інтелекту, котрий містить такі складові як вербальний, логіко-математичний, просторовий, кінестетичний, музичний та власне емоційний інтелект, які у комплексі кірують головними типами активності особистості [165]. С. Дерев'янюк, виходячи із структури емоційного інтелекту, виокремлює такі його характеристики як інтроспективність (рефлексія, аналіз емоційних переживань), інструментальність (використання отриманих емоційних знань), імпліцированість (доступність емоцій для самоспостереження) [46]. В. Зарицька в емоційному інтелекті виокремлює такі структурні компоненти як розуміння власних емоцій, самоконтроль і саморегуляція емоцій, розуміння емоцій інших, використання емоцій у діяльності та спілкуванні [53]; В. Гаврилькевич надає емоційному інтелекту формат найвищого рівня емоційної і смислової регуляції, яка орієнтована на вирішення внутрішнього потребово-мотиваційного конфлікту [36]; О. Власова, визначаючи емоційний інтелект, як здатність до розрізнення, адекватного вираження і управління власними емоціями, переживаннями, прийняття відповідальності за їх позитивний модус і відповідність суспільно виробленим еталонам, виокремлює такі його ознаки як емоційна сенситивність, здатність управляти емоціями і емоційна грамотність [34]; М. Манойлова в структурі емоційного інтелекту зазначає такі два його компоненти як внутрішньо особистісний (усвідомлення власних почуттів, самоконтроль, самооцінку, самовпевненість, активність, відкритість новому досвіду, відповідальність, мотивацію досягнення, терпимість, оптимізм, гнучкість, активність) і міжособистісний (здатність управляти стосунками, прогнозувати їх, відкритість,

уміння працювати в команді, комунікабельність, повагу до людей, емпатію, уміння враховувати інтереси іншої особистості) емоційний інтелект [86]; К. Саарні дотримується розгляду емоційного інтелекту як сукупності певних здібностей та вмінь для забезпечення повсякденних комунікативних ситуацій [205]; А. Четверик-Бурчак емоційний інтелект описує як інтегральну властивість особистісної ідентичності, що складається з диспозиційного, міжособистісного, внутрішньо особистісного та інформаційно-перероблюваного компонентів [133] тощо.

Р. Бар-Он відніс до основних структурних компонентів емоційного інтелекту переважаючий настрій, оцінку власної особистості, управління стресом, адаптивні навички, що робить ЕІ не просто вмінням координувати емоції, а здібністю, що як поліструктурне явище, чинить безпосередній вплив на здатність людини до самореалізації, витривалості, самостійності. Це складна комбінація емоційних та соціальних умінь, котрі забезпечують вдале виконання завдань незалежно від їх складності, та дають змогу ефективно виразити себе та зрозуміти інших. Вчений вважає емоційний інтелект не астенічним вмінням особистості, адже його можна розвинути. Р. Бар-Он ввів поняття «емоційного коефіцієнту» (EQ), котрий кількісно відображає той рівень розвитку емоційного інтелекту, котрий властивий людині. Девелопізація EQ забезпечує людину кращими шансами для самовираження та самореалізації навіть на рівні буденності [144]. Дж. Майєр, П. Саловей та Д. Карузо вважають, що емоційний інтелект являє собою стійку структуру, що забезпечує управління емоційними знаннями особистості, котрі людина здобуває в процесі навчання [187]. Подібно розмірковує А. Петровська, яка розглядає емоційний інтелект, як інтегральне утворення, що поєднує когнітивні і регулятивні процеси [98].

При усій варіативності поглядів щодо природи та структури емоційного інтелекту, вчені сходяться на думці, що основною його властивістю є вміння усвідомлювати та генерувати емоції та, за потреби, змінювати їх таким чином, щоб їх вплив сприяв зростанню ефективності результату праці. Д. Гоулман пропонує трактування дефініції «емоційний інтелект» як вміння особистості давати чітке пояснення власним та чужим емоціям задля досягнення власної

мети. Емоційний інтелект є динамічною структурою, котра має тенденцію до розвитку. Його основними структурними компонентами, на думку Д. Гоулмана, є ідентифікація емоційних станів, вміння керувати ними та за потреби змінювати їх, емпатійність та схильність встановлювати тривалі відносини з оточуючими [167]. Д. Люсін вважає, що саме емоційний інтелект відповідає за спрямованість особистості на сферу емоцій, визначає інтерес до власного внутрішнього світу і внутрішнього світу інших людей, формує ціннісне ставлення до емоційних переживань, прагнення розуміти мотиви поведінки. На його думку конструкт емоційного інтелекту містить когнітивні здібності (точність і швидкість переробки емоційної інформації), уявлення про емоції, як про джерело інформації про себе і про оточуючих людей, особливості емоційності (стійкість, чутливість і тому подібне) [83].

Е. Носенко вважає, що емоційний інтелект є комбінацією зовнішньої та внутрішньої складової. Інтелектуальна складова феномену є внутрішньою, а емоційна – зовнішньою. Вчена наголошує, що вибір форми поведінки серед варіації альтернативних алгоритмів є внутрішнім процесом, натомість зміст, кількісні та якісні ознаки перебігу поведінки є зовнішніми. Емоційний інтелект, таким чином виконує не просто функцію контролю та розуміння емоцій, а є відображенням іманентної реальності особистості. Проте сам емоційний інтелект таким не є і може розвиватися та змінюватись [91].

На думку І. Мещерякової ключовими елементами структури емоційного інтелекту є когнітивний, поведінковий та емоційний компоненти, котрі є поліструктурованими факторами. Складність явища емоційного інтелекту дає змогу йому здійснювати адекватну самооцінку та рефлексію, проявляти емоційну гнучкість та емпатію, встановлювати продуктивні зв'язки з навколишнім соціумом. Вчена поділяє думку Дж. Майєра про те, що високий розвиток емоційного інтелекту дає змогу людині долати страхи та досягати наміченої цілі. Вміння розуміти емоції інших також дає змогу розуміти і мотиви інших, що, в свою чергу, дозволяє краще планувати алгоритм дій [88].

Емоційний інтелект дає людині можливість самоусвідомлення, що дозволяє зрозуміти причини власних емоцій, прагнень та мотивів. Коли людина

не знає, чого вона прагне досягти, вона починає відчувати внутрішній дискомфорт, фрустрацію та напруженість, що не лише не дає їй можливості самореалізуватися, а й змушує перебувати в стані певного анабіозу та психічної депривації. Відсутність необхідного емоційного, психологічного, когнітивного навантаження призводить до того, що діяльність людини стає менш продуктивною. І тільки самоусвідомлення дає змогу прибрати диспропорцію між прагненнями людини та реальним станом речей. Тому в контексті організаційної психології досить доречним є визначення емоційного інтелекту Л. Хемелом, як здатність контролювати власні та чужі почуття і емоції, розрізняти їх та використовувати для управління своїми думками і діями, що впливає на підвищення продуктивності праці, ефективності розумової та управлінської діяльності [170].

Заслуговують увагу й дослідження емоційного інтелекту у ракурсі вікового і соціального розвитку людини. Так, М. Шпак, вивчаючи розвиток емоційного інтелекту молодших школярів, зазначає психологічні механізми емоційного інтелекту (ідентифікація, наслідування, емоційне зараження, рефлексія, емоційна децентрація, емоційна саморегуляція, антиципація, емпатія) та критерії і рівні розвитку емоційного інтелекту в онтогенезі (психофізіологічний, когнітивний, соціопсихологічний, креативно-суб'єктний, екзистенційно-духовний), на основі яких описує психологічні закономірності нерівномірності та гетерохронності розвитку емоційного інтелекту в молодшому шкільному віці та виокремлює такі типи ЕІ як раціональний, афективний, соціально-адаптивний, соціально-комунікативний, гармонійний [135]. О. Ляц розкриває генезу емоційного інтелекту в юнацькому віці та констатує, що розвиток є результатом виникнення і становлення метакогнітивного утворення, що передбачає поглиблення, об'єднання в певні категорії, розширення та актуалізацію емоційних, когнітивних, комунікативних, мотиваційних складових особистості в умовах навчальної діяльності [84]. К. Параскевова, розглядаючи емоційний інтелект як чинник регуляції емоційно-мотиваційної сфери особистості на вибірці фахівців просоціальної діяльності, доводить, що емоційний інтелект є одним із чинників комунікативної,

пізнавальної, альтруїстичної, трудової мотивації, мотивації позитивного ставлення до людей, спрямованості на справу та відповідальності, позитивного самоставлення особистості, емоційної сенситивності, спонтанності і лабільності особистості [97]. М. Півень, вивчаючи структурні особливості емоційної зрілості особистості на студентській вибірці, розглядає емоційний інтелект як її структурний компонент і зазначає, що саме емоційна зрілість сприяє переживанню позитивних емоцій, зниженню тривожності, агресивних й аутоагресивних проявів; і саме ці ознаки спричинені розвитком емоційного інтелекту [99]. У дисертації Н. Гранкіної-Сазонової встановлено значення довіри до себе як найбільш вагомому медіатору між цінностями, суб'єктивним зв'язком з природою, емоційним інтелектом та психологічним благополуччям й життєстійкістю особистості як індикаторами її оптимального функціонування [43].

С. Кас'янова, дотримуючись визначення емоційного інтелекту як складного конструкту ментальних здібностей, пов'язаних із застосуванням емоційної інформації та формуванням емоційного досвіду суб'єкта, розробила структурно-функціональну модель емоційного інтелекту безробітного соціономічного напрямку професійної перепідготовки, де виокремила такі рівні функціонування емоційного інтелекту як когнітивний, емоційний, поведінковий, його функціональні характеристики (прийом і переробка емоційної інформації, емоційне реагування, застосування емоційних знань на практиці), та змістовні характеристики (здатність до усвідомлення своїх емоцій та розуміння емоційного стану інших людей, здатність до управління своїми емоціями та контролю їх зовнішніх проявів, здатність викликати у інших людей ті чи інші емоції), емоційні компетентності внутрішньоособистісного та міжособистісного спрямування [69]. Я. Дубяга розкрила сутність емоційного інтелекту як багатогранного психологічного феномену, який є сукупністю емоційно-інтелектуальних здібностей, що забезпечують розуміння емоційної інформації (як власної так і інших людей), управління власними емоційними переживаннями (саморегуляція) та здійснення конструктивного впливу на емоційний стан інших людей та назвала основні функції емоційного інтелекту:

регулятивну, завдяки якій відбувається регуляція емоційної та поведінкової активності; адаптивну яка проявляється в активізації адаптаційного потенціалу особистості; стресозахисну, яка сприяє запобіганню та подоланню стресу на прикладі фахівців державної служби зайнятості [50].

Особливою фундаментальністю володіє наукова праця Є. Карпенка, який визначив поняття «дискурс життєздійснення особистості» як цілісний хронотоп ціннісно-цільового моделювання і реалізації життєдіяльності з релевантним соціокультурним змістом та обґрунтував триангуляційну модель емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості у складі інтернального, екстернального й інтегративного модусів. Науковцем представлено взаємозв'язок структури емоційного інтелекту з психолого герменевтичними механізмами життєздійснення: інтернальний модус пов'язаний з домінуванням організмичного чуття і герменевтичним механізмом розуміння; екстернальний – з емоційною компетентністю й механізмом інтерпретації; інтегративний – з балансом організмичного чуття й емоційної компетентності та замиканням герменевтичного кола [67].

Наведені дослідження доводять, що розвиток емоційного інтелекту забезпечує ефективність діяльності не лише на індивідуальному рівні, а й на рівні соціуму. Потреба акселерації розуміння та контролю емоцій, згідно з І. Андрєєвою, є важливим елементом психологічно-культурного розвитку соціуму. Цей процес призводить також до розширення концептуального поля поняття емоційного інтелекту, котре встановлює релятивні зв'язки з такими дефініціями як емоційна культура або емоційна компетентність, котрі, не зважаючи на відсутність тотожності, є важливими складовими емоційного інтелекту. В той час як емоційна культура закладається в підсвідомість людини ще в ранньому дитинстві, емоційна компетентність розвивається протягом життя внаслідок потрапляння індивіда в соціальні ситуації, внаслідок чого він розвиває в собі якості розуміння емоцій та емоційну освіченість, що є запорукою зростання у нього рівня емоційної зрілості [9]. Також І. Андрєєва наголошує на важливості розвитку рефлексії в межах роботи з емоційним інтелектом. На думку вченої, індивідуально-особистісний або рефлексивний

емоційний інтелект є уявленням індивіда про рівень власного емоційного інтелекту, котрий формується в результаті рефлексії. Із зростом рівня рефлексії та самоаналізу роль інтелектуальної складової ЕІ зростає, а емоційна зменшується [7].

Важливість поєднання емоцій та інтелекту в одному явищі полягає в тому, що більшість людських бажань беруть початок з наших почуттів та реалізуються за рахунок логічних дій. Спроби здійснити таке поєднання виникали задовго до появи самого терміну «емоційний інтелект». На думку М. Арнолда емоція виникає внаслідок послідовності певних подій, котрим людина дає опис та оцінку. Лише після того, як індивід засвоїв ситуацію та проаналізував її, може виникнути емоція, оскільки буденний досвід не завжди схильний бути суто об'єктивним [142].

Подібні погляди поділяють А. Монат, Ж. Еверіл та Р. Лазарус, які незалежно від М. Арнолда, розглянули емоції як трикомпонентну структуру: стимул, оцінка, відповідь. У цій теорії емоції є зворотною реакцією на стимул, котра може виявлятися у когнітивній, експресивній або інструментальній формі. На їх думку когнітивна відповідь набуває ознак механізму захисту, в той час як експресивна відповідь є мімічною реакцією – вродженою або набутою – на подразник-стимул. Інструментальна відповідь, виражена символом, засобом або традицією, завжди цілеспрямована та, в залежності від категорії вираження, може слугувати способом комунікації, уникнення або вираженням культурної традиції [190].

Б. Вейнер вважає, що когнітивну сторону емоцій варто розглядати з точки зору каузальних атрибутів: емоції беруть початок з персональної атрибуту або події-активатора, та базуються на трьох вимірах каузальності: зовнішньому / внутрішньому локусі, стійкості / нестійкості, підконтрольності / неконтрольованості. Ставлення людини до ситуації та її емоційне реагування залежить від комбінації цих трьох вимірів, адже, наприклад, одна й та ж сама ситуація може викликати різну реакцію в залежності від локусу контролю [215].

Зв'язуючою ланкою когнітивної та емоційної складової ЕІ є емпатія, котра дає змогу зрозуміти думки, почуття та установки іншої людини. Завдяки емпатії

можна не просто відчувати емоційний стан іншої людини, але й дати йому оцінку та зрозуміти мотиви поведінки. Вміння відчувати емоції та почуття іншої людини, в свою чергу, дає змогу краще логічно аналізувати їх походження та, за необхідності, намагатися впливати на їх перебіг. Дане явище можна спостерігати серед дітей, коли вони намагаються підняти настрій дорослим, коли тим сумно. Це дає змогу говорити про наявність у емпатії вроджених зачатків, котрі розвиваються у протягом життя та залежать від соціуму, в якому перебуває людина. М. Хоффман вважає, що емпатія та вміння співчувати властиві кожній людині з народження [172].

З огляду на це можна узагальнити, що здатність до аналізу власних помилок або вдалих дій дозволяє людині розвинути адаптивні здібності та внутрішню ліквідність задля подальшої діяльності. Для успішного виконання завдання перед індивідом постає задача логічно підійти до роботи та контролювати емоційну складову власної особистості. Також часто від нього вимагається зворотне завдання – проявити в життєвій ситуації необхідну емоцію. У будь-якому випадку, незалежно від завдання, завжди є необхідність застосування самоконтролю та використання психологічних ресурсів задля його виконання.

Закономірно виникає питання щодо негативних якостей емоційного інтелекту, оскільки розуміння емоцій інших та вміння здійснювати безпосередній вплив на них, може дозволити людині вдатися до маніпуляції та тиску. Така поведінка можлива як на інтерперсональному, так і на інтраперсональному рівні. Людина схильна вводити в оману не лише інших, а іноді й себе, наприклад, знецінюючи бажану ціль, коли розуміє, що її здібності не дозволяють досягти бажаної мети. В спілкуванні з іншими вона також може не показувати справжніх емоцій, гратися в «жертву» аби отримати увагу або підтримку. Було встановлено, що люди з високим рівнем ТЕІ та когнітивними здібностями проявляють більшу схильність до імітування емоційних станів та маскувати свої справжні почуття. На думку Дж. Остіна людина також може застосовувати свої вміння задля погіршення настрою інших, проявляючи тим самим антисоціальну поведінку [143]. Вступаючи в конфронтацію з іншими

людьми, індивід не буде цуратись застосовувати тиск та обман, нерідко самотійно провокуючи конфліктну ситуацію. Людина при цьому може переслідувати різні цілі – як реалізацію бажання захистити себе від деструктивного впливу оточення, так і прагнення принизити опонента. Вміння керувати емоціями не завжди можна застосовувати для девіантних цілей – розуміння та аналіз почуттів оточуючих є інструментами для підтримки близьких в складних ситуаціях. Таким чином застосування вміння впливати на емоції залежить від людини та контексту обставин, тому не можна оцінювати емоційний інтелект як власне просоціальну або антисоціальну тенденцію, оскільки він є просто інструментом адаптації до умов навколишньої дійсності.

Негативною якістю також вважають суб'єктивність людини в аналізі власних емоцій. Описуючи власний пережитий досвід, людина схильна спотворювати інформацію через призму пам'яті та суб'єктивного сприйняття. Вона може гіперболізувати або зменшувати вплив подій на неї, тим самим змінюючи факти. Це також може бути ознакою маніпулятивної поведінки. Переживаючи стрес, людина може перебільшити його наслідки задля отримання співчуття або допомоги. В той же час не можна говорити про однозначність показників вимірювання ЕІ. В ряді досліджень було встановлено, що високий рівень ТЕІ може бути показником неадаптивної поведінки, а високого рівня губрису та самовпевненості [197]. Крім того високий рівень ЕІ призводить до більш чутливого сприйняття інформації про насильство, страждання тощо. В свою чергу це призводить до погіршення самопочуття у людей з високим рівнем ЕІ і, відповідно, до більшої потреби у емоційному самоконтролі. Люди з низьким рівнем емоційного інтелекту сприймають подібну інформацію більш спокійно та не піддаються емоціям [196; 198]. Отже користь високого рівня ЕІ є поняттям неоднозначним та його ефективність залежить від умов навколишньої дійсності.

Вміння керувати емоціями, в свою чергу, викликає питання про стресостійкість. Н. Ямані разом із співавторами було встановлено, що люди з високим рівнем емоційного інтелекту схильні більш стійко переносити тиск та напруження на роботі, оскільки вміння людини розуміти свій стан та впливати

на нього здійснює протекторальну функцію [218]. ТЕІ та АЕІ не лише виконують захисну функцію, вони також сприяють відновленню емоційного стану після стресової ситуації. Даючи правильну оцінку своєму емоційному станові, розуміючи походження почуттів, котрі виникли у конкретному випадку, людині легко вдається підібрати алгоритм наступних дій з метою самоконтролю та пристосування до стресової ситуації. Їй вдається не лише стримати почуття, а й виразити їх таким чином, щоб це було максимально ефективно.

Так В. Чамберлайн фокусує увагу на головній ознаці емоційно зрілої людини – вмінні контролювати емоційне життя [150]. Розуміння емоцій є ключовим елементом розвитку емоційної зрілості, адже позбавляє людину викривленого бачення навколишньої дійсності. Явище емоційної зрілості не обмежене віковими рамками, оскільки вона може проявлятися у дитячому віці, що знаходить виявлення у гармонійній комунікації дитини з батьками та однолітками [209]. З віком це призводить до вищої ефективності в соціальній сфері та сприяє прояву гнучкості в спілкуванні з іншими людьми.

Безпосередній досвід роботи над власними емоціями, вміння змінювати свій емоційний стан, аналізувати пережиті почуття та оцінювати їх, приходить в процесі навчання та соціалізації. Важливим моментом є й те, що емоційний інтелект є не лише як результат входження у соціум, але й є запорукою успішного встановлення соціальних контактів з оточенням. Одним з засобів розвитку емоційного інтелекту можна назвати позитивне та гармонійне емоційне оточення дитини. Д. Гоулман вважає, що діти, оточення котрих було напруженим та викликало стрес, важче адаптуються до навколишньої дійсності, схильні до антисоціальних тенденцій та агресивної поведінки [167]. При цьому, батьки слугують тією моделлю поведінки, котру діти несвідомо наслідують. Цю роль можуть також виконувати інші батьківські фігури – вихователі, вчителі, опікуни тощо. Демонструючи терплячість та зважуючи свої дії, не можна стимулювати у дитини розвиток високого рівня самоконтролю та розуміння емоцій, проте це закладає з дитинства той моральний та психологічний фундамент, на основі котрого дитина буде будувати свою емоційну самосвідомість. Д. Гоулман наголошує, що сім'я є тим закритим середовищем,

котре формує наше бачення соціуму та його реакцій на почуття та емоції. Знецінення емоцій дитини призводить до того, що з великою вірогідністю в дорослому житті вона не зможе відкривати свої почуття іншим, вважаючи їх меншовартісними. Дитина засвоює не лише діяльність та слова дорослих, а й ті засоби контролю та вираження емоцій, котрі вони застосовують [там само].

Ця тема ключовим мотивом пролягає через роботи А. Бандури щодо засвоєння агресивної поведінки. На думку вченого, біхевіоральні особливості діяльності ми засвоюємо шляхом спостереження за дорослими моделями та імітуючи їх діяльність. А. Бандура не виключає можливості впливу на прояв агресивності біологічних та генетичних факторів [38]. В класичному експерименті з лялькою Бобо було доведено роль спостереження за агресивною поведінкою і її подальше наслідування дітьми. В своїй теорії соціального навчання вчений стверджує, що частина нашої поведінки з'являється внаслідок імітації тих моделей, котрі ми споглядаємо ще в дитинстві [11]. З цього можна зробити висновок про те, що не лише прояв емоцій, а й їх контроль та трактування засвоюються з перших років життя.

Недостатня обізнаність про емоційне життя та контактування з оточуючими, невміння дати оцінку своїм почуттям та знайти спосіб їх вираження, часто призводить до появи дисемії як невміння коректно трактувати невербальні сигнали. В дорослому віці поведінка людей, котрі не можуть обробити невербальну інформацію, може здаватись інфантильною, незрілою та соціально незграбною. Людина схильна переживати труднощі з вираженням емоцій або в засвоєнні інформації, котра закладена в емоційній поведінці інших [192]. В свою чергу, нездатність зрозуміти невербальні сигнали призводить до проблем в утворенні соціальних контактів та заважає людині самореалізуватись в суспільстві, що зводить її шанси на успіх нанівець.

Важливим моментом, на котрому базуються фізіологічні засади розвитку емоційного інтелекту, є темперамент як співвідношення в нервовій системі савця сили, врівноваженості і рухливості процесів збудження та гальмування [70]. Людина схильна реагувати по-різному, залежно від ситуації, проте основні мотиви в її поведінці, як правило, лишаються незмінними. На основі цього

можна зробити висновок, що одна людина схильна спокійно ставитись до програву, інша ж може проявляти агресію або смуток. Хоча важко говорити про наявність корелятивних зв'язків між емоційним інтелектом та темпераментом, проте властивості темпераменту визначають рівень нейротизму, котрий корелює з емоційним інтелектом [103]. З цього приводу, І. Андрєєва наголошує також на наявності зв'язку темпераменту з екстраверсією як характеристикою особистості, що проявляється в схильності до соціальних контактів та орієнтації на зовнішній світ, і, тим самим сприяє кращому розумінню емоційних реакцій оточуючих людей [9].

Виходячи цього, варто звернути увагу і на природу емоцій як рефлекторних реакцій на зовнішні та внутрішні стимули. Згідно з еволюційною теорією Ч. Дарвіна, емоції є рудиментами реакцій наших предків, котрі сформувалися в процесі еволюції. Це не виключає корисного значення емоційних реакцій в нашому житті, проте деякі фізіологічні прояви емоцій не є актуальними на часі. Таким чином потовиділення на долонях під час хвилювання пов'язане з прагненням наших предків-приматів втікти від небезпеки – волога шкіра на долонях при цьому дозволяє краще чіплятись за ліани та гілки дерев. Ч. Дарвін при цьому наголошує, що великої дистанції між сучасною людиною та твариною не існує [за 62].

На думку Л. Фестінгера емоцію є процес, котрий виникає, коли уявлення та реальність людини не збігаються [117; 157]. Когнітивний дисонанс, котрий полягає в неспівпадінні очікувань та можливостей, викликає у людини відчуття дискомфорту та незадоволення, котре може знаходити прояв у поведінці. В той же час консонанс призводить до переживання позитивних та приємних емоцій. Дж. Хант має інші погляди щодо природи емоцій, стверджуючи, що дисонанс нерідко викликає приємні почуття [175]. Наприклад, якщо при переживанні дисонансу переважає фактор новизни, то це може викликати цікавість та готовність отримати новий досвід. Існують також інші фактори, що чинять вплив на перебіг емоційного стану у випадку когнітивного дисонансу, як-от рівень небезпеки, дратування тощо.

Маючи високий рівень емоційного інтелекту, людина схильна не просто контролювати свої агресивні потяги — вона також знаходить шлях емоційної розрядки, найменш руйнівний для оточення. Перед тим, як діяти, вона намагається проаналізувати причини свого прагнення та можливі наслідки. Це не говорить про абсолютний альтруїзм або егоїзм, оскільки ці диспозиції залежать радше від установок, ніж від рівню емоційного інтелекту. Людина, котра вміє, наприклад, контролювати вияв своїх емоцій може використовувати це вміння як для підтримки інших, так і для досягнення особистісної вигоди.

Згідно з Д. Гоулманом наші емоційні здібності є комбінацією закладених в дитинстві навичок та тими вміннями, котрі ми здобули самі протягом життя [167]. Компоненти емоційного інтелекту становлять структуру і порушення роботи одного з елементів може призвести до порушення функціонування інших. Таким чином надто високий рівень самоконтролю іноді не дозволяє людині виражати почуття тоді, коли це їй необхідно.

Емоційний інтелект людини забезпечує розвиток емоційної зрілості індивіда, котра є предиктором розвитку глибшого моніторингу та аналізу емоцій [154]. Емоційно зріла особистість не обмежена у власній емоційній флексибільності, вона легко адаптується до тих умов, в котрих опинилась. Центром її поведінки поступово стає мудрість та інтелект, зсуваючи фокус з емоцій. Таким чином це сприяє розвитку у людини здатності контролювати власні емоції, підходити до стресових ситуацій з більш зрілої позиції, а саме оцінюючи її якомога більш об'єктивно та уникаючи імпульсивності в своїй діяльності. Вміння керувати емоціями дозволяє ефективно розподіляти власні психологічні ресурси, тим самим роблячи свою поведінку більш продуктивно.

1.2. Губристична мотивація в системі самореалізації особистості

У сучасній психології сформовано велику кількість поглядів на проблему самореалізації у житті людини, яка нерозривно пов'язана із мотиваційною

сферою особистості. Важливий внесок в розвиток поглядів щодо прагнення людини до реалізації своїх талантів та умінь зробили такі зарубіжні вчені як А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фромм, К. Хорні та інші, а до вітчизняних психологів, котрі займались вивченням цієї проблеми належать Л. Виготський, В. Ільїн, Д. Леонтьєв, О. Лосєв, С. Рубінштейн тощо.

Зокрема, К. Хорні стверджувала, що за своєю природою людина добровільно прагне самореалізуватися в суспільстві, що в свою чергу, породжує систему цінностей кожного окремого індивіда [129]. Е. Фром наголошував, що прагнення людини подолати межі базальних потреб та вийти за рамки буденних бажань, і є тією головною рисою, котра відрізняє її від тварини. Зробити це можна лише в контакті з оточуючими людьми. Таким чином, на думку вченого, самореалізація є важливим соціальним явищем, котра виокремлює людину як індивіда серед інших живих істот [162]. Це, в свою чергу, є запорукою статусу людини як активного індивіда, котрий може змінювати себе та обставини, в котрих перебуває. Перебування в пасивній позиції перетворює його, за словами Е. Фрома, на «товар», оскільки людина в такі моменти відмовляється від своєї природи, активного начала. Самореалізація забезпечує свободу людини, оскільки намагаючись залишатися частиною соціуму, людина приносить в жертву свої думки, цілі, плани. Страх виокремити себе поміж інших штовхає її на ігнорування свого творчого начала та бажання самовиражатися [132].

К. Роджерс на фоні розмежування понять самоактуалізації і самореалізації, вважає, що самореалізація є прагненням до реалізації існуючого потенціалу та бажань, а самоактуалізація – ростом та розвитком особистості людини та реалізацією особистісного вродженого потенціалу [132]. Таким чином, самореалізація є певною мірою самим життям людини, оскільки існування неможливе без прагнення реалізувати свої здібності та потенціал. Людина, згідно з К. Роджерсом, подібна до складного комп'ютера, котрий за замовчуванням знає, чого потребує. Таким чином особа, котра прагне самореалізуватись, підсвідомо знаходить найбільш оптимальний шлях для досягнення своєї цілі [104].

Подібну тенденцію до визначення поняття самоактуалізації можна простежити в роботах А. Маслоу, на думку якого самоактуалізація є прагненням індивіда до самоствердження, котре полягає в бажанні стати тим, ким він є насправді. Це може проявлятися у постійній роботі над собою, вдосконаленні своїх талантів та умінь [184]. При цьому реалізація власних потреб забезпечує задоволеність індивіда життям, а самореалізація є не лише ціллю діяльності людини, але й процесом вдосконалення.

В межах діяльнісного підходу О. Леонтьєва, самореалізація здійснюється в процесі активної діяльності та пізнання, формуючи не лише свою психіку, а й особистість загалом [79]. При цьому, діяльність є не лише ціллю, а й засобом самовираження та особистісного зростання, тому досягнення самореалізації характеризується задоволенням продуктами власної праці.

В межах екзистенційного підходу прагнення творчої самореалізації розглядається як одна з головних сил, котра рухає людиною та спрямовує алгоритм її діяльності. З цього приводу Д. Леонтьєв припускає, що бажаючи самореалізуватись на творчому рівні, людина прагне частково досягти «безсмертя» та залишитись в пам'яті інших. Навіть на рівні індивідуальної свідомості діяльність людини тісно пов'язана з людським родом в цілому, оскільки вона прагне, щоб продукт її праці з простого досягнення перетворився на щось стійке і тривале в історичному плані [80]. Людина, як член соціуму, працюючи над власною самореалізацією, змінює суспільство навколо себе. Працюючи чи ж на благо інших, людина буде працювати і над собою, змінюючи та розвиваючи власну особистість.

Самореалізація може здійснюватися шляхом прагнення до переваги та досконалості, що стало провідною ідеєю робіт А. Адлера. На думку вченого, людина шляхом досягнення влади намагається здійснити компенсацію комплексу неповноцінності, котрий закладається ще у дитинстві, коли індивіда оточують більш сильні та освічені дорослі. У цей період людина неусвідомлено співставляє свої вміння з чужими та програє таке порівняння. Бажаючи подолати відчуття власної слабкості та неповноцінності, вона починає прагнути досягти значущості в суспільстві шляхом отримання домінантного статусу

серед інших. Власні невдачі та дефекти зумовлюють людину працювати над собою та підвищують її активність щодо саморозвитку та допомагають досягти бажаного. Прагнення до переваги є тією основною силою, котра керує поведінкою людини та важливим рушієм життя людини без якого неможливе існування та подолання життєвих труднощів [2].

Погляди А. Адлера знайшли відображення у «трансгресивній концепції» Ю. Козелецького, котрий назвав подібне прагнення «губристичною мотивацією». Ця мотивація може реалізуватись двома шляхами, перший з яких – прагнення до переваги за допомогою отримання авторитетної позиції в суспільстві. А другий, полягає в досягненні певного статусу за рахунок розвитку власних талантів та умінь [73]. К. Фоменко у докторській дисертації, розглядає проблему губристичної мотивації суб'єкта діяльності, і зазначає характеристику губристичної мотивації як прагнення до самоствердження та як фактора становлення Я-концепції суб'єкта навчальної, навчально-професійної та трудової діяльності. За її визначенням губристичну мотивацію можна розглядати як таку, що супроводжує і забезпечує процес самоствердження, спрямований на досягнення самоповаги і включає мотив досягнення досконалості та мотив досягнення переваги у діяльності [119].

Людина прагне стати найкращою в своїй справі, тим майстром, на котрого прагнуть рівнятись та чиїм порадам довіряють. Вже у роботі Г. Селевко чітко визначені риси зрілого самовдосконалення, як-от духовність, ідейна спрямованість, зв'язок мотивів (цілей) роботи над собою з духовним ядром особистості; стійкість цілей і задач самовдосконалення, перетворення їх в домінанту життєдіяльності; володіння сукупністю навичок самовдосконалення; свідомо поведінка, спрямована на покращення себе, свого життя; високий рівень самостійності особистості, готовність до включення у будь-яку діяльність; творчий характер діяльності особистості; результативність, ефективність самоформування особистості [110].

Варто також зазначити, що керуючись прагненням до переваги, людина приділяє велику увагу реакції оточуючих як оцінці її діяльності. В праці А. Розова знаходимо системний опис прояву прагнення до переваги в таких

ознаках, як-от: людина, як правило, прагне домогтися переваги над «собі подібними», над людьми в своєму звичному середовищі. Вихід за межі нормальної носить патологічний характер і призводить в одних випадках до комічних чи, навіть, трагічних наслідків. Прагнення до переваги служить підґрунтям для розвитку низки негативних мотивів діяльності, що породжують, в свою чергу, відповідні негативні властивості особистості, а саме: кар'єризм (підлість, догоджання, безпринципність), честолюбство (самовпевненість, егоїзм, зарозумілість), владолюбство (підступність, несприйнятливості до критики, почуття вседозволеності, нерозбірливість у засобах, підозрливість, деспотизм, жорстокість); користолюбство (непомірність в споживанні, скупість, жадібність, дріб'язковість, недовірливість), самозвеличення (індивідуальне та групове чванство, хвастощі, самообман і самозакоханість, надмірна неадекватна завищена оцінка всього свого і настільки ж несправедливе знецінення всього чужого, схильність до показухи) [105].

Прагнення до переваги часто пов'язують й з авторитарною спрямованістю особистості, яка на думку К. Бік є таким видом спрямованості, в якому виділяється змістовна складова, що характеризується мотивами та цінностями, що пов'язані із владою, та пріоритетом модусу «домінування-підкорення», а динамічна складова характеризується такими проявами, як агресивність та комунікативна інтолерантність по відношенню до носіїв інших систем цінностей, та догматизмом як проявом ригідності у відношенні до власної системи цінностей [13]. В цьому контексті варто згадати дослідження Т. Углової, яка пов'язує авторитарність особистості із інтолерантністю, під якою розуміє: напруженість, фрустрованість, тривожність під час нездатності реалізувати прагнення; дратівливість, втомлюваність, егоцентричність, виявлення заздрощів; надмірну строгість, скептицизм щодо інших, критичність; невпевненість у собі, страх невідомого, нового, невизначеності; жорсткість, суворість, практичність, безпринципність; негативне ставлення до чужих культурних норм та традицій; прагнення до домінування, влади, переваги, успіху, гедонізму [116].

Окреслюючи мотиваційні особливості авторитарності особистості, В. Каган і О. Ніколаєва дійшли думки, що авторитарність є надмірним прагненням особистості до влади та переваги або підкоренню [65; 90]. В одній з праць К. Фоменко презентує когнітивно-поведінкову модель клінічного прагнення до надмірної переваги, що є цікавим і оригінальним доповненням розвитку проблем губристичної мотивації поведінки людини в межах когнітивно-поведенкової терапії [160].

Однак слід зазначити, що прагнення до переваги не завжди несе в собі негативний контекст, оскільки досить часто забезпечує досягнення корисних цілей, як-от опанування нової професії [118]. У цьому контексті розгортаються прикладні дослідження, присвячені вивченню змагальної та конкурентної діяльності. Варто згадати наробки Г. Александрової, у яких показано, що губристичне прагнення до переваги переважно характеризує людей, які спрямовані на діяльність, а не на себе чи інших [4]. Також поширення конкуренції призводить до зміни мотивів поведінки й діяльності людини, до мобілізації всіх творчих сил особистості, потрібних для самоствердження, самореалізації й саморозвитку, викликає необхідність подолати жалість до себе і співчуття до суперника [76]. У царині організаційної психології наведено конкретне обґрунтування ефективного лідерства як служіння в ознаках вмотивованих лідерів на самоусвідомлення, інтелектуальне домінування та емоційний інтелект [210].

Отже губрис, будучи трансгресивно гнучким поняттям, не може вважатись повністю негативним, оскільки при правильній реалізації губристичних прагнень можна отримати соціально-корисний результат, котрий задовільнить не лише губристично спрямовану особистість, а й оточуючих. Крім того, варто врахувати факт присутності у всіх людей губристичних рис, котрі проявляються різною мірою.

Саме слово «губрис» грецького походження та раніше використовувалось як синонім гордині або зухвалості, що уже говорить про зв'язок губристичної мотивації з такими рисами людського характеру та особистості як агресивність, амбітність, властолюбство, хитрощі, нахабність тощо. Ще з часів Давньої Греції

губрис як надмірна самовпевненість засуджувався та вважався рисою, з якою необхідно боротися, оскільки людина «засліплена богами губрисом не здатна жити в моральних рамках та намагається порушити традиційні норми поведінки». З часом це поняття переживає індукційне перетворення та стає ширшим. За часів написання «Одіссеї» його застосовують щодо чоловіків, котрі наполегливо намагаються привернути увагу жінки. В «Іліаді» ж його починають вживати для опису насилля та застосування тиску задля порушення уже встановлених моральних норм. З точки зору Гесіода, губрис є морально-етичним поняттям, тому філософ у своїй поемі «Праці та дні» пропонує використовувати його як синонім несправедливого суду [139].

Вагомий вплив на формування образу губристичних прагнень зіграли й релігійні вчення Середньовіччя. Наприклад, в авраамічних релігіях, не дивлячись на пряму згадку губрису, присутній осуд таких явищ як гордіня, бажання порушувати норми та переступати рамки моралі, прагнення бути вище за соціальним статусом від інших. Середньовічний період визначається своєю теоцентрованністю, тому прямі вказівки від священнослужителів та посилення до святих книг, глибоко закріпили в свідомості людей образ губристичних рис як недопустимих характеристик, якій «є похідними не від Бога, а від диявола». Це, в свою чергу, є однією з причин, чому ще з малих років дітей засуджують за прояви гніву, неслухняності тощо.

Губристична мотивація у формі прагнення до переваги була описана Ч. Дарвіном в контексті еволюційного вчення. Природність цього явища була аргументована тим, що у тваринному світі домінуюча позиція над іншими є запорукою більших шансів привернути увагу осіб протилежної статі та залишити після себе нащадків, що робить прагнення до переваги важливим фактором виживання виду. В той же час вчений вважав, що прагнення до переваги призводить до появи небезпечних і шкідливих тенденцій. Таким чином замість того, щоб розвивати здатність до мімікрії, самці метеликів схильні демонструвати яскраве забарвлення крил тощо. При проведенні аналогії з людьми, можна привести приклад розвитку у індивіда соціально-неприйнятних якостей: властолюбства, марнославства, маніпулятивності.

Ч. Дарвін вбачає в цьому прагненні не бажання компенсувати вроджені недоліки, а природній та важливий для реалізації потяг. Тим не менш саме погляди Ч. Дарвіна відіграли важливу роль у формуванні індивідуальної психології А. Адлера [за 105].

Як приклад негативного вияву прагнення до переваги А. Адлер наводить приклад злочинця, котрий порушує суспільні закони. Його основною ціллю є бажання перевершити всіх у сміливості та зухвалості, проте його вчинки не є героїчними – вони несуть в собі антигероїчні риси та породженні його власною малодушністю. Проте в його уяві, саме така демонстративна поведінка і є способом реалізувати свої вміння, оскільки прагнення переваги проявляється у нього ірраціонально та не дає змоги прогнозувати наслідки подібної правопорушної діяльності [3].

К. Хорні стверджує, що відчуття влади приходить до людини в ті моменти, коли вона повністю реалізує свою силу та вміння. Прагнення до влади, породжене ідеями та бажанням зробити світ кращим, призводить до продуктивних результатів та наслідків. Проте керуючись бажанням отримати любов оточуючих та забути про свою слабкість, людина схильна вдаватись до невротичного прагнення влади. Перевага над іншими та престиж слугують для неї запорукою суспільного прийняття та визнання, тому отримання влади стає для неї найважливішою ціллю. Людина, обділена любов'ю, відчуває постійну тривогу, що має тенденцію до росту, влада ж для неї є інструментом звільнення від цих гнітючих відчуттів [128].

Е. Фромм вважає, що прагнучи влади, людина намагається захистити себе від самотності та ізоляції. Підсвідомо людина, котра займає владну позицію, залежить від підлеглих, адже без наявності у неї соціальної групи підвладних їй людей, її влада зникає. Безсилля та самотність завжди переслідують нас на нашому життєвому шляху, тому прагнучі втекти від цих відчуттів, ми намагаємось створювати колаборації з іншими. Прагнення влади є одним з таких способів контакту з оточуючими. Бажання контролювати та управляти людьми є компенсаторним почуттям, котре приховує нашу неповноцінність та слабкість. Саме ці почуття і визначають силу прагнення влади, оскільки слабка

людина прагне стати якомога сильнішою в очах інших, тому її прагнення переваги особливо інтенсивне. Суб'єкт влади, згідно з Е. Фроммом, є садистом, котрий при цьому «любить» тих, хто йому підкоряється [121].

Схожим у поглядах Е. Фромма та К. Хорні є те, що вчені сходяться на думці про нетерпимість людей, котрі прагнуть влади, до проявів слабкості як у власній поведінці, так і в поведінці інших людей, оскільки це слугує певним нагадуванням про власну недосконалість та неповноцінність [122]. Крім того слабкість може викликати в них огиду і агресію, бажання принизити того, хто продемонстрував свою нездатність або небажання чинити опір. Підсвідомо невротична особистість ділить світ на сильних та слабких, проте, згідно з К. Хорні, вона відчуває антипатію до обох типів, адже слабкі люди для неї відразливі, а сильні не бажають слідувати її волі [174].

Г. Мюррей вважав, що прагнення до домінування, як і бажання проявляти агресію, є природним бажанням будь-якого індивіда [191]. Вчений розглядає мотиваційну якість досягнення переваги генералізованою, котра схильна проявлятися не залежно від контексту людської діяльності. Перевага може реалізовуватися у формі влади над іншими членами соціальної групи, при цьому, на думку К. Мюррея, людина схильна застосовувати примус, навіювання та переконання щодо важливості власної позиції серед інших [за 85].

Згідно з поглядами американського вченого Д. МакКлелланда, людина, котра прагне отримати домінуючу позицію, керується перш за все бажанням управляти іншими. Така людина отримує задоволення від самого процесу управління та прагне впливати на оточуючих. Проте іноді такі люди схильні прагнути влади заради досягнення командою ефективного результату. Важливо відмітити, що на шляху до влади людина може приймати жорсткі міри щодо оточуючих, часто маніпулює, тисне на них та поводить себе агресивно. Підтримка і допомога, котру вона може надавати, спрямована, перш за все, на контроль інших. Прагнення викликати сильні емоції та емоційну прив'язку у людей, відображається у схильності індивіда приховувати власні наміри та плани. Контроль над оточуючими важливий також для того, щоб зберегти власну репутацію в очах оточуючих [59].

У формі прагнення до досконалості губристична мотивація може підштовхнути людину до пошуків шляхів реалізації та досягнення перфекціонізму. Людина ставить найвищу планку і намагається досягти тих стандартів, котрі вона створила для себе сама. Саме ця форма губристичної мотивації характеризується, перш за все, орієнтацією на власні бажання та цінності, і лише потім на оцінку інших, котра також є важливою, адже слугує для людини ідентифікатором успішності її діяльності. Удосконалюючи результати своєї творчості та праці, індивід слідує створеним собою еталонам [61].

К. Хорні відмічає належність перфекціонізму до побудови «ідеального образу» [131]. Спроби наблизитись до ідеалу нагадують гонитву за досконалістю. Цей процес К. Хорні назвала невротичним пошуком слави. При цьому перфекціонізм має спільні риси з нарцисизмом, котрий також бере початок з дитинства, і з'являється як наслідок адаптації дитини до умов, в яких у дорослих до неї є надто багато вимог та сподівань, котрі не завжди дитина може виправдати. Пошук слави та намагання досягти ідеалу – це спроба втекти від внутрішньої тривоги за допомогою впорядкованості та самоконтролю. Усі зусилля досягти слави є «бажанням людини досягти абсолюту, безмежності та нескінченності» [за 61]. Потреба в досягненні ідеалу – це спроба перетворити власну особистість в ідеалізоване Я. Перфекціонізм часто характерний невротичним особистостям, для котрих допустиме лише повне досягнення ідеалу. Основними аспектами невротичного перфекціонізму є потреба в досконалості, компульсивне прагнення до ідеальності, прагнення тріумфу помсти. Також прагнення досягнення досконалості може виконувати роль механізму психологічного захисту. При цьому надмірний перфекціонізм є захистом від можливих помилок і промахів.

Д. Хамачек, описуючи здоровий та патологічний перфекціонізм, зазначає, що у першому випадку людина орієнтується на здоровий та реальний еталон досягнення, що активізує такі її якості як лідерські здібності, працездатність, готовність долати труднощі, а у другому випадку людина вбачає в досконалості можливість втекти від невдачі, що часто призводить до депресивних тенденцій

у світогляді [61; 169]. Р. Фрост, стверджує, що прагнення орієнтуватися на високі еталони не є невротичним. Структуру перфекціонізму, на його думку, формують хвилювання через помилки, особистісні стандарти, батьківські очікування, критика, організованість [164]. На думку П. Х'юїта та Г. Флета, перфекціонізм проявляється в прагненні бути на висоті та досконало виконувати завдання. При цьому, основними компонентами прагнення до досконалості, є орієнтація на себе, орієнтація на інших та орієнтація на соціальні норми. Зазвичай в орієнтирах людини переважає якийсь один компонент, в залежності від якого і буде будуватись наступна поведінка людини [за 212].

На думку Ю. Козелецького, щоб розширити кордони своєї влади та закріпити їх, людина вдається до маніпуляцій, тиску на оточуючих, тим самим розширюючи свої межі контролю [72]. Це явище також називається «ерозією влади», котра виникає, коли відчуття задоволення, котре людина отримує під час контролю оточуючих, стає надто високим. Індивід починає приймати усе менш раціональні рішення, результати котрих є неефективними. Подібне явище виникає також після довгого перебування при владі, коли людина переймається не так процвітанням оточуючих, як збереженням власної влади.

На думку Д. Оуена та Д. Девідсона подібна деформація характеру управління є губристичним синдромом, котрому властиві хворобливі тенденції прагнення до переваги та досконалості. Людина з хибним відчуттям влади сприймає цей світ як місце для керування, а себе в ньому – єдиним правильним лідером, думку якого не можна оскаржити. Організація або ж інше місце управління, для неї є продовженням її власної особистості, хоча при цьому імпульсивні та часто нерозсудливі дії лідера можуть ставити організацію під загрозу. Оскільки давати реальну оцінку силам та ризикам людині стає все важче, втримати владну позицію стає складніше [193].

Схожі тенденції можна помітити також в поведінці нарцистичної особистості, котра також усі свої сили пускає на досягнення успіху, абсолютно ігноруючи можливість невдачі та поради інших людей [109]. Ще Е. Фром у характеристиці нарцисичної особистості вказує на її прагнення до переваги,

ейфоричні почуття, стани самозвеличення з цього приводу. На думку автора, для нарцисичної особистості властивим є декларація власної тотальної переваги над іншими на тлі неусвідомлюваних почуттів підкорення іншим [122]. На противагу нарцисичній особистості і, особливо, авторитарній особистості як виявленню соціального авторитета, Е. Фромм описує екзистенціальний (орієнтований на буття) авторитет, який спирається не тільки на здатності виконувати певні соціальні функції, а в рівній мірі і на особистісні якості людини, яка досягла високого ступеня особистої досконалості. Авторитет такої особистості спирається на досягненні компетентності. Така людина випромінює свій авторитет; в неї немає потреби застосовувати загрози, накази або підкуп; просто йдеться мова про високо розвинуту індивідуальність, яка вже самим своїм існуванням демонструє перевагу і показує, якою може бути людина, незалежно від того, що вона говорить або робить [125].

Так як нарцисизм визначається когнітивно-афективною захопленістю собою, то така особистість характеризується надзвичайно «роздутим» уявленням про себе, грандіозним відчуттям власної значущості, переоцінкою своїх здібностей і знань, що призводить до хвастощів і самовдоволення, снобізму, нехтування і гордині. Відчуваючи величезну потребу в захопленні і галасливому схвалення, особистості з високою мірою нарцисизму легко приймає завищені оцінки своїх дій, а при припиненні зовнішньої підживлення самоповаги захопленням оточуючих відчуває занепокоєння і нудьгу [за 119]. Проте це явище пов'язане перш за все з слабкою розвиненістю власного Я особистості, в той час як губристичний синдром бере початок з адикції людини від власної влади [114].

Недарма при створенні методики вивчення цінностей, Ш. Шварц зацентрував увагу на виокремленні мотиваційних типів з певними формами поведінки, де цінності зберігання та консерватизму (безпека, конформність, традиції) є протилежними цінностям змін (саморегуляції та стимулюванню), а цінності орієнтації на інших людей (доброта, універсалізм) є протилежними ціннісним орієнтаціям на себе та самозвеличення (гедонізм, досягнення, влада) [за 66].

Відомий український психолог В. Васютинський зазначає, що зародження мотиву влади в ранніх актах взаємодії робить його настільки природно притаманним людській істоті, суб'єктові, що практично неможливо і майже завжди непотрібно вирізняти мотивацію влади із сукупності природжених мотивів індивіда. Якщо прагнення влади є природженим або рано набутиим, то, відповідно, здобуття влади в соціальних стосунках стає самодостатньою цінністю, задоволенням базальної потреби, що втілюється у визначенні «влада заради влади», коли влада виявляється самоцінною метою взаємодії. Якщо ж мотивація влади виникає на пізніших етапах індивідуального особистісного розвитку, коли особа вже є доволі розвиненим суб'єктом взаємодії, то визначальною причиною вияву владних здатностей стає можливість і доцільність застосування влади для досягнення прагматичних цілей. У цьому контексті влада стає лише «засобом» досягнення мети, а не самою метою [30].

Повертаючись до рис, супутніх губристичній мотивації, то до них можна віднести гординю, котра є трактуванням самого слова «губрис». Необхідно диференціювати поняття гордості та гордині. Гордість є здоровим задоволенням власними досягненнями, проявом самооцінки та самоцінності. Гординя – переважно негативна риса характеру, котра знаходить відображення в нездоровій завищеній оцінці власних умінь, талантів та досягнень. Ці два поняття як правило розглядаються в межах філософських та релігійних вчень, де, як правило, їм надається дещо негативне забарвлення. Проте цілком можливо роздивитись ці поняття і в межах психологічної науки, якщо під гордістю та гординею розуміти адекватну та неадекватну самооцінку. Адекватною називають ту самооцінку, котра дозволяє людині логічно та об'єктивно оцінити власні сили та перспективи майбутньої діяльності [31]. Неадекватною самооцінкою є та, котра характеризується деформацією внутрішнього світу людини та чинить негативний вплив на її мотиваційну сферу [75]. Загалом самооцінка розглядається як важлива складова самосвідомості особистості, котра залишає відбиток на її діяльності у соціумі [47]. Говорячи про губристичну мотивацію увага акцентується лише на завищеній самооцінці, оскільки людина схильна вбачати в собі найкращого

майстра своєї справи. Проте наявність в структурі губристичних прагнень тенденції до прояву гордині не дає права говорити про цей вид мотивації як про негативний, оскільки його реалізація може бути і суспільно корисною.

Іншою важливою характеристикою губристичної мотивації є амбітність як прагнення особистості до реалізації високих цілей та досягнення вагомих результатів. Це явище формується в процесі соціалізації та напряду залежить від успішності особистості в дитячому віці. Амбітність є важливим фактором проте не запорукою успішності, що не відмінняє її важливості в загальній картині губристичної мотивації особистості [112]. На думку А. Панфілової амбітність є необхідною характеристикою професіонала, оскільки вона змушує людину міняти оточуючу її дійсність та прагнути досягнення кращих результатів [96]. Від рівня амбітності та форми її прояву залежить ефективність виконання задачі та успішність досягнення цілі, оскільки завищена амбітність не дозволяє людині адекватно оцінити ситуацію, котра склалась та правильно розподілити власні ресурси.

Губристична мотивація як прагнення до самоствердження та досягнення самоповаги безпосередньо пов'язана з мотивацією досягнення успіху, що ставить питання про її зв'язок із саморегуляцією діяльності та цілепокладанням суб'єкта в залежності від його реальних досягнутих успіхів чи їх втраті – ситуацій невдачі [127]. Дослідження Дж. Френка вказують на те, що підтримка високого стабільного та універсального до різних видів діяльності рівня домагань є умовою самоствердження суб'єкта діяльності [161]. Ось чому А. Бандура, підкреслюючи важливість результату дій самоєфективних людей, зазначав, що індивід з високим рівнем домагань, який не досяг бажаного результату, є менш самоєфективним, ніж той, у кого амбіцій менше [11]. А на думку К. Левіна, поштовхом до губристичного прагнення до переваги може бути стійка характеристика рівня домагань суб'єкта у схильність порівнювати себе з іншими та у виборі відповідної складності завдання [78]. Ф. Хоппе, обгрунтовуючи поняття «рівень-Я», також зазначає його зумовленість рівнем домагань, що визначає прагнення його збереження чи то підвищення з губристичним прагненням до переваги [за 126].

Прагнення досягти переваги вимагає від людини задіяння безлічі ресурсів та рис, в тому числі й хитрощів, котрі можуть проявлятися у маніпулятивній поведінці. Залежно від обставин та суб'єктів людина може вдаватися до використання таких технік як позитивне / негативне підкріплення, покарання, травмуючий одинарний досвід тощо [149]. До способів маніпуляції також відноситься самовіктимізація, раціоналізація, вибіркова неуважність, проектування провини, спокушання, декласування, симуляція плутанини [108]. Маючи можливість обрати з усієї варіативності технік впливу на оточуючих, людина «одягає» на себе різні маски, котрі сприяють досягненню власної мети. Дж. Саймон та Х.Б. Брейкер поділяють думку щодо важливості наявності у жертви певних вразливостей, котрі маніпулятор шукає. Це може бути наївність, невпевненість в собі, прагнення отримати гедоністичну насолоду, несамостійність, емоційна залежність. Задля пошуку слабких місць маніпулятор схильний витратити багато часу та сил. Також до вразливих соціальних груп можна віднести дітей або підлітків, у котрих не вистачає знань та досвіду для розпізнавання маніпулятивної поведінки. Літні люди також не схильні проявляти великий опір, таким чином вони є найменш вразливою віковою групою.

Рушієм людської активності та губристичною рисою можна також назвати заздрощі. Порівнюючи себе з оточуючими, людина може програвати таке співставлення, що змушує почуття гомеостазу та спокою покинути її, натомість виникає дискомфортне почуття заздрощів. Не дивлячись на негативне забарвлення цього явища в авраамічних релігіях, це явище часто зумовлює людину до роботи над собою та досягнення цілей. В той же час в соціумі існує уявлення про «білу» та «чорну заздрість». «Біла» зумовлює людину працювати задля досягнення своїх мрій, «чорна» ж підштовхує до деструктивної та девіантної поведінки. Часто також буває, що людина намагається знищити предмет своєї заздрощі, тим самим намагаючись втекти від дискомфорту. А. Орлов стверджує, що заздрощі не є однотипним негативним почуттям та виокремлює «зелену» та «червону» заздрощі. «Зелена» характеризується інфантильним почуттям закоханості в об'єкт заздрощів, проте трапляється вона

рідко. «Червоної» властиве пристрасне бажання володіти омріяним об'єктом, тому вчений називає її як «заздрість-поклоніння» [92]. А. Васильченко прояви заздрощів пов'язує із тими життєвими ситуаціями, коли будь-які об'єктивні або суб'єктивні переваги інших у соціальних благах, матеріальних цінностях, статусі, особистісних якостях сприймаються людиною як загроза цінності власного «Я» і супроводжуються афективними переживаннями і негативними поведінковими проявами [29]. Загалом заздрість розглядається як соціально-психологічна риса особистості в ознаках незадоволення, недоброчливості щодо інших людей, які мають вдачу та досягли благополуччя [12]; як схильність до ревнивого контролю за чужим життям, моральної нетерпимості до поведінки оточення, навіть коли вона не стосується інтересів тих, хто ними обурюються [94]; як виявлення мотивації досягнення, в основі якого лежить сприйняття особистістю переваг інших у досягненні благ як загрози цінності власного Я, що супроводжується афективними переживаннями та діями [60].

У завершенні теоретичного огляду проблеми губристичної мотивації, варто враховувати складність та багаторівневість цього явища, оскільки прагнучи зайняти домінуючу позицію в суспільстві людина керується не лише бажанням отримати владу, а й прагненням самореалізуватись, отримати гедоністичні відчуття, знайти визнання, затвердити свій статус серед інших. Це робить прагнення реалізувати свої губристичні бажання полімотивованим явищем, а воно, в свою чергу, призводить до складної та нелінійної поведінки людини. Прагнучи досягти свого індивід не просто будує алгоритм власних дій щодо досягнення цілі – він також залучає власні маніпулятивні здібності, хитрощі, намагається більш широко та глибше дивитись на ситуацію, у котрій він знаходиться. Він намагається якнайкраще продумувати усі подробиці та прогнозувати не лише власну, а й чужу діяльність, що неодмінно призводить до безпосереднього розвитку інших особистісних якостей та умінь, наприклад, емоційного інтелекту.

Висновки до розділу 1

1. Теоретико-методологічний аналіз проблеми вивчення емоційного

інтелекту особистості вміщує огляд наукових положень у історико-пізнавальному дискурсі. На фоні різновекторних досліджень феномену емоційного інтелекту, зазначено, що це психологічне явище переважно розглядається як здатність людини до усвідомлення, прийняття та управління емоційними станами і почуттями у себе та інших людей.

Детально розглянуто дві концептуальні позиції основних поглядів, де емоційний інтелект як самосприйняття власних емоцій та диспозицій та як когнітивне вміння, що забезпечує вміння контролювати перебіг емоцій у себе та інших; проаналізовано моделі емоційного інтелекту (модель емоційно-інтелектуальних здібностей, двокомпонентна модель, змішані моделі, синтетична модель, диспозиційна модель) та подано інтерпретаційні доповнення їх змісту в працях зарубіжних і вітчизняних дослідників; розглянуто структуру, властивості і функції емоційного інтелекту; зазначено віковий ракурс розвитку емоційного інтелекту та прикладні аспекти його вивчення в сфері соціально-професійної реалізації; розкрито теоретичні уявлення про вплив емоційного інтелекту на розвиток емоційної зрілості і компетентності та реалізацію життєздійснення особистості.

2. Систематизація психологічних уявлень про губристичну мотивацію в системі самореалізації особистості охоплює широкий арсенал теоретико-емпіричних доробок, у яких розкрито понятійно-аксіологічний зміст «губрису». На основі розгляду феномену самореалізації у контексті його вивчення у психологічних теоріях, зазначено, що самореалізація є усвідомленою здатністю реалізації особистісного потенціалу і прагненням до власної досконалості. Губристична мотивація розглядається в межах «трансгресивної концепції» Ю. Козелецького та концепції вивчення суб'єктних характеристик губристичної мотивації К. Фоменко.

Окремо наведено доробки психологів, які дотичні до проблеми «губрису» і «губристичної мотивації», а саме до вивчення: рис зрілого самовдосконалення, досягнення конструктивного перфекціонізму, амбіційності та вмотивованості на досягнення успіху; прояву особистісних ознак прагнення до переваги; зв'язку

прагнення до переваги із авторитарною спрямованістю особистості, інтолерантністю та надмірним прагненням до влади і до конкурентної реалізації. Окремо деталізовано «губристичний синдром» через опис хворобливих тенденцій прагнення до переваги і досконалості, нарцисизм, адикції власної влади; гординю, неадекватної самооцінки; маніпулятивної поведінки, заздрощі.

У завершенні аналітичного огляду зазначено, що важливим є вивчення губристичної детермінації розвитку емоційного інтелекту, що фактично визначає рівень адаптаційної компетентності особистості.

Зміст розділу відображено у таких публікаціях автора [15; 18; 19; 22; 25].

РОЗДІЛ 2

ПРОГРАМА ЕМПІРИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ГУБРИСТИЧНОЇ МОТИВАЦІЇ ЯК УМОВИ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСІБ ЛІТНЬОГО ВІКУ

2.1. Емоційний інтелект осіб літнього віку: визначення координат губристичної мотивації

Проведений теоретичний аналіз проблеми показує, що вивчення впливу губристичної мотивації на розвиток емоційного інтелекту є однією з найактуальніших проблем сучасної психології, котра потребує свого вирішення. Наявність достатньо інформаційно багатого теоретичного та емпіричного матеріалу, представленого у першому розділі нашого дослідження, щодо природи явищ губристичної мотивації та емоційного інтелекту, вимагає впорядкування даних психологічного альянсу цих явищ у період старіння людини.

Системазуючи психологічні дані щодо розвитку емоційного інтелекту осіб літнього віку, відразу зазначимо, що на думку переважної більшості вчених, емоційний інтелек не є сталим та незмінним явищем, і його можна розвивати, вдосконалюючи власні вміння розуміти та розпізнавати емоції [55; 63; 68; 71; 81; 90; 95; 113 та ін.].

На думку Д. Люсіна структура емоційного інтелекту ускладнюється в процесі онтогенезу особистості [82]. Розвиток когнітивної та емоційної сфер є невід'ємною частиною життя індивіда, на основі чого можна стверджувати, що емоційний інтелек також зазнає змін. Перш за все на нього чинить вплив суб'єктивний досвід окремої людини, котрий вона отримує впродовж життя. Крім того з віком змінюється й фокус емоцій – згідно соціо-емоційної селективної теорії чим сильніше людина відчуває кінець життя, тим більше вона зосереджується на часу, в якому вона перебуває зараз [206]. Пережиті події поступово втрачають насичену емоційну забарвленість, а плинність часу

змушує відчутти справжню ціну тих моментів, котрі відбуваються з людиною зараз.

О. Стрижицька описує емпірично підтверджений ресурс досвіду та навчання людей літнього віку, а саме вміння передбачати емоції та почуття і, відповідно до них, підбирати найбільш емоційно «привабливі» ситуації [115]. Отже, з віком людина може легше підбирати алгоритми поведінки, цілі, котрих вона прагне досягнути.

Крім того в літньому віці спостерігається динаміка зниження емоційної інтенсивності [168]. Поступово починає розвиватись явище емоційної інгібіції або емоційного гальмування, котре проявляється в пригніченні виразності емоцій та часто інтерпретується людьми як сором'язливість. Короткострокове емоційне гальмування слугує адаптивним механізмом, котрий забезпечує прилаштування людини до соціальної ситуації, в котрій вона опиняється. Г. Трауе вважає, що довготривале гальмування емоцій чинить негативний вплив на нейробіологічному, соціально-поведінковому та когнітивному рівнях [212].

Не зважаючи на те, що емоційна інгібіція як спосіб адаптації часто залежить від попереднього досвіду та індивідуальних особливостей, з віком схильна обирати стратегію адаптивної поведінки [52; 155]. Базуючись на цьому, будемо вважати емоційну інгібіцію однією зі стратегій поведінки людей літнього віку. Як механізм захисту вона дозволяє уникнути зайвого стресу та зберегти ресурс для подолання більш складних життєвих ситуацій. Людина похилого віку більш критично оцінює обставини, в котрих опинилась. Її оцінка життєво ситуації буде відрізнитись від оцінки зрілої людини або підлітка хоча б тому, що цінності та орієнтири на кожному віковому етапі різні. Наприклад, у класичній періодизації розвитку людини Е. Еріксона орієнтири та полярні якості соціальних відносин різняться в залежності від вікового етапу [156]. Таким чином якщо для дорослої людини головним орієнтиром є кохання та відносини, то для людини похилого віку основною цінністю буде мудрість. Відповідно, людина починає керувати своєю поведінкою в залежності від тієї цілі, котру вона хоче досягнути.

Причиною емоційної інгібіції може бути не лише вища емоційна обізнаність – згідно теорії динамічної інтеграції зниження когнітивних здібностей призводить до небажання людини переживати складні емоції, оскільки їй важко обробляти негативні емоції [176]. Таким чином людина задля збереження власних ресурсів надає перевагу простішим емоціям та намагається уникати негативу, оптимізуючи свою емоційну сферу. В такому випадку емоційна інгібіція має більше захисний характер, оскільки слугує запобіганням переживання негативно забарвлених емоцій.

Згідно з дослідженням, проведеним Х.М. ЛаМоніка, люди віком від 60-ти років менш схильні потрапляти під вплив емоційних подразників під час задачі з когнітивним конфліктом [177]. При цьому стійкість була виявлена як до негативних, так і до позитивних емоцій. Такі результати свідчать про розвинуте вміння літніх людей до підбирання стратегій уникання контакту з негативними емоціями. Вони об'єктивніше оцінюють можливі наслідки та оперують власним психологічним ресурсом таким чином, щоб досягнення позитивного результату відбувалось якомога простіше.

Це дає змогу говорити про розвиток емоційної обізнаності, що проявляється у аналізі своїх та чужих емоцій та керуванні ними. Людина, керуючись попереднім досвідом та бажанням уникнути конфлікту селективно обирає стимул, на який вона буде реагувати, та реакцію, котру вона проявить за допомогою емоцій. На противагу існуючим негативним стереотипам щодо літніх людей, похилий вік дозволяє досягнути більшої емоційної стабільності та знижує рівень невротизації індивіда [166].

Здатність керувати власними емоціями неможлива без високого рівня їх розуміння та об'єктивного аналізу емоційних станів. Це забезпечується багатим попереднім досвідом, що дає змогу аналізувати ситуації, в котрих опиняється людина, прогнозувати їх перебіг. Це є основною відмінністю між емоційним регулюванням літніх людей та осіб віком до 60-ти років. Літні люди, керуючись досвідом та знаннями, регулюють свою емоційну сферу таким чином, що ймовірність переживання негативних емоцій знижується. Вони намагаються уникати ситуацій, котрі можуть призвести до переживання неприємних емоцій.

Молодшим людям керування власними емоціями вдається гірше, іноді усвідомлення наслідків їх прояву приходиться надто пізно, коли емоції уже виражені. Крім того вміння керувати емоціями не лише дозволяє уникнути небажаних ситуацій, але й підібрати адекватну стратегію поведінки.

Попередній досвід дозволяє людині краще аналізувати соціальну ситуацію та прогнозувати зміну настроїв її учасників і, таким чином, змінювати стратегію поведінки або не піддаватись впливу емоційних станів оточення, незалежно від їх позитивної або негативної забарвленості. Особливістю емоційної сфери літніх людей є саме вибірковість емоцій – вони самі можуть концентруватися на тому емоційному стані, котрий потрібен їм в даний момент.

Емоційна обізнаність та здатність керувати власними емоціями однією з ключових компонентів емоційного інтелекту, що дає змогу говорити про вищий його розвиток у людей літнього віку. Не менш важливим компонентом є також емпатія як здатність повністю переймати на себе емоційний стан іншої людини та переживати для глибшого розуміння. Це дозволяє покращити соціальну гнучкість та позитивно сприяє встановленню контактів з оточенням, що дуже необхідно для людей літнього віку.

Спілкування є однією з найважливіших потреб людини, а для літніх людей це слугує також фактом включеності її в соціум. Спілкуючись вони не відчують себе відірваними від сучасного світу, котрий весь час змінюється. Для встановлення соціального контакту літні люди готові не просто почати розмову з кимось незнайомим в черзі, але й спровокувати конфлікт і тим самим задовольнити своє бажання спілкуватись. Це нерідко слугує також ознакою невміння встановлювати соціальні контакти. Таким чином спостерігається певний парадокс – не зважаючи на прагнення літніх людей уникати негативних емоцій та ситуацій, вони схильні йти навіть на конфлікт, прагнучи спілкування. Контакти з оточуючим світом є не лише способом отримання нових знань та можливістю поділитися досвідом. Це також підтверджує неусвідомлюване активне включення в соціум, що дає змогу усвідомити себе його важливою частиною. Це природне бажання бути членом групи, котра може підтримати в важливий момент та котра дарує відчуття захищеності. В одній із праць,

присвяченій нейрофізіологічним аспектам особистісної безпеки, знаходимо положення, що саме нейрофізіологічні механізми почуття безпеки в суспільстві добре об'єктивуються невербальними проявами контактів між людьми, а саме мимічними і кінетичними [179].

Соціум є важливим інфлюенсером розвитку емоційної сфери людей будь-якого віку, проте для літніх людей вона також слугує запобіганням редукції когнітивних функцій та здібностей [151]. Повне включення в соціум та активне соціальне життя чинять позитивний вплив на когнітивну сферу осіб літнього віку та дозволяють продуктивно використовувати власні здібності [217]. Гармонійна атмосфера в оточенні забезпечує людину похилого віку тими емоціями та відчуттям спокою, котрих вона потребує. Відчуваючи безпеку та не зосереджуючись на негативних емоційних переживаннях, вона використовує власний ресурс для саморозвитку та досягнення цілей, котрі в даний момент часу вважає найбільш валідними.

Проте потреба емоційної включеності в соціум у літніх людей межує з бажанням відсторонитись від близьких, дистанціюватись емоційно, проявляючи холоднечу в стосунках. Ця ситуація пояснюється «теорією роз'єднання» (від англ. «disengagement theory»), яка стверджує, що підсвідоме відчуття близької смерті змушує людину літнього віку відсторонитись від тих, кого вона любить, тим самим символічно готуючись до своєї смерті [153]. Теорія не зводиться лише до відсторонення від соціуму, вона також описує прояви емоційної інгібіції в похилому віці. Символічне переживання власної смерті дозволяє людині легше прийняти незворотність життя. Це є відображенням людського несвідомого, котре керує поведінкою. Людина не завжди може пояснити своє прагнення відсторонитись від близьких, механізми, що впливають на неї, знаходяться поза межами її свідомості та лишаються непомітними. Проте їх вплив виявляється у поведінці, снах, думках тощо. Подібні випадки були описані К. Юнгом на прикладі фантасмагоричних снів дівчинки, котра померла від інфекційної хвороби. На думку вченого несвідома частина її психіки готувала дитину до неминучості [137].

Задля задоволення потреби в спілкуванні людина схильна вдаватись до різних засобів, в тому числі і починати першою конфлікт в черзі або в автобусі. Для неї важливий сам факт спілкування, а не його форма. Тому вона навіть не розглядає можливість того, що задовольняючи соціальну потребу вона створює неприємну та некомфортну ситуацію для оточуючих. Літні люди також багаторазово розповідати історії з життя – про навчання, молодість тощо. Ці історії часто однакові, проте людина не звертає уваги на те, що вона вже багаторазово розповідала їх [102]. Однією з причин повторення одних і тих самих історій є порушення когнітивних функцій у літньому віці – людина може просто не пам'ятати факт того, що вона уже розповідала щось. Крім того, це є спробою повернутись за допомогою спогадів у ті часи, коли вона була щасливою та молодою.

На основі цього ми стверджуємо, що несвідоме слугує тим елементом особистості, котрий дозволяє людині мобілізувати ресурси, готуючись до незворотньої ситуації, та створити найбільш адекватний алгоритм поведінки. Це найбільш актуально щодо людей літнього віку, оскільки саме вони знаходяться у тій точці онтогенезу, коли багатий попередній досвід об'єднується з підсвідомим відчуттям неминучої смерті, що і змінює поведінку літньої людини, змушуючи її вдаватись до тактики сепарації від соціуму. Це неймовірно важке рішення, котре потребує пожертви тим ресурсом, котрий дарує їй спокій – соціумом та, відповідно, позитивними емоціями, котрі дарують їй баланс у житті.

Іншою важливою зміною в емоціях людей літнього віку є зростання прагнення романтики, схильність до фантазування. Спостерігається зниження гедоністичних прагнень та гностичних емоцій. Об'єктивні труднощі більш інтенсивно сприяють появі фрустрації у людей літнього віку, викликаючи у них ригідність [134].

Проблемні ситуації, котрі трапляються у людини літнього віку, нерідко шкодять її самооцінці та відчуттю себе як професіонала своєї справи. Фокус її уваги зміщується з зовнішніх факторів на її особистісні вміння, тому кожному

невдачу вона схильна сприймати як наслідок втрати талантів та здібностей через вік, фізичний стан тощо.

Вміння давати оцінку власним прагненням та бажанням дозволяє літнім людям не піддаватись впливу гедоністичних прагнень та зосереджуватись на тих потребах, задоволення яких відновить їх психологічний ресурс. Їм недостатньо задовольнити гедоністичні бажання, вони надають перевагу більш складним прагненням, таким як встановлення соціальних та інтимних контактів з оточенням, врегулювання відносин з оточуючими, оскільки це приносить більше задоволення, дарує відчуття захищеності, потрібності іншим. З'являється потреба дарувати власну любов та турботу іншим, передавати досвід та бути вчителем для молодшого покоління. Прагнення передати знання слугує певним способом символічно залишити після себе слід, лишитись безсмертним та перебувати в пам'яті інших.

Незважаючи на кращі вміння працювати гармонійно незалежно від наявності впливу негативних емоцій та подразників, власна невдача у роботі сприймається особливо гостро, оскільки сприймається як підтвердження власної некомпетентності. Літня людина часто сприймає особистий провал як ознаку втрати таланту або вміння, і часто приписує вину за провал віку, незважаючи на те, що часто така думка є необ'єктивною. Також важливим фактором є й те, наскільки критично людина ставиться до своїх провалів у роботі чи творчості.

Емоційні зміни в похилому віці також нерозривно пов'язані з фізіологічними особливостями людини, з її генетикою та пережитими хворобами та травмами. Крім того важливу роль відіграють зміни в лімбічній системі, призводячи до зниження інтенсивності реакцій на подразники. Активізація окремих емоціогенних частин лімбічної системи великого мозку призводить до появи позитивної чи негативної емоційної відповіді. На рівні кори та скроневих часток великого мозку відбувається регуляція емоцій, тому ураження цих ділянок мозку призводить до порушення контролю емоцій [64].

Вікові зміни у великому мозку також призводять і до порушення вироблення емоцій, їх прояву. Прикладом цього може бути стареча лакуральна

деменція, котра на рівні емоцій проявляється у вигляді сентиментальності, емоційної лабільності, чутливості. Проте така форма деменції може бути ознакою розвитку хвороби Альцгеймера. На відміну від цього виду деменції, тотальна її форма призводить до більших змін в емоційно-вольовій сфері людини. Проте говорити однозначно, що стареча деменція є обов'язковим елементом літнього віку не можна, оскільки на життя людини впливає також генетичний фактор, попередній досвід та спосіб життя, гормональний фон тощо.

На думку О. Стрижицької люди будь-якої вікової категорії мають власні «сильні» та «слабкі» сторони. Вчена стверджує, що хоча літні люди вдаються до постійного контролю емоцій, в той час як молоді доводиться «згадувати» про самоконтроль, їм складніше дається довільне запам'ятовування [115].

Таким чином специфіка емоційної сфери людей літнього віку не є односторонньою та поряд з позитивними змінами в окремих індивідів спостерігаються й негативні. Серед деяких літніх людей зростає схильність до переживання негативних емоцій або втрата вміння їх розпізнавати, і, в наслідок цього, у людини починають превалювати позитивні емоції [182].

Варто також пам'ятати і про вплив усвідомлення незворотної смерті. Факт того, що життя не довговічне і що його кінець стає все ближчим змушують людину переоцінювати своє минуле і майбутнє. Вона втрачає можливість будувати і реалізувати довгострокові плани, схильна сумувати за минулими часами та втраченими можливостями. Звісно, іноді людина позитивно дивиться на пройдений шлях, усвідомлюючи, що прожила чудове життя. Проте часто такий аналіз призводить до депресивних епізодів. Загострюється відчуття смутку та самотності, адже людина стає свідком відходу з життя своїх друзів та близьких. Зростання соціальної прірви між індивідом та молодшим поколінням лише погіршує ситуацію, оскільки людина починає відчувати себе відірваною від усього світу. Втрата фізичної сили, загострення хвороб призводять до змін у психологічному стані індивіда, оскільки нерідко через ослаблення організму він втрачає можливість реалізуватись в професійній сфері і змушений вийти на пенсію. Вона втрачає можливість реалізуватись, як спеціаліст, її вміння

ставляться під питання, тому старші люди відчують втрату свого професійного соціального статусу серед колег.

Відчуття самотності є природнім для осіб будь-якого віку, проте саме в літньому, коли людина переоцінює свої соціальні стосунки та відчуває наближення безповоротного кінця, воно отримує своє найбільше загострення через ряд різноманітних обставин: смерть друзів, початок пенсії, звуження кола спілкування, усвідомлення неможливості встановити нові соціальні контакти. Небажання або невміння молодшого покоління спілкуватись з літніми людьми останніми сприймається як байдужість. Вони не відчувають власної потреби дітям та внукам, що призводить до погіршення емоційного стану. Відчуття належності до групи є однією з умов відчуття базової захищеності. Це відчуття втрачається в міру ослаблення соціальних контактів між поколіннями.

Літній вік змушує людину вдаватись до пошуку смислово-життєвих орієнтацій, що призведе до втрати сприймання смерті як вінця життя [115]. Довге життя та багатий досвід створює базу для глибокої ретроспективи, що змушує людей літнього віку аналізувати пройдені періоди та пережиті ситуації, роздумуючи над правильністю та доречністю зроблених рішень. Поступово це переростає у глибоке фантазування щодо власного минулого або майбутнього. Певною мірою фантазії властиві усім людям, проте в похилому віці їх переживання загострюється в силу того, що індивід намагається переоцінити власне життя. Це іноді змушує людину вдаватись до спроб змінити власне життя – спробувати нове хобі, продовжити навчання або навіть змінити місце проживання. Досить актуальним в цьому контексті є, на думку О. Паламарчук і В. Подорожного, включеність людей похилого віку в творчу діяльність (музичну, театральну, танцювальну та інші види), яка містить позитивну тенденцію покращення якості життя та самопочуття літніх людей. На їх думку, прогрес може бути найрізноманітнішим: від кращої пізнавальної функції, пам'яті та самооцінки до зменшення стресу та посилення соціальної взаємодії, що є особливо важливим під час особистісного відчуження [194]. Тому останнім часом найпопулярнішим форматом міжособистісної взаємодії та творчої реалізації є університети третього віку, у яких відбувається тісна

співпраця різних поколінь у формі реалізації різноманітних волонтерських проектів [74; 95; 214 та ін.].

Проведений аналіз склав підґрунття для розгляду взаємозв'язку емоційного інтелекту осіб літнього віку із проявами губристичної мотивації, яка з-поміж різноманітних ознак прагнення до переваги і влади, вміщує прагнення до удосконалення, бажання до реалізації творчого потенціалу, досягнення майстерності, самореалізації, самоствердження.

Розглядаючи такий психологічний взаємозв'язок між зазначеними психологічними явищами, будемо дотримуватися у подальшому аналізі таких принципів системного аналізу:

- *принцип єдності* об'єднує досліджуванні нами явища в одну систему взаємопов'язаних тенденцій, єдність котрих забезпечується постійним функціонуванням людини як складноорганізованої особистості;

- *принцип взаємозв'язку* передбачає наявність зв'язків між досліджуваними явищами, котрі входять в єдину систему, де редукція або інтенсифікація одного елементу призводить до відповідних змін в вираженості іншого;

- *принцип ієрархії* відображає пріоритетність окремих факторних компонентів прояву губристичної мотивації над іншими, тим самим дозволяючи розглядати губристичні прагнення як мотиви, що мають вплив на розвиток емоційного інтелекту;

- *принцип розвитку* передбачає можливість розвитку губристичної мотивації людини протягом життя та сприяння впливу губристичних потягів на розвиток окремих умінь та психологічних явищ, таких як емоційний інтелект.

Вдаючись до специфіки прояву губристичної мотивації в осіб літнього віку, варто зазначити, що підвищення рівня губристичної мотивації завжди впливає на бачення людиною досягнення власних цілей. Чим менш виражений у людини рівень губристичних домагань, тим меншу зацікавленість у розширенні меж реалізації цих прагнень вона має. Можна припустити, що людина з низьким рівнем губристичної мотивації бачить кінцевою ціллю отримання влади задля задоволення власних потреб, в той час як людина з

вищим рівнем буде вважати за необхідне побудувати складну схему алгоритму дій, котрий включатиме не лише власну самореалізацію, але й задоволення потреб оточуючих, пошук компромісу, досягнення не лише влади, але й соціального статусу та поваги. Вважаємо, що за прагненням отримати перевагу або досягти майстерності ховається набагато складніше система цінностей та мотивів, котра виходить за межі простого прагнення до отримання влади, досягнення котрої перетворюється лише на одну з можливих переваг отримання високого статусу в суспільстві.

Влада полягає не лише в можливості керувати соціальною групою, спрямовувати її діяльність певним шляхом, координувати її активність. Окрім визнання та матеріального становища влада також забезпечує і важливим для людини досвідом, котрий є актуальним не лише в робочій, але й в багатьох інших сферах життя – в сфері творчості, навчання тощо. Таким чином людина, виявляючи високий рівень губристичної мотивації керується не лише бажанням впливати на інших – для успішної реалізації її домінуючих мотивів вона повинна ширше дивитись на саму природу влади та усвідомлювати як позитивні, так і негативні сторони досягнення домінантної позиції. Влада для неї не є кінцевим пунктом та остаточною ціллю, оскільки недостатньо лише досягти її – треба також знайти спосіб її утримати, тому вона схильна використовувати хитрощі заради збереження власного статусу в суспільстві.

Бажання досягти мети змушує людину більш детально розробляти власні плани, продумувати дії наперед, враховуючи фактор оточення, та працювати над власним образом в соціальній групі. Влада при цьому є не лише гарантом отримання певних соціальних та матеріальних благ, але й забезпечує персональну незалежність та свободу в діях, можливість самостійно нести відповідальність за свої вчинки. Таким чином можна стверджувати, що розширення поглядів та поглиблення знань про природу та суть влади дозволяє також вийти за рамки простого прагнення до отримання матеріальних або соціальних благ та розглянути ситуацію домінування крізь призму універсалізму, котрий полягає не лише у власному, але й в чужому добробуті. На основі цього ми припускаємо, що рівень губристичної мотивації

детермінується не лише силою бажання отримати владу, але й на самому розумінні поняття цього поняття та готовності нести відповідальність за наслідки власних дій – як позитивних, так і негативних. Високий рівень губристичної мотивації при цьому рівносильний готовності проявляти незалежність та дбати про оточуючих, нести відповідальність за підлеглих та бути готовим ділитись з ними необхідними ресурсами. Редукція рівню губристичної мотивації призводить також до звуження поглядів щодо природу кінцевої мети – досягнення переваги або досконалості. Низька зацікавленість в отриманні влади, її збереженні змушує людину рідше вступати в боротьбу за соціальний статус в суспільстві, що призводить також до відсутності можливості отримати досвід та знання щодо самого поняття влади.

Паралель можна провести з пірамідою потреб А. Маслоу, де базальними потребами є фізіологічні, а вершину її займає прагнення самоактуалізації [183]. Не усвідомлюючи повної глибини власних губристичних бажань або ігноруючи їх, людина переважно вбачає в реалізації прагнення влади можливість отримати лише домінантну позицію в суспільстві. Для цього вона вдається до сили або власних талантів, що більше характеризує людей літнього віку. Людина цього віку не схильна проявляти хитрощі, маніпулювати оточуючими, не керується заздрощами. Розширюючи свої погляди, вона починає вбачати в прагненні влади можливість не просто задовольнити свої егоїстичні потяги, але й завести корисні стосунки, удосконалити свої комунікативні уміння, не лише досягти позиції в суспільстві, а й закріпити її за собою, зберегти своє положення в соціумі. Чим вище її губристичне бажання, тим складнішим вона вбачає процес його досягнення, ускладнюється алгоритм дій, шлях до цілі стає нелінійним. Влада перетворюється на можливість не лише покращити своє життя та самоактуалізуватися, але й забезпечити стабільне життя іншим людям задля власної мети або в її наслідок.

Вбачаючи в отриманні влади не лише можливість самореалізації, але й спосіб покращення життя оточуючих, людина починає ретельно продумувати алгоритм дій, прогнозувати можливі наслідки та використовувати ті ресурси - котрі їй підвладні. До них належать перш за все «соціально неприйнятні» риси

особистості. Наявність їх є фактом, а боротьба та спроби приховати або заглушити як наслідок соціального тиску, не завжди приносять результати. Більше того, спроби кардинально змінити себе задля прийняття суспільством можуть викликати внутрішній несвідомий або свідомий спротив. Риси людини є тим, що формує її особистість та забезпечує її цілісність. На думку Г. Олпорта саме комбінація рис створює індивідуальність кожної окремої людини та робить її унікальною. Згідно з Г. Олпортом непов'язані між собою диспозиції особистості формують пропріум – центральне, позитивне, творче прагнення особистості до розвитку [140; 171]. Це сталість особистісних рис та цілей. Однією зі стадій розвитку пропріуму є особистісне домагання як відчуття цілісності власного «Я» та планування перспективних цілей. Отже реалізація прагнення до досконалості можлива лише при повному усвідомленні себе самого, в період зрілості, коли всі структурні компоненти особистісного «Я» вже сформувались.

Буденне життя призводить до неминучого встановлення соціальних контактів з оточуючими людьми. Боротьба за владу та домінуюче положення в суспільстві змушують людину встановлювати зв'язки з іншими, вступати в активну боротьбу за своє місце в соціальній групі, спиратись тиску оточення. Це в свою чергу дозволяє їй розвинути навички розуміння себе та інших, навчитись правильно оцінювати ситуацію, в котрій вона опинилась, прогнозувати можливі наслідки її дій.

Саме тому спроба приглушити або прибрати окрему рису характеру неминуче призводить до негативних наслідків – агресії, деперсоналізації тощо. Пізнання себе як важливий фактор розвитку пропріуму забезпечує не лише об'єднання усіх інших його елементів, але й забезпечує сприйняття суб'єктивним Я людини її об'єктивного аналога [141]. Розуміння себе, своїх рис та цілей відкриває перед людиною широкий спектр можливостей самореалізації. Усвідомлення появи у себе окремих тенденцій поведінки, емоційних станів дозволяє не лише прийняти себе, але й знайти спосіб задіяння цих ресурсів задля досягнення цілі. Усвідомлення власних сил дозволяє людині

стати більш відкритою до нового досвіду та об'єктивно оцінювати власні можливості.

Хотілося б зацентувати увагу на такій формі прояву губристичної мотивації як комбінування реалізації власного прагнення досягти вигоди з проявами альтруїзму, що фактично є формою маніпулятивної поведінки щодо соціуму, чи то «легка» форма влади, в основі якої лежить прагнення за допомогою оточуючих досягти цілі, при цьому не викликавши у них сумнівів щодо самостійності власних рішень. Ціллю маніпуляції є емоції та почуття людини, задля втрати особистості людини та перетворення суб'єкта на об'єкт [106]. Маніпуляція в цьому випадку може проявлятися у формі приховування впливу, психологічного впливу або гри на слабкостях людини [111]. Задля маніпуляцій емоціями інших людей необхідно розвинути власне розуміння чужих емоцій, уміння контролювати як чужі, так і свої почуття. Таким чином ускладнення системи досягнення цілі вимагає від особистості розвитку інших умінь. Наприклад, використовуючи розуміння емоцій інших людина може використовувати ці здібності для появи у них негативних емоційних станів задля подальшої маніпуляції [171]. Проте неможливо говорити про явище подібної маніпуляції як суто негативне для суспільства, оскільки в реальному житті категоричне мислення не часто знаходить відображення та є непрактичним. Якщо вбачати в маніпулятивних діях, котрі спрямовані не лише на отримання маніпулятором вигоди, але й на покращення життя людей, то шкода суспільству від цього буде меншою, ніж якби маніпулятор діяв силою. Це частково можна порівняти з бартерним обміном, коли людина пропонує якусь послугу взамін на послугу з рівною для неї вартістю.

У розумінні губристичної мотивації необхідно враховувати структурність цього явища, керуючись яким людина схильна проявляти свої так звані «темні сторони» особистості – хитрощі, амбіційність, заздрощі, обман, маніпулятивність. Наявність цих рис в характері та житті людини неминуча, проте прояв часто залежить лише від самої особистості. Намагання досягти поставленої мети вимагає від людини жертв – часу, сил, бажань. Працюючи над досягнення цілі часто доводиться стримувати власні емоції, намагатись

зрозуміти іншу людину та розвивати емоційну обізнаність. Таким чином ми будемо дотримуватись твердження про губристичну мотивацію як умову розвитку у людини емоційного інтелекту в силу того, що намагаючись досягти домінантної позиції в суспільстві людина вдається до тих способів взаємодії з оточенням, котрі призводять до розвитку її розуміння емоцій, управління ними, коректному аналізу емоційних станів.

Якщо розглядати емоційний інтелект як сукупність особистісних рис та диспозицій, що виникли внаслідок ретроспекції, і розвиток яких залежить від губристичної мотивації особистості, то природньо очікувати, що варіативність факторів, котрі задіяні у цьому процесі, буде детерминуватись рівнем губристичної мотивації [195]. Перш за все в цьому випадку варто дати визначення поняттю диспозиції – унікальної сукупності рис, характерних окремій людині. Г. Олпорт виокремлює такі диспозиції як кардинальні, центральні та вторинні. Кардинальні риси – це ті, котрі повністю впливають на наше життя та задають йому загальний тон. Центральними називають 5-10 рис, котрі домінують у людини. До вторинних належать такі індивідуальні риси, як перевага у їжі, музиці тощо [132]. Емоційний інтелект як сукупність рис є комплексним умінням людини розуміти емоції та оцінювати їх. Виходячи з даного бачення ЕІ ми припускаємо про високу варіативність рис, котра залежить від рівню розвитку емоційного інтелекту особистості. Це пояснює уміння людини давати оцінку емоціям поза межами діади «позитивні-негативні» та дозволяє глибше сприйняти картину емоційного життя особистості.

ТЕІ властивий ряд некогнітивних структурних аспектів, котрі формують це явище, окрім розуміння емоцій, самомотивації, управління ними – до них відносять також адаптивність, асертивність, низьку імпульсивність, самооцінку, соціальна обізнаність, уміння управляти стресом, щастя, оптимізм [195]. Таким чином розвиток ТЕІ забезпечує людину флексибільністю в соціальних та стресових ситуаціях, уміння керувати емоційним ресурсом, сприяти відчуттю стану щастя та оптимізму заради мобілізації сил для досягнення цілі. Асертивність дозволяє людині відстоювати свою думку, будувати її незалежно

від оцінок та критики оточуючих та самостійно нести відповідальність за її реалізацію. Низька імпульсивність мінімізує провал у планах та дає можливість зосередитися на досягненні успішного результату. Крізь призму губристичної мотивації ці властивості відіграють вагомую роль у робочому та буденному житті особистості, оскільки слугують предикторами досягнення власної мети та віднайденню способу ефективного контактування з оточенням.

Розглядаючи емоційний інтелект як когнітивну здатність давати оцінку емоціям оточуючих (АЕІ) важливо визнати, що він є вагомим предиктором досягнення успіху в багатьох сферах людського життя – в робочій, сімейній, соціальній тощо [216]. Дж. Майер та П. Саловой визначали АЕІ як «здатність точно і ефективно обробляти емоційну інформацію, включаючи ту інформацію, яка має відношення до розпізнавання, конструювання і регуляції своїх і чужих емоцій» [188]. Також на думку Дж. Майєра АЕІ забезпечує людину глибоким розумінням емоційної свідомості оточуючих, що дозволяє їм також проявити більшу проникливість в вербальному та соціальному інтелекті [187]. На основі цього можна сконструювати припущення про важливість розвитку емоційного інтелекту задля досягнення прагнень особистості у сфері влади та домінування, оскільки глибоке розуміння емоційної сфери оточуючих та вміння чинити на неї вплив забезпечує людину здатністю знаходити підхід до затвердження свого статусу в цільовій соціальній групі.

Говорячи про можливості розвитку емоційного інтелекту ми будемо спиратись на теорію Р.Бар-Она про можливість розвитку ЕІ впродовж життя, проте не варто також виключати таких факторів, як фактор віку, швидкість емоційного реагування тощо [144]. Активне соціальне життя та контакти з оточуючими зумовлюють людину вчитись оцінювати емоції та контролювати їх, розуміти причини появи емоційних станів. Впродовж онтогенезу людина неминує отримувати життєвий досвід, котрий накладає відбиток на її особистість. Поява губристичних рис у людини є неминучим явищем, оскільки протягом життя вона входить в соціальну взаємодію з нашим оточенням, комунікація з котрим не завжди приносить їй користь, в силу чого розпочинається розвиток окремих рис задля адаптації до мінливих умов соціального світу.

К. Ріфф вважає визнання власних позитивних та негативних рис важливою частиною самоприйняття [204]. Усвідомлення наявності у себе егоїстичних, амбіційних та владних тенденцій не лише дозволяє людині повною мірою оцінити власні можливості та віднайти внутрішній комфорт, але й знайти спосіб реалізації власних прагнень без шкоди суспільству. На основі цього, вважаємо, що робота з власними прихованими рисами є шляхом до саморозуміння та самоусвідомлення, а також способом удосконалення навичок самоконтролю та самомотивації. Крім того відточення навичок реалізації губристичних рис в робочій та буденній сфері дозволяє розвинути внутрішню флексибільність та підвищити рівень соціального інтелекту внаслідок спілкування.

Психологічне благополуччя являє собою баланс між світлими та темними рисами характеру людини [146]. Небажання прийняти свої губристичні риси рівносильне відмові від окремих частин власної особистості. Рівносильним буде порівняти відмову від певних рис з відмовою користуватись певним органом чуття, оскільки риси особистості виконують не лише адаптивну функцію, але й дозволяють сприймати світ через призму власної індивідуальності.

Загалом говорячи про явище губристичної мотивації варто усвідомити важливий вплив, котрий вона чинить на розвиток емоційного інтелекту особистості, дозволяючи покращити та відточити уміння роботи та контролю емоцій. Емоційний інтелект, в свою чергу, допомагає віднайти той спосіб реалізації губристичних прагнень, котрий буде найбільш ефективним як для людини, так і для її оточення.

Таким чином, сформовані погляди щодо взаємозв'язку губристичної мотивації та емоційного інтелекту дозволили визначити конкретику завдань емпіричного дослідження:

1. Укладення та апробація оптимального комплексу психодіагностичних методик, які реалізують системний підхід до багаторівневого і багатофункціонального явища взаємозв'язку губристичної мотивації та емоційного інтелекту;

2. Діагностика основних особистісних властивостей, які входять у загальний конструкт губристичної детермінації емоційного інтелекту осіб літнього віку;

3. Розробка емпіричної моделі взаємозв'язку емоційного інтелекту та губристичної мотивації осіб літнього віку.

3. Обґрунтування змісту варіантів психологічного альянсу емоційного інтелекту осіб літнього віку та рівня прояву їх губристичної мотивації.

Запропонований варіант цілісного бачення губристичної мотивації як умови розвитку емоційного інтелекту осіб зрілого віку, обґрунтування взаємозв'язку та взаємодоповнюваності цих явищ, стає концептуальним підґрунтям дисертації та визначає логіку емпірико-діагностичного вивчення означеної проблеми.

2.2. Обґрунтування програми та методів дослідження

Наукова розробка програми емпіричного вивчення губристичної мотивації як умови розвитку емоційного інтелекту осіб зрілого віку передбачає дотримання принципіальних положень, які є основними у визначенні методології дослідження та організації його проведення.

З метою проведення емпіричного дослідження нами була розроблена програма, котра реалізовувалась в три етапи: збір первинних даних, обробка та інтерпретація; формування висновків та прогнозів. Програма включає в себе низку методик.

Перший етап (2018 р.) включав в себе формування методологічної основи дослідження: після ознайомлення з проблемою та результатами її теоретичного вивчення, був обраний напрям дослідження, опрацьовані мета, завдання, визначені об'єкт, предмет, методи дослідження та джерела інформації.

Другий етап (2019-2020 рр.) полягав в розробці програми та інструментарію дослідження, його організації та проведенні. При виборі інструментарію ми використовували апробовані, стандартизовані та взаємодоповнюючі методики. При проведенні дослідження ми керувались професійно етичними принципами: конфіденційності, зворотнього зв'язку та добровільної участі.

Третій етап (2021-2022 рр.) включав в себе проведення аналізу, інтерпретацію, тлумачення змістових та формально-логічних даних, отриманих в результаті проведення емпіричного дослідження губристичної мотивації як умови прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку.

Для проведення емпіричного дослідження обрано низку психодіагностичних методик. Це методики, котрі відповідають параметрам визначення губристичної мотивації, емоційного інтелекту та його компонентів, ціннісних орієнтацій, соціально-психологічні установки в мотиваційній сфері, потреби в досягненні успіху та уникненні невдачі, схильності до демонстративної поведінки, дослідження мотиваційної сфери особистості.

Опитувальник «Губристична мотивація» К. Фоменко [127] використовувався задля оцінки рівня губристичної мотивації, котра може реалізовуватись шляхом досягнення владної позиції або відточення талантів та майстерності. Опитувальник містить 18 тверджень, котрі досліджуванні повині оцінити в залежності від рівня відповідності цих тверджень щодо їх особистості – від 0 до 5 балів. У методиці є дві шкали – прагнення до переваги та прагнення до досконалості:

- *прагнення до переваги* розуміється як бажання людини досягти високого соціального статусу та доміантної позиції в соціальній групі за рахунок отримання влади (0-31 бали–низький; 32-42 бали– середній; 43 та більше балів – високий рівень прояву ознаки);

- *прагнення до досконалості* є бажанням особистості досягти майстерності в обраній справі, стати моделлю та взірцем для наслідування, тим, кого поважають за його уміння (0-19 балів – низький; 20-29 балів – середній; 30 та більше балів – високий рівень прояву ознаки).

Загальний показник губристичної мотивації вираховується шляхом сумування балів усіх шкал (0-52 балів – низький; 53-69 балів – середній; 70 та більше балів – високий рівень прояву ознаки). Шкали можуть розглядатись незалежно.

Губристична мотивація є рушієм людини до досягнення певного високого статусу в суспільстві. Чим вищий рівень губристичних домагань людини, тим ретельніше вона буде підходити до процесу досягнення влади або творчої самореалізації, вбачаючи в цьому головну цінність. Людина використовує негативні риси власної особистості задля досягнення цілі усіма доступними для неї способами. Редукція рівня губристичної мотивації призводить до зменшення зацікавленості людини у владі та керівництві іншими, вона схильна не боротись за доміантну позицію або не приділяти цій сфері багато уваги та сил. Низький рівень губристичної мотивації характеризується невираженістю прагнення особистості до досягнення владної позиції, небажанням та неготовністю вдаватись до використання негативних рис свого характеру,

відсутністю тенденції до використання таких рис як гордіня або амбіційність задля досягнення власних цілей.

Тест діагностики емоційного інтелекту Н. Холла [57] дає змогу вивчити рівень вираження компонентів емоційного інтелекту та загальний рівень EQ людини. Ця методика дає змогу оцінити уміння людини працювати з власними та чужими емоціями, оцінювати їх та контролювати їх. Методика налічує 30 висловлювань, котрі опитуваний повинен оцінити щодо себе у відповідності до шкали: «-3» – «повністю незгоден», «-2» – «в цілому незгоден», «-1» – «частково не згоден», «1» – «частково згоден», «2» – «в цілому згоден», «3» – «повністю згоден». Компоненти емоційного інтелекту оцінюються за набраною кількістю балів: до 7 балів – низький; 8-13 балів – середній; 14 і більше балів – високий рівень прояву ознаки.

Опитувальник містить такі шкали: шкала *емоційне усвідомлення* як розуміння власних емоційних станів; шкала *управління власними емоціями* полягає у уміння проявити емоційну гнучкість в залежності від ситуації, в котрій опинилась людина; шкала *самотивації* проявляється у вмінні змінити власну поведінку через управління емоціями; шкала *емпатії* засвідчує уміння людини співчувати іншим, розуміти емоційний стан співрозмовника через міміку, жести; шкала *управління емоціями інших людей* визначає уміння людини розуміти емоції людей та за потреби впливати на них. Сумарний показник балів за всіма компонентами визначає інтегративний рівень емоційного інтелекту (до 39 балів – низький; 40-69 балів – середній; 70 і більше балів – високий рівень ознаки).

Чим вищий рівень емоційного інтелекту, тим легше людині давати оцінку емоціям – своїм та чужим. Вона краще розуміє причину їх появи, а тому легше може прогнозувати їх подальший перебіг, вдало спрямовує їх необхідним шляхом, щоб досягти найбільшої ефективності. Зниження рівню емоційного інтелекту характеризується зниженням вираженості усіх або окремих його структурних компонентів. Людина може слабо співчувати іншим, не вміти контролювати належно власні емоції. Подальша редукція рівню EQ

характеризується емоційною холоднечою, поганими прогностичними здібностями, неумінням давати адекватну оцінку емоційним станам.

Методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребнісній сфері О. Потьомкіної [101] рекомендована для виявлення ступеня вираження соціально-психологічних установок. Методика складається з 80 питань: 40 запитань спрямовані на виявлення ступеня вираження соціально-психологічних установок на «альтруїзм–егоїзм», «процес–результат», а інші 40 питань спрямовані на виявлення ступеня вираження соціально-психологічних установок «свобода–влада», «праця–гроші». Досліджуваному на питання методики, необхідно відповісти або «так», якщо відповідь ствердна, або «ні» – якщо відповідь заперечна. За кожну відповідь «так» нараховується 1 бал, та визначається сума значень по кожній з восьми установок особистості.

«Орієнтація на процес». При великих значеннях за цією шкалою людина має установку на сам процес діяльності, їй важливо, щоб саме це заняття було цікавим. Над досягненням мети вона мало замислюється, тому, наприклад, може запізнитися зі здачею роботи. А вже якщо процес став їй нецікавий, вона може і зовсім припинити будь-яку роботу, не замислюючись про наслідки. Проте людині з такою установкою легше впоратися із завданням, де важливий саме сам процес. Зазвичай люди більш орієнтовані на процес, менше замислюються над досягненням результату, часто запізнюються зі здачею роботи, їх процесуальна спрямованість перешкоджає їх результативності. Ними більше рухає інтерес до справи, а для досягнення результату потрібно багато рутинної роботи, негативне ставлення до якої вони не можуть подолати.

«Орієнтація на результат». Високі значення за цією шкалою визначають установку на результат. Людина прагне досягати результату у своїй діяльності всупереч усьому – всупереч перешкодам, невдачам тощо. Людина з такою установкою може входити в число самих надійних співробітників. Але вона може за прагненням до досягнення результату забути про все інше, наприклад, комусь ненавмисно нашкодити або просто зробити справу швидко, але не якісно.

«Орієнтація на альтруїзм». При високих значеннях за цією шкалою в людини переважає установка на альтруїзм, на те, щоб діяти перш за все на користь іншим, часто, можливо, й на користь собі (і справі). Традиційно ця установка вважається цінною, а людина, що володіє нею, – заслуговує на повагу. Дійсно, напевно, найбільші діяння добра відбувалися з альтруїзму – але і зло, зауважимо, теж. Альтруїст може бути вельми небезпечний для себе і оточуючих, коли починає самовіддано заганяти людство (або просто сім'ю або групу) в щастя. Але якщо він не дозволяє собі такого, то може бути надзвичайно корисний оточуючим і при цьому відчувати себе від цього щасливим незалежно від особистого становища.

«Орієнтація на егоїзм». Висока кількість балів за цією шкалою свідчить про те, що людина зосереджена в основному на своїх власних інтересах. Це не обов'язково означає, що її інтереси зводяться до матеріальної вигоди – просто при прийнятті рішень вона вельми серйозно враховує те, як їх наслідки позначаться на ній особисто. Люди з надмірно вираженим егоїзмом зустрічаються досить рідко. В міру прояву частка розумного егоїзму не може нашкодити людині. Швидше, більш шкодить його відсутність, причому це серед людей інтелігентних професій зустрічається досить часто.

«Орієнтація на працю». Високе значення за шкалою говорить про установку на працю. Людина весь час використовує для того, щоб щось зробити, не шкодуючи вихідних днів, відпустки тощо. Робота сама собою приносить їй більше радості і задоволення, ніж інші заняття. На відміну від установки на процес в цьому випадку людині важливо відчувати, що вона не просто зайнята, а саме працює. При цьому те, наскільки ця праця насправді є результативною, має незначне значення, тут важливо наскільки вона схвалюється керівництвом або суспільством.

«Орієнтація на гроші». При високих значеннях за даною шкалою людина має установку на гроші. Провідною цінністю для людей з цим видом орієнтації є прагнення до збільшення свого добробуту. Коли у такої людини грошей немає, вона думає в основному про те, як їх дістати, а коли вони є – як їх не втратити і примножити їх кількість. Гроші для такої особистості мають цінність самі по

собі, а не тільки як засіб для придбання будь-чого. Людина при виборі роботи для себе, швидше за все, зверне увагу на зарплату, ніж на цікавість і привабливість.

«Орієнтація на свободу». При високих значеннях за шкалою людина має установку на свободу. Вона для неї – головна цінність. Людина в цьому випадку не терпить ніяких обмежень і готова йти на жертви заради відстоювання своєї незалежності (іноді, навіть, від уявної небезпеки). Дуже часто орієнтація на свободу поєднується з орієнтацією на працю, рідше це поєднання свободи і грошей.

«Орієнтація на владу». Велике значення за шкалою означає, що людина має установку на владу. Вона хоче відчувати контроль над іншими людьми і заради цього піде на багато чого. Особистість, в такому випадку, в результаті може виявитися тираном, проте може стати і непоганим керівником. Для людей з подібною орієнтацією провідною цінністю є вплив на інших, на суспільство.

Шкала потреби в досягненні Ю. Орлова [51] відображає прагнення людини досягати мети та успішного результату. Ця шкала дає змогу оцінити готовність людини до спрямування власних психологічних, емоційних, фізичних ресурсів на покращення результату праці. Вона включає в себе 23-і твердження, на які необхідно відповісти «так» або «ні» в залежності від правдивості цих тверджень щодо особистості опитуваного. Вона дозволяє виміряти готовність людини до досягнення успіху та готовності проявляти активність заради досягнення мети. Сумарна кількість отриманих балів відображає рівень потреби в досягненні: 0-6 балів – низький, 7-9 балів – занижений, 10-15 балів – середній, 16-18 балів – підвищений, 19-23 балів – високий рівень прояву потреби в досягненні.

Кожному рівню відповідають певні характеристики. Таким чином чим вищий у опитуваного рівень готовності до досягнення, тим більшу амбіційність та наполегливість він проявляє. Йому характерне постійне прагнення зробити справу краще, ніж було раніше, він легко захоплюється роботою, часто відчуває незадоволеність результатом, неуміння працювати погано, небажання отримувати легкий успіх за рахунок удачі або простого завдання, йому не

властивий дух суперництва, він не прагне конкурувати з кимось, проте навіть в рутинних справах любить використовувати нові способи виконання завдання. Зниження рівню потреби в досягненні призводить до редукції прояву цих характеристик: людина не бажає змінювати звичний алгорит дій, покращувати результати власної роботи, прагне залишатись в гомеостазі та не вживати активних заходів щодо покращення власної ефективності.

Тест цінностей Ш. Шварца [66] дає змогу дослідити динаміку змін цінностей в окремих культурах та на індивідуальному рівні. Цінності виступають тими життєвими орієнтирами, котрими послуговується людина в спілкуванні, в роботі або щоденній діяльності.

Методика складається з двох частин: в першу частину входить 57 імеників та прикметників, котрі опитуваний повинен оцінити в залежності від важливості для нього (7 – виключно важлива характеристика, 6 – дуже важлива, 5 – доволі важлива, 4 – важлива, 3 – не дуже важлива, 2 – мало важлива, 1 – не важлива, 0 – байдуже, -1 – це проти принципів опитуваного); друга частина складається з 40-ка описів людини, котрі відповідають 10-ти типам цінностей, опитуваний повинен прочитати та оцінити наскільки описи відповідають йому (4 – дуже схоже, 3 – схоже, 2 – певною мірою схоже, 1 – трохи схоже, 0 – не схоже, -1 – зовсім не схоже). Методика містить 10-ть шкал, котрі аналізують цінності особистості на рівні нормативних ідеалів та на рівні індивідуальних пріоритетів. Рівень нормативних ідеалів відображає домінування певних цінностей в культурній групі, в котрій перебуває людина. Рівню індивідуальних пріоритетів відповідають персональні цінності особистості.

До шкал цієї методики належать: *влада* як показник домінування в соціальній групі, проявляється в прагненні отримати соціальний статус, контролювати інших людей, досягти престижу та поваги, зберегти та покращити власний імідж; *досягнення*, що є рушієм людини до успіху, прояву компетентності в сфері власної діяльності та визнання соціумом її умінь та талантів в умовах домінантних культурних стандартів; *гедонізм* відповідає за отримання насолоди та задоволення, наприклад, від життя загалом; *стимуляція* відображає потребу людини в глибинних переживаннях задля підтримання

високого рівня активності, також знаходить вираження в прагненні новизни та отриманні сильних відчуттів через новий досвід; *самостійність* полягає у свободі від поглядів та думок інших, можливості діяти та робити вибір незалежно від інших, це похідне явище від потреби в самоконтролі та автономності; *універсалізм* знаходить вираження в прагненні досягти гармонії у всьому та забезпечити оточуючих людей захистом, допомогти їм досягти благополуччя, розширити межі контактів з іншими, вийти за рамки власного оточення; *доброта* є просоціальною цінністю, реалізація котрої спрямована на добробуті близьких людей, процвітання соціальної групи, в котрій знаходиться людина, вона хоче бути корисною для родини та друзів; *традиції* полягають в прояві поваги до релігійних обрядів, ритуалів, звичок, котрі є домінуючими в соціальній групі, це прийняття звичаїв та ідей культури, в якій перебуває людина; *конформність* як схильність стримувати дії, котрі можуть зашкодити іншим людям, часто проявляється в дисципліні, слухняності, ввічливості; реалізація *безпеки* спрямована на підтримку стабільності та гармонійності існування оточення, безпеці індивіда та соціальної групи в цілому. Всім цінностям призначається певний ранг від 1-го до 10-ти, де 1-3 – відповідає високій значимості цінності для опитуваного, 4-6 – середній, а 7-10 – низькій.

Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса [101] дозволяє визначити рівень зорієнтованості людини на успішне виконання завдання та досягнення мети.

Методика складається з 41-го твердження, на котрі необхідно дати відповідь «так» або «ні» в залежності від відповідності цих тверджень опитуваного (1-10 балів – низький, 11-16 балів – середній, 17-20 балів – помірно високий, 21 та більше балів – надто високий рівень прояву ознаки).

Мотивація досягнення успіху знаходить відображення в зорієнтованості на результат, людина готова користуватись усіма доступними методами задля успішного досягнення мети. В той же час занадто висока мотивація до успіху може мати негативні наслідки, оскільки людина з таким рівнем прагнення до досягнення цілі нерідко схильна переступати через норми та правила задля успішного досягнення цілі. Люди з яскраво вираженою мотивацією до успіху

надають перевагу середньому рівню ризику, в той час як люди з низьким рівнем цієї мотивації намагаються уникати ризикових ситуацій або ж шукають найвищого ризику. Рівень мотивації до успіху корелює з надією на успіх – чим нижчий рівень мотивації у опитуваного, тим сильніше він сподівається на успішне завершення завдання. Люди ж з високим рівнем намагаються більш об'єктивно дивитись на процес досягнення успіху, враховуючи можливості програшу.

Методика діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач Т. Елерса [101] допомагає встановити рівень прагнення до уникнення невдач.

Методика складається з 30-ти рядків, по три слова в кожному. Опитуваному необхідно обрати в кожному рядку одне слово, котре описує його найбільш точно. Сумація отриманих балів дозволяє визначити рівень прагнення уникати невдач: 0-10 балів – низький, 11-16 балів – середній, 17-20 балів – високий, 21 і більше балів – занадто високий.

Мотивація до уникнення невдач полягає в прагненні особистості виконувати роботу на задовільному рівні, не досягаючи надмірного успіху, але й не терплячи провалу. Це прагнення особистості до стабільності та гомеостазу в виконанні задач, проте це також може переростати у втечу від програшу, коли людина використовує всі свої ресурси не для вдалого виконання завдання, а для збереження спокою та уникнення критики в адрес себе або своєї роботи.

Опитувальник «Схильність до демонстративного споживання» О. Поситанової [100] дозволяє визначити домінуючий тип демонстративного споживання особистості.

Методика складається з 30-ти тверджень, котрі опитуваному необхідно оцінити в залежності від відповідності цих показників його особистості: 0 – не схоже на мене, 1 – частково схоже на мене, 2 – повністю схоже на мене. Результат визначає вираженість відповідного типу демонстративного споживання (0-2 бала – тип відсутній, 3-4 бала – тип виражений помірно, 5-6 балів – тип виражений яскраво) і схильність до демонстративного споживання (0-19 балів – відсутність схильності, 20-40 балів – помірна схильність, 41- 60 балів – надвисока схильність до демонстративного споживання).

О. Посипанова виокремлює десять основних типів демонстративного споживання:

- *демонстративність-істероїдність* полягає в реалізації прагнення людини отримати увагу від оточення, тому речі, котрі вона купляє, призначенні для провокації як позитивної, так і негативної реакції. Людина схильна поводитись екстравагантно заради отримання уваги оточуючих – це може проявлятися в носінні незвичайного одягу або звичці слухати музику в своїй машині на повну гучність задля привернення поглядів оточуючих;

- *демонстративність-статусність* знаходить вираження в прагненні людини підкреслити власний статус в соціальній групі, тому надає перевагу придбанню «статусних» речей, котрі акцентували б увагу на її елітарності – дорогого взуття, авторучок, парфумів тощо;

- *демонстративність-індивідуальність* характерна тим людям, хто прагне виокремлюватись серед інших за рахунок власної унікальності, людина прагне довести перш за все самій собі, що її смак в одязі, косметиці, техніці індивідуальний. Людина готова купувати навіть дешеві речі, головне, щоб вони були єдиними у своєму роді;

- *демонстративність-творчість* властива активним та творчим людям, котрі самореалізуються за допомогою власних талантів, створення та подальшого використання об'єктів творчості;

- *демонстративність-престиж* виражається в придбанні дорогих речей, рівень престижу котрих напряму залежить від ціни. Цей тип демонстративного споживання характерний тим людям, котрі вже досягли певного статусу в суспільстві і тепер намагаються акцентувати на ньому увагу ще більше;

- *демонстративність-мода* найбільш виражена у тих людей, котрі надають перевагу придбанню найбільш трендових речей, що є способом акцентувати увагу на власній індивідуальності, при цьому залишаючись частиною групи людей. Нерідко це властиво членам різних субкультур;

- *демонстративність-самоствердження* являється демонстративним споживанням, спрямованих на реалізацію мотивації досягнення, спробу втекти від невдач та негативної оцінки за допомогою речей або дій;

- *демонстративність-втеча від бідності* є способом людини відвести увагу інших від своєї реальної або уявної фінансової неспроможності, що досягається шляхом купівлі якісних товарів, котрі дозволяють створити образ забезпеченої людини;

- *демонстративність-перфекціонізм* полягає в прагненні людини користуватись лише якісними речами, не залежно від їх вартості та популярності в суспільстві, задля підкреслення власного уміння обирати товари;

- *демонстративність-релакс* знаходить вираження в отриманні гедоністичної насолоди за рахунок придбання речей, котрі приносять задоволення людині, увага при цьому акцентується не на предметі, а на емоціях, котрі вона викликає.

Методика «Діагностика мотиваційної структури особистості» В. Мільмана [48] дає змогу проаналізувати мотиваційний та емоційний профілі особистості. Вона складається з 14-ти тверджень, котрі описують життєві прагнення опитуваного, кожне твердження має вісім варіантів відповіді, котрі необхідно оцінити в залежності від відповідності цих описів особистості опитуваного («++» - так, згоден; «+» - напевно, згоден; «=» - частково згоден; «-» - ні, не згоден; «0» - не знаю).

Після сумації отриманих балів в відповідності з ключем методики, ми отримуємо показники за сімома шкалами: *підтримка* полягає в підтриманні оптимального рівня життєзабезпечення, стабільних умов існування та відсутності незадоволених потреб; *комфорт* виявляється в відчутті захищеності, відсутності подразників, котрі загрожують ефективності, роботі та здоров'ю, оптимальні умови для існування; *соціальний статус* відображає положення людини у суспільстві, її повноваження, привілеї та обов'язки перед соціальною групою; *спілкування* характеризується наявністю можливості вступати в соціальну взаємодію з оточенням, встановлювати соціальні контакти,

задовольняти комунікативні потреби; *загальна активність* є відображенням загальної готовності до дій особистості, її уміння спрямувати свої ресурси на активну діяльність; *творча активність* виражається в створенні нових речей або предметів творчості, умінні креативно виконати завдання та згенерувати нестандартну ідею; *загальна корисність* знаходить відображення в умінні допомагати оточенню, працювати на його благо та забезпечення його усім необхідним. Кожна шкала має в своїй структурі також чотири підшкали: *загальножиттєва* - відображає усю сферу життєдіяльності особистості; *робоча* - має відношення лише до робочої сфери або сфери навчання; *ідеальна* - є відображенням омріяного стану та реалізації мотиву; *реальна* - відображає реальний стан мотиву в опитуваного. Крім того існують чотири шкали мотиваційного профілю особистості: *емоційний стеничний*, характерний стеничним переживанням; *емоційний астеничний*, якому властиві астеничні переживання; *фрустраційний стеничний*, що відображає стеничні переживання та поведінку в стані фрустрації; *фрустраційний астеничний*, котрому характерний астеничний тип переживання фрустраційного стану.

При обробці результатів, базуючись на попередній апробації, запропоновані методики були оцінені валідність та надійність, задля подальшого отримання позитивних результатів в даному дослідженні. Конкретні шляхи емпіричного вивчення досліджуваної проблеми представлені у табл. 2.1.

Щодо процедури дослідження, то зустрічі з досліджуваними проходили індивідуально на добровільній основі та за допомогою панелі он-лайн. Після встановлення раппорта, досліджуваних просили заповнити методики з вказаними чіткими інструкціями. Досліджувані особи заповнювали опитувальний бланк, за яким експериментатором проводився підрахунок первинних балів всіх шкал та якісний аналіз. Після цього отримані результати заносилися в електронну таблицю.

Таблиця 2.1

Схема емпіричного дослідження гурбистичної детермінації прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку

Аспекти вивчення проблеми	Психодіагностичні методики	Психодіагностичні критерії
Рівень губристичної мотивації	Опитувальник «Губристична мотивація» К. Фоменко	<ul style="list-style-type: none"> - прагнення до переваги; - прагнення до досконалості; - загальний показник губристичної мотивації
Зміст прояву емоційного інтелекту	Тест діагностики емоційного інтелекту Н. Холла	<ul style="list-style-type: none"> -емоційне усвідомлення; - управління власними емоціями; - самомотивація; - емпатія; - управління емоціями інших людей
Особистісно-поведінкові показники	Методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребнісній сфері О. Потьомкіної	<ul style="list-style-type: none"> -орієнтація на процес; -орієнтація на результат; -орієнтація на альтруїзм; -орієнтація на егоїзм; -орієнтація на працю; -орієнтація на гроші; -орієнтація на свободу; -орієнтація на владу;
	Шкала потреби в досягненні Ю. Орлова	-потреба в досягненні
	Тест цінностей Ш. Шварца (рівні нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів)	<ul style="list-style-type: none"> -влада; -досягнення; -гедонізм; -стимуляція; -самостійність; -універсалізм; -доброта; -традиції; -конформність; -безпека
	Методика діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач Т. Елерса	-рівень прагнення до уникнення невдач

<p>Опитувальник «Схильність до демонстративного споживання» О. Посипанової</p>	<ul style="list-style-type: none"> -демонстративність-істероїдність; -демонстративність-статусність; -демонстративність-індивідуальність; -демонстративність-творчість; -демонстративність-престиж; -демонстративність-мода; -демонстративність-самоствердження; -демонстративність-втеча від бідності; -демонстративність-перфекціонізм; -демонстративність-релакс
<p>Методика «Діагностика мотиваційної структури особистості» В. Мільмана</p>	<ul style="list-style-type: none"> - підтримання життєзабезпечення, - комфорт, - соціальний статус, - спілкування, - загальна активність, - творча активність, - суспільна корисність, - Загальножиттєва мотивація, - робоча мотивація, -«ідеальний» стан мотивації, - «реальний» стан мотивації, - спрямованість на емоційні переживання стеничного типу; - спрямованість на емоційні переживання астенічного типу; - стеничний тип переживання та поведінки в стані фрустрації; - астенічний тип переживання фрустрації

Під час математично-статистичного опрацювання результатів констатувального експерименту використовувались різновекторні методи математичної статистики, зокрема: *процедура стандартизації змінних* для зменшення розбіжностей між кількісними результатами, отриманими за різними методиками, з використанням середніх значень та показників стандартного відхилення кожної зі шкал; *дискримінантний аналіз* для підтвердження та візуалізації результатів диференціації вибірки на групи залежно від рівня губристичної мотивації, пошуку статистично-незначущих для аналізу змінних; *факторний аналіз* для мінімізації кількості змінних та

концентрації інформації про основні особистісні особливості осіб з різним рівнем губристичної мотивації у формі невеликого масиву даних; *множинний регресійний аналіз* (МРА) для встановлення взаємозв'язку між залежною змінною (результуючою) і кількома іншими змінними (вихідними) з метою встановлення найбільш прогностичних детермінант загального показника емоційного інтелекту з урахуванням рівня губристичної мотивації; *кореляційний аналіз* для конкретизації взаємозв'язків між факторними симптомокомплексами та «вузькими» характеристиками емоційного інтелекту.

Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерного забезпечення SPSS для Windows версія 13.0. [28].

Формуючи вибірку сукупність респондентів нами було дотримано вимоги до її змістовності, шляхом добору вибірки, яка за своїми базовими характеристиками відповідала предмету дослідження та висунутим дослідницьким гіпотезам.

Гіпотези дослідження: емоційний інтелект осіб літнього віку зумовлений тенденціями губристичної мотивації (прагнення до переваги та прагнення до досконалості); особливості типологічної диференціації форм прояву емоційного інтелекту у взаємозв'язку із губристичною мотивацією опосередковані комплексом особистісних властивостей осіб літнього віку.

Вибірку дослідження склали 201 особа, з них 112 – слухачі АКМЕ-університету при Волинському національному університеті імені Лесі Українки (від 60 років і старше); 89 – респонденти, які взяли участь в опитуванні за допомогою панелі он-лайн (від 56 років і старше).

Завершенням дисертаційного дослідження слугували інтерпретація результатів та висновків, котрі представлені у вигляді таблиць та діаграм.

Впродовж дослідження проводилась апробація результатів роботи на науково-практичних конференціях, публікація матеріалів дослідження в наукових фахових вітчизняних виданнях.

Отже, на системо-комплексній основі розроблена програма вивчення губристичної мотивації як умови розвитку емоційного інтелекту осіб зрілого віку, використані методи та психодіагностичні методики дослідження, чіткість

та конкретизація етапів дослідження дозволяють говорити про вірогідність результатів наукової роботи у вивченні зазначеної проблеми.

Висновки до розділу 2

1. Розглянувши теоретичні позиції щодо вивчення емоційного інтелекту осіб літнього віку засобом деталізації розвитку їх когнітивної та емоційної сфер на фоні психофізіологічних змін організму, обґрунтування специфіки одночасного функціонування їх емоційної обізнаності та інгібіції та зазначення особливостей емоційного включення в соціум та реагування та нього, експліковано психологічні координати його губристичної детермінації в ознаках прагнення до переваги і влади, прагнення до удосконалення, бажання до реалізації творчого потенціалу, досягнення майстерності, самореалізації, самоствердження.
2. Обґрунтовано програму дослідження взаємозв'язку вивчення емоційного інтелекту та губристичної мотивації осіб літнього віку; визначено загальні методологічні принципи дослідження (принцип єдності, принцип взаємозв'язку, принцип ієрархії та принцип розвитку); описано основні етапи та характеристику психодіагностичного інструментарію, який використано у дослідженні та складу вибірки; конкретизовано використання різносторонніх методів математичної статистики для аналізу та узагальнення отриманих психодіагностичних даних.

Зміст розділу відображено у таких публікаціях автора [14; 20; 21; 23; 213].

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ГУБРИСТИЧНОЇ МОТИВАЦІЇ ЯК УМОВИ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСІБ ЛІТНЬОГО ВІКУ

3.1. Діагностична констатація результатів дослідження

Теоретичний аналіз проблеми взаємозв'язку емоційної інтелекту і губристичної мотивації осіб літнього віку та розроблена програма емпірико-діагностичного вивчення вимагають чіткої послідовності у фіксації, аналізі та інтерпретації психодіагностичних результатів.

Зазначимо, що математично-статистична робота з результатами констатувального експерименту передбачає нівелювання розбіжностей у діапазонах кількісно-числових даних отриманих за усіма методиками. Це стає можливим завдяки використанню процедури стандартизації змінних шляхом перерахунку усіх отриманих значень за формулою:

$$\frac{(x_i - \bar{x})}{S}$$

де x_i – змінна, яка стандартизується,
 \bar{x} – середнє значення за обраною шкалою з врахуванням результатів усіх респондентів,
 S – стандартне відхилення кожної змінної.

За допомогою такого перерахунку ми можемо проводити послідовний математично-статистичний аналіз результатів емпіричного дослідження.

Так за результатами опрацювання та аналізу емпіричних даних за опитувальником губристичної мотивації К. Фоменко уся вибірка була диференційована на три групи. В основу поділу було закладено показник загального рівня вияву губристичної мотивації респондентів: група 1 – особи з низьким рівнем губристичної мотивації (5 % від загальної кількості опитаних), група 2 – особи з середнім рівнем (42,8 %), група 3 – особи з високим рівнем губристичної мотивації (52,2 %).

Середньогруповий аналіз розподілу показників губристичної мотивації в досліджуваних підгрупах показав, що середній і високий рівень губристичної мотивації зумовлений вираженим прагненням до досконалості респондентів (рис. 3.1).

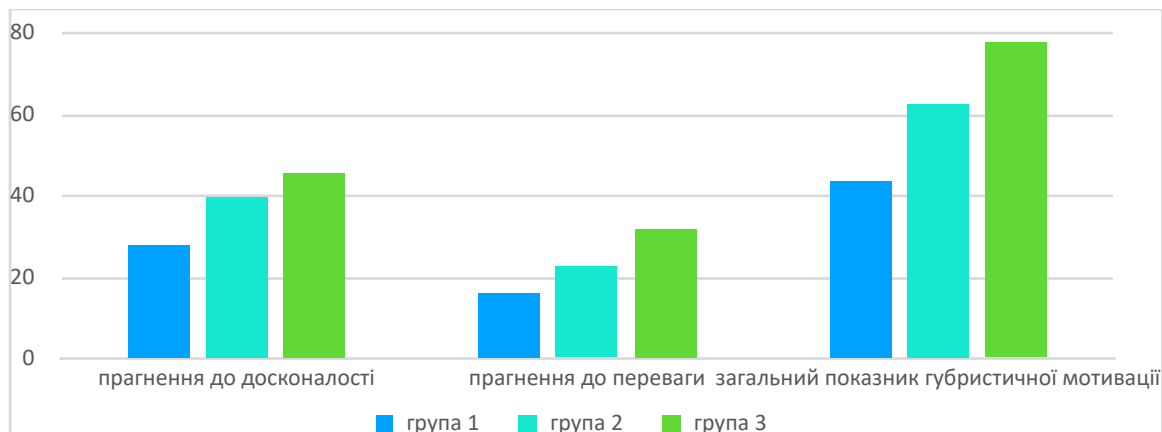

Рис. 3.1. Середньогруповий розподіл показників губристичної мотивації досліджуваних осіб літнього віку

Для аналізу територіального розміщення і співвідношення виокремлених субвибірок, пошуку змінних, відмінності між якими не є статистично значущими було застосовано дискримінантний аналіз.

Дискримінантний аналіз – це різновид багатовимірного аналізу, призначеного для класифікації даних. Основне завдання дискримінативного аналізу полягає у тому, щоб відповідно до значень дискримінативних змінних для об'єктів класифікації визначити класи, у які потрапляють ці об'єкти. Множину об'єктів у просторі Р-ознак можна представити як скупчення точок: чим більше об'єкти всередині кожного класу схожі один на одного і відрізняються від об'єктів з інших класів, тим менше перетинаються «території» виділених груп. В якості залежної змінної у дискримінативному аналізі є певна номінативна шкала (у нашому випадку шкала «рівень губристичної мотивації»), яка класифікує респондентів на групи, що відповідають різним її градаціям; незалежними змінними є кількісні показники діагностичних критеріїв (дискримінативні змінні, що представлені у числовій шкалі) для усіх об'єктів класифікації. У процесі аналізу відбувається

визначення міри внеску кожної змінної у кінцеву дискримінативну модель за критеріями F-Фішера, толерантності та статистики F-видалення.

Завдання класифікації з використанням цього методу реалізується за допомогою канонічних дискримінативних функцій. Канонічні функції – це ортогональні осі, що максимально диференціюють центроїди класів (тобто типові ознаки класу) та дають можливість визначити відмінність між двома та більше сукупностями об'єктів на основі міри відмінностей між типовими характеристиками кожної групи. Аналіз отриманих канонічних функцій супроводжується отриманням важливих статистичних показників класифікації. Основними з них є власне значення канонічної функції (показник інформативності функції), λ -Уилкса (міра достовірності розрізнення класів) та χ^2 -тест (визначає статистичну значущість такого розрізнення). Дискримінантний аналіз зазвичай здійснюється з використанням покрокового методу з метою відсіювання статистично незначущих змінних.

Основні результати розрахунків дискримінантного аналізу представлені у табл. 3.1 та 3.2 та дод. А.

Таблиця 3.1

**Власні значення канонічних функцій за результатами
дискримінантного аналізу**

Функція	Власне значення	% поясненої дисперсії	Кумулятивний %	Канонічна кореляція
1	1,027 (а)	63,74	63,74	0,712
2	0,584 (а)	36,26	100,00	0,607

Примітка: а – в аналізі використовувалися перші 2 канонічні функції.

Згідно отриманих результатів можемо говорити про те, що перша канонічна функція володіє 63,7 % дискримінативних можливостей, а друга – 36,3 %, що в результаті забезпечує стовідсоткову інформативність власних значень виділених канонічних дискримінативних функцій.

Таблиця 3.2

Показники λ -Уїлкса та χ^2 за результатами дискримінантного аналізу

Перевірка функції(й)	Лямбда Уїлкса	Хі-квадрат	Ступінь свободи	Знч.
від 1 до 2	.311	189.538	144	.007
2	.631	107.755	76	.035

У першому рядку міститься значення $\lambda=0,311$ та статистична значущість $p=0,007$ для усього набору канонічних функцій, а у другому рядку – дані дискримінативної здатності набору після виключення першої функції. Як бачимо, повний набір функцій володіє дуже високою дискримінативною здатністю, яка дещо зменшується, проте не виходить за межі $p \leq 0,05$ після виключення першої функції. Таким чином, отримані дані дозволяють подальшу роботу з результатами дискримінантного аналізу та їх інтерпретацію.

Отже, статистично достовірні показники та χ^2 -тест на рівні $p \leq 0,05$ підтверджують доцільність розрізнення саме трьох субвибірок. Візуалізація територіального співвідношення між виділеними групами графічно представлена на рис. 3.2.

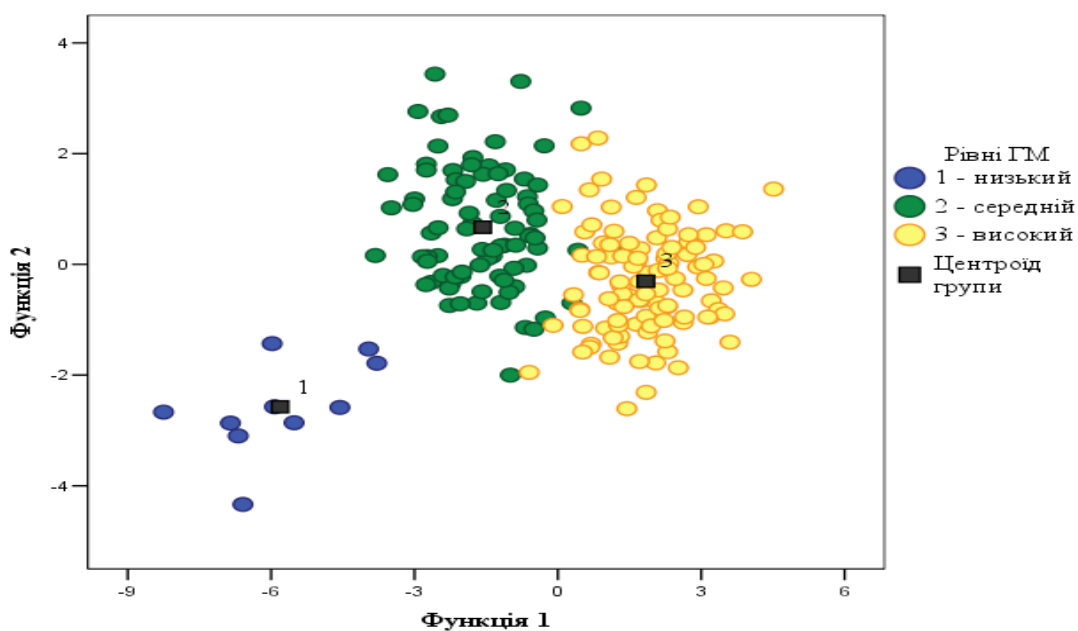

Рис. 3.2. Графічне відображення канонічних дискримінативних функцій

Щодо класифікації в цілому, то відсоток збігу реальної класифікації і класифікації об'єктів за допомогою канонічних функцій становить 97 % за результатами дискримінантного аналізу. Решта 3 % об'єктів не піддаються чіткій класифікації, оскільки їх діагностичні показники дають змогу констатувати у таких респондентів ситуативно-залежний рівень губристичної мотивації (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Результати класифікації у ході дискримінантного аналізу

Середній зв'язок між групами		Передбачувана належність до групи			Всього	
		1	2	3		
Вихідні дані	Частота	1	10	0	0	10
		2	0	83	3	86
		3	0	3	102	105
	%	1	100	0	0	100
		2	0	96,5	3,5	100
		3	0	2,9	97,1	100

Водночас, у процесі покрокового дискримінантного аналізу були відсіяні змінні, які є статистично незначущими для диференціації респондентів на субвибірці залежно від рівня губристичної мотивації на основі недостатнього рівня толерантності (яка рівна одиниці мінус квадрат коефіцієнта множинної кореляції цієї змінної з усіма іншими) та статистик F-виключення на основі показника λ -Вілкса (оцінка погіршення диференціації груп за умови видалення вказаної змінної із загального набору) (табл. 3.4).

Загалом, ми можемо констатувати достовірність диференціації вибірки, що ґрунтується на поєднанні запропонованих діагностичних показників,

підтверджує об'єктивність класифікації та правильність обраних діагностичних критеріїв.

Таблиця 3.4

Змінні, не включені в дискримінантний аналіз

	Толерант- ність	Мін. знч. толерант- ності	F вклю- чення	Лямбда Уилкса
Орієнтація на працю	.350	.030	.010	.114
Традиції (нормативні ідеали)	.382	.029	.075	.113
Традиції (індивідуальні пріоритети)	.382	.029	.075	.113
Влада (індивідуальні пріоритети)	.045	.024	.068	.113
Безпека (індивідуальні пріоритети)	.045	.028	.067	.113
Демонстративність / істероїдність споживання	.501	.029	.043	.113
Ділова активність (загальна життєва, реальна)	.300	.028	.007	.114
Творча активність (робоча ідеальна)	.461	.030	.012	.114

Наступним кроком пошуку мотиваційних передумов та особливостей прояву емоційного інтелекту особистості став процес мінімізації кількості змінних та концентрації інформації про основні психологічні характеристики осіб з різним рівнем губристичної мотивації у вигляді невеликого масиву даних.

Для цього завдання нами використано метод факторного аналізу, адже з допомогою процедури факторизації зменшується розмірність вихідного простору корелюючих між собою ознак та забезпечується більш економна їх репрезентація при мінімальних втратах вихідної інформації. Результатом факторного аналізу є перехід від множини вихідних змінних до меншої

кількості нових змінних, що формують так звані фактори, які, водночас, інтерпретуються як передумови спільної мінливості масиву вихідних змінних. За допомогою факторного аналізу у нашому дослідженні було зменшено розмірність вимірюваних мотиваційних детермінант емоційного інтелекту особистості до меншої кількості незалежних факторів, що дає змогу легко і більш однозначно інтерпретувати психологічні змінні, що значно корелюють одна з одною. З його допомогою нами отримано факторну структуру тих особистісних характеристик, які зумовлюють специфіку формування та прояву певного рівня губристичної мотивації в осіб літнього віку.

Факторизація методом головних компонент (Principal Components) з наступним варімакс-обертанням (Varimax) матриці психологічних шкал (змінних), визначених за допомогою вищеперелічених методик дала змогу визначити та інтерпретувати факторну структуру вимірюваних мотиваційних особливостей як умову прояву емоційного інтелекту особистості. Елементи факторної матриці, а саме «факторні навантаження або ваги», демонструють коефіцієнти кореляції одного фактора з усіма іншими показниками, що використовуються в дослідженні. Оскільки кожен стовпчик факторної матриці є свого роду змінною величиною, то самі фактори так само можуть корелювати між собою. Тут можливі два випадки: кореляція між факторами дорівнює нулю – в такому випадку фактори будуть незалежними (ортогональними); кореляція між факторами більше нуля – фактори вважатимуться залежними.

Під час проведення факторного аналізу найбільш відповідальни процесом є завершальний етап роботи – інтерпретація отриманих факторних симптомокомплексів. Аналізуючи факторну матрицю, нами враховані знаки факторних навантажень кожного складового компоненту фактору. Якщо в одному й тому ж самому факторі зустрічаються навантаження з протилежними знаками, то це є ознакою того, що між змінними, які мають протилежні знаки, існує обернено пропорційна залежність. Факторна матриця показує також, які змінні утворюють кожен фактор. Це пов'язано, перш за все, з рівнем значущості факторної ваги. У проведеному нами дослідженні факторний аналіз

виконувався комп'ютерною програмою SPSS (версія 13.0), у якій рівень значущості факторної ваги було встановлено на рівні не менше 0,5.

Виділений в результаті факторизації фактор становить сукупність тих змінних з числа включених в аналіз, котрі мають значущі навантаження. Відтак, фактор можна розглядати як певну штучну «одиницю» групування змінних на основі зв'язків, що існують між ними. Отож, застосування факторного аналізу у нашому дослідженні дало змогу: верифікувати факторну модель мотиваційних передумов (детермінант) та особливостей рівня прояву власне губристичної мотивації респондентами шляхом зменшення розмірності (мінімізації масиву даних) вимірюваних показників до меншої кількості незалежних факторів; обчислити факторні оцінки для кожного з виокремлених факторів як основи для виявлення достовірних відмінностей у рівні (низькому, середньому, високому) їх вираження у групах респондентів, диференційованих за рівнем губристичної мотивації.

Факторизація матриці психологічних шкал (змінних), перевірених за допомогою дискримінативного аналізу, відбувалася за допомогою методу головних компонент (Principal Components) з наступним варімакс-обертанням (Varimax). Для визначення числа факторів нами використано критерій «кам'янистого осипу» Р. Кетела (відсіювання (scree-test)), що потребує побудови графіка власних значень (screeplot) усіх діагностичних показників, що використовувались під час аналізу. Кількість факторів визначається орієнтовно по точці перегину на графіку власних значень перед його виходом на пологі прямою після різкого спаду. При цьому перевіряються три гіпотези: якщо K – точка перегину, то можлива кількість факторів рівна $K-1$, K , $K+1$.

Правомірність застосування методу факторного аналізу до вибірки також перевірялась за критерієм Кайзера-Мейєра-Олкіна: значення кореляції між фактором та змінними, що входять в його структуру менше 0,5 не брались до уваги в аналізі та критерієм сферичності Барлетта.

Таким чином, факторизація методом головних компонент (Principal Components) з наступним варімакс-обертанням (Varimax) матриці психологічних змінних, виміряних за допомогою методик, що

використовувались у констатувальному зрізі, дають змогу отримати кількісно та якісно інтерпретовані факторні моделі особистісних характеристик різного рівня губристичної мотивації.

Отож, правомірність застосування факторного аналізу до визначених показників у субвибірці з низьким рівнем губристичної мотивації було перевірено за допомогою критерію адекватності вибірки Кайзера-Мейєра-Олкіна (критерій КМО = 0,741), а також критерію сферичності Барлетта (приблизне значення $\chi^2 = 1824,128$; $df = 1255$; $p = 0,000$), що засвідчило доцільність та можливість використання заданого типу аналізу для обраних даних (табл. 3.5).

Таблиця 3.5.

**Міра адекватності і критерій Барлетта процедури факторного аналізу
щодо особистісних характеристик респондентів
з низьким рівнем губристичної мотивації**

Міра вибіркової адекватності Кайзера-Мейєра-Олкіна.		.741
Критерій сферичності Барлетта	Хі-квадрат	1824,128
	Стандартне відхилення	1255
	Значення	.000

Отож, факторизація методом головних компонент (Principal Components) з наступним варімакс-обертанням (Varimax) матриці змінних, визначених за допомогою методик, що застосовувалися у констатувальному експерименті, дала змогу отримати кількісно та якісно інтерпретовану факторну модель особистісних характеристик респондентів з низьким рівнем губристичної мотивації.

Кількість факторів було визначено на основі графіку (screeplot) шляхом пошуку точки перегину на графіку власних значень до його виходу на пологу пряму після різкого спаду, що у нашому випадку дорівнює 7 ± 1 (рис. 3.3).

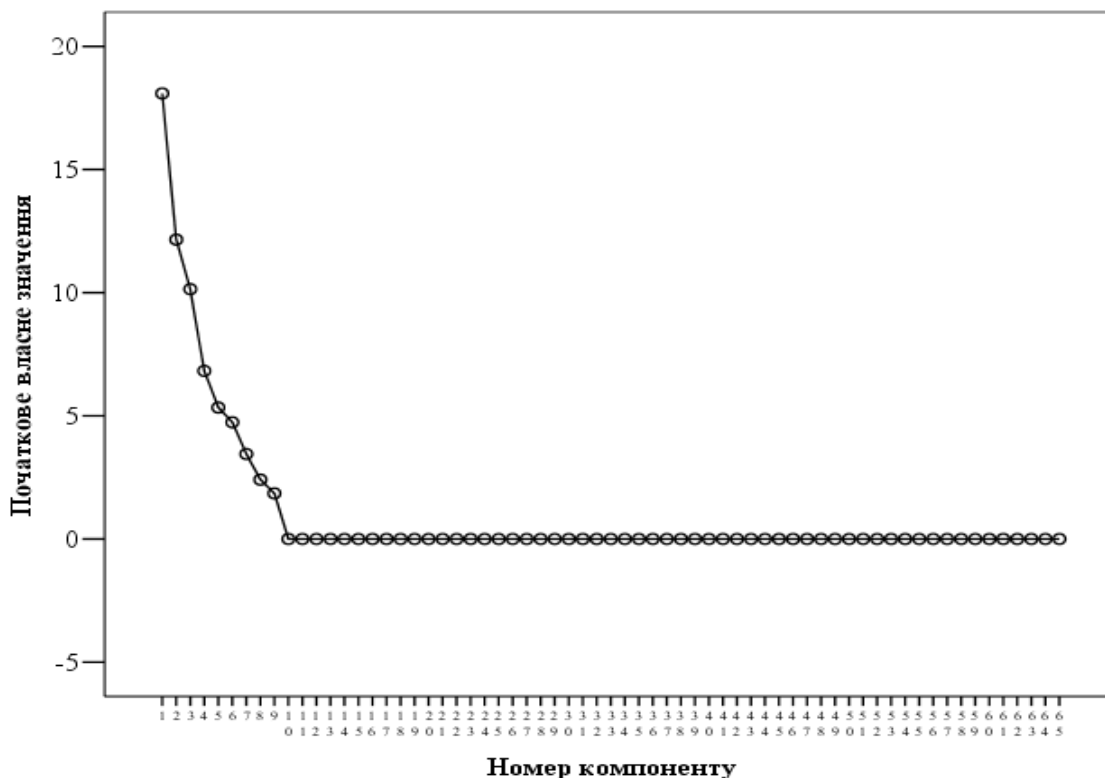

Рис. 3.3. Визначення оптимальної кількості факторів за критерієм «кам'янистого осипу» в групі респондентів з низьким рівнем губристичної мотивації

Для подальшого коректного аналізу отриманих даних важливим є накопичений відсоток дисперсії факторів, який визначає наскільки повно вдалося описати сукупність емпіричних даних з їх допомогою: чим вищий цей показник, тим більшу частину масиву емпіричних даних вдалося факторизувати. Після варімакс-обертання матриця факторних навантажень виявилася доволі структурованою, з чітко вираженими шістьма факторами, що описують 88 % дисперсії масиву даних.

Виокремлення найбільш значущих факторів підтверджено відповідними високими показниками коефіцієнтів факторних навантажень (від 27,8 % до 7,29 % загальної дисперсії емпіричного масиву даних) (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Власні значення виокремлених факторів для групи респондентів з низьким рівнем губристичної мотивації

Фактори	Навантаження фактору після обертання		
	Всього (факторна вага)	Навантаження (у %)	Загальний показника навантаження (у %)
1	18,089	27,829	27,829
2	12,154	18,699	46,528
3	10,144	15,607	62,135
4	6,826	10,502	72,636
5	5,337	8,211	80,847
6	4,738	7,289	88,137

Отже, перейдемо до детального змістового аналізу кожного з виділених факторів (дод. Б., табл. Б.1).

Перший фактор «консервативність поведінки» (27,8 % дисперсії) – уміщує змінні, що характеризують такі особистісні компоненти як: стимуляція (індивідуальні пріоритети) (-.935), стимуляція (нормативні ідеали) (-.883), втеча від бідності (.851), самоствердження (-.834), релакс (-.781), творчість (-.766), спрямування на стенічні емоційні переживання (.726), астенічна фрустрація (.651), творча активність (загальна життєва, ідеальна) (.614), соціальна корисність (робоча, ідеальна) (.603), соціальна корисність (загальна життєва, ідеальна) (.589). Комплекс зазначених компонентів інтегрує ознаки консервативності поведінки, котра проявляється за рахунок оберненої стимуляції нормативного ідеалу та індивідуального пріоритету, що полягає в відсутності схильності слідувати новому та незвичному; втечі від бідності як спроби демонстрації власної фінансової спроможності та пошуку уникнення проблем, що визначають цілі прагнення до заробітку серед опитаних; відсутність схильності самостверджуватись та уникати негативної критики

соціуму щодо себе; небажання демонструвати надмірне задоволення життям за рахунок придбання предметів розкоші; відсутність схильності до демонстративного споживання за рахунок творчості та креативності; астеничної фрустрації, що виявляється у прагненні до гомеостазу та комфорту, прояві захисних механізмів; в бажанні проявляти свої вміння та таланти у всіх сферах життя; прагненні бути соціально корисним не лише в робочій сфері, а й в буденному житті.

Другий фактор містить такі показники як: життєзабезпечення (робоче, ідеальне) (.924), орієнтація на гроші (.850), спілкування (робоче, реальне) (.850), життєзабезпечення (життєве, реальне) (.842), життєзабезпечення (робоче, реальне) (.832), комфорт (робочий, реальний) (.823), соціальний статус (загальний життєвий, ідеальний) (.737), комфорт (робочий, ідеальний) (.712), орієнтація на альтруїзм (.663), соціальний статус (загальний життєвий, реальний) (.635), ділова активність (загальна життєва, ідеальна) (.627), індивідуальність (- .597), спілкування (загальна життєва, реальна) (.544), орієнтація на свободу (- .538). Змістовий аналіз вказаних діагностичних шкал детермінує назву фактору як «**життєзабезпечення**»: показники робочого ідеального життєзабезпечення говорять про прагнення до високого задоволення умов праці; орієнтація на гроші є підтвердженням того, що фінансова складова життя також є важливим фактором життєзабезпечення особистості оскільки не лише дає можливість покращувати умови свого життя, але й слугує показником статусу та визнанням робочого внеску; рівень робочого реального спілкування свідчить про вагомість встановлення соціальних контактів з робочим оточенням для забезпечення стабільного робочого процесу; життєве та робоче реальне життєзабезпечення підкреслюють спроби особистості покращити умови свого життя та роботи; показник робочого реального комфорту підкреслює чутливість опитаних до зручних для них умов праці, котрі б забезпечили максимальну ефективність; загальний життєвий ідеальний соціальний статус є свідченням того, що важливим компонентом здорового життя для опитаних є визнання їх особистостей у суспільстві; вагомим епоказник ідеального робочого комфорту, котрий полягає в формуванні бажаної моделі робочих умов; орієнтація на

альтруїзм говорить про зв'язок власного життєзабезпечення з комфортом іншим та з реалізуванням прагнення допомагати оточуючим; загальний життєвий реальний соціальний статус свідчить про спроби людини досягти визнання своєї ролі та статусу в соціумі; показник загальної життєвої ідеальної ділової активності говорить про потребу опитаних задовольняти потребу у реалізації умінь та талантів у робочій сфері; при цьому у своєму життєзабезпеченні вони орієнтуються не на себе та свою індивідуальність, а на погляди оточуючих та їх комфорт; загальне життєве реальне спілкування є важливою частиною досягнення оптимального рівня життєзабезпечення особистості, тому опитувані приділяють цій сфері свого життя велику увагу; опитуваним не характерне орієнтування на свободу та відокремленість від соціальної групи.

Третій фактор «орієнтація на егоїзм» містить такі компоненти: орієнтація на егоїзм (.925), соціальний статус (робочий, реальний) (.847), соціальна корисність (загальна життєва, реальна) (.778), ділова активність (робоча, ідеальна) (.767), орієнтація на владу (-.738), мотивація досягнення (.717), соціальний статус (робочий, ідеальний) (.712), комфорт (загальний життєвий, реальний) (-.702), спілкування (загальне життєве, ідеальне) (.660), спрямування на астенічні емоційні переживання (.656), життєзабезпечення (життєве, ідеальне) (-.632), самостійність (нормативні ідеали) (.627), комфорт (загальний життєвий, ідеальний) (-.614), престиж (.567), самостійність (індивідуальні пріоритети) (.557). Орієнтація на егоїзм як ключовий структурний компонент цього фактору змушує людину враховувати, перш за все, свої інтереси та прагнення та працювати заради; людина докладє великі зусилля, щоб її робочий реальний соціальний статус задовольняв її потреби в визнанні, оскільки це також дає більші можливості для досягнення цілей; відповідно до показника загальної реальної соціальної корисності, людина намагається допомагати також іншим людям, а не повністю орієнтуватись на власні потреби; робоча ідеальна ділова активність є ваговою моделлю виконання власних обов'язків, котра може забезпечити досягнення цілі та задоволення потреб, тому людина прагне до її досягнення; структурним компонентом, що впливає на задоволення егоїстичних тенденцій є прагнення до досягнення, при цьому

людина не орієнтується на владу, що говорить про бажання досягнення авторитету за рахунок власних якостей, а не лише за допомогою статусу в соціальній групі, проте це не відміння прагнення бути прийнятим колегами, оскільки робочий ідеальний соціальний статус теж є важливим компонентом фактору орієнтації на егоїзм; обернений показник загального життєвого комфорту свідчить про відсутність прагнення людини задовольнити базальні потреби у життєвому комфорті; загальне життєве ідеальне спілкування слугує показником прагнення до встановлення корисних соціальних контактів та підтримання комунікації з оточуючими; в опитаних домінують астеничні емоційні переживання, котрі проявляються у консерватизмі та небажанні впускати у своє життя щось нове, оскільки воно може зашкодити досягненню її цілей; обернений показник загальножиттєвого ідеального життєзабезпечення говорить про відсутність потреби постійної підтримки буденних потреб; самостійність виступає нормативним ідеалом, таким чином людина вважає її необхідною умовою досягнення мети; загальножиттєвий комфорт не є головною ціллю та умовою досягнення мети; для людини важливим є престиж як демонстрація її самодостатності самостійність як індивідуальний пріоритет говорить про спроби людини діяти незалежно від інших та нести відповідальність за власні дії.

До *четвертого фактору «просоціальні цінності»* увійшли такі компоненти: доброта (індивідуальні пріоритети) (.983), доброта (нормативні ідеали) (.953), досягнення (індивідуальні пріоритети) (.949), досягнення (нормативні ідеали) (.924), гедонізм (нормативні ідеали) (.891), орієнтація на результат (-.785), гедонізм (індивідуальні пріоритети) (.764), мотивація успіху (-.674), перфекціонізм (.669), мода (.659). Ці структурні компоненти свідчать про те, що для опитаних доброта є не лише загальною нормою поведінки, але й власним ідеалом, що стимулює їх не як на досягнення власних цілей, так і на допомогу оточуючим; досягнення є тим пріоритетом, котрий входить в рамки культури та сприяє формуванню образу індивіда як того, хто завжди готовий допомогти; при цьому він проявляється не лише на рівні упереджень, але й знаходить відображення у буденному житті людини, що може спостерігатись у

рівні її домагань та амбіціях щодо допомоги оточуючим; опитуванні схильні розглядати гедонізм як природне бажання отримувати насолоду, це проявляється не лише в поглядах, а й в поведінці, гедоністичну насолоду вони можуть отримувати і від соціально корисної діяльності; якщо говорити про процес та результат, то останній не є для них занадто важливим, адже вони схильні насолоджуватись самим алгоритмом досягнення мети та допомоги іншим; крім того успіх не є їх фінальною метою, що говорить про небажання прогнозувати наслідки своїх дій та планувати все наперед; орієнтуючись на допомогу іншим людина проявляє перфекціонізм та намагається виконати свою роботу ідеально, дрібні недоліки в її праці недопустимі; проте не варто також виключати і бажання слідувати за модою, котре полягає в альтруїзмі та підтримці людей задля отримання прийняття та схвалення соціумом.

П'ятий фактор «конформність» демонструє зв'язок із такими показниками як конформність (нормативні ідеали) (.774), конформність (індивідуальні пріоритети) (.769), універсалізм (індивідуальні пріоритети) (.760), безпека (нормативні ідеали) (.718), мотивація уникнення невдач (.713), влада (нормативні ідеали) (.706), ділова активність (робоча реальна) (-.639), універсалізм (нормативні ідеали) (.634), творча активність (загальна життєва, реальна) (-.519). Опитуванні схильні не лише вбачати в конформній поведінці норму, але й самі поводяться конформно та приймають чужу думку навіть тоді, коли вона їм не імponує; їм не властиве виокремлення одного пріоритету серед інших – якщо вони прагнуть добробуту для однієї людини, вони також бажають допомогти і всім іншим людям навколо, тим самим проявляючи природне прагнення в гармонії та справедливості; до конформності також підштовхує і прагнення в безпеці, адже соціум є запорукою захисту та підтримки в складні часи, людині легше скоритися його правилам, ніж намагатись подолати життєві труднощі самотійно; опитуваним властива тенденція проявляти конформність в соціумі заради уникнення невдач, конфліктів, сварок, пліток; їм характерне прагнення отримати визнання в соціумі та бути прийнятим, тому конформність є для них способом досягти образу порядного члена соціальної групи; конформність часто виключає можливість самотійної діяльності та активності,

тому в роботі опитуванні схильні проявляти меншу ініціативність, стараючись орієнтуватись не на власні прагнення, а на умови соціуму; опитуванні прагнуть гармонії та спокою, добробут не лише для себе, але й для оточуючих, тому слідуючи правилам інших, вони тим самим намагаються досягти стабільності для всіх; задля гармонічних відносин з оточуючими вони схильні жертвувати власною творчою активністю та прагненнями.

Шостий фактор «стенічна фрустрація» містить однойменний компонент фрустрація стенічна (.745), а також компоненти творчої активності (робоча, реальна) (.743), орієнтації на процес (-.703), спілкування (робоче ідеальне) (.671) і соціальної корисності (робоча реальна) (.520), які відображають схильність суб'єкта до активних, діяльних емоційних переживань і стійку, конструктивну позицію у важких ситуаціях, що допомагає проявляти творчу активність з чіткою орієнтацією на результат, успішність якого супроводжується прагненням до міжособистісних контактів і спілкування та бажання бути в нагоді іншим людям.

Наступний етап дослідження передбачав пошук факторної структури особистісних детермінант губристичної мотивації людей літнього віку з *середнім рівнем її прояву*.

Правомірність застосування факторного аналізу до визначених показників було перевірено за допомогою критерію адекватності вибірки Кайзера-Мейєра-Олкіна (критерій КМО = 0,390), а також критерію сферичності Барлетта (приблизне значення $\chi^2 = 4993,97$; $df = 2080$; $p = 0,000$), що засвідчило доцільність та можливість використання заданого типу аналізу для обраних даних (табл. 3.7).

Таблиця 3.7.

**Міра адекватності і критерій Бартлеттапроцедури факторного аналізу
щодо особистісних характеристик респондентів
з середнім рівнем губристичної мотивації**

Міра вибіркової адекватності Кайзера-Мейєра-Олкіна.	.390
--	------

Критерій сферичності Бартлетта	Хи-квадрат	4993,973
	Стандартне відхилення	2080
	Значення	.000

У цьому випадку кількість факторів дорівнює 9 ± 1 , що, водночас, підтверджується результатами інтерпретації виділених факторів. Кількість факторів було визначено на основі графіку (screeplot) (рис. 3.4).

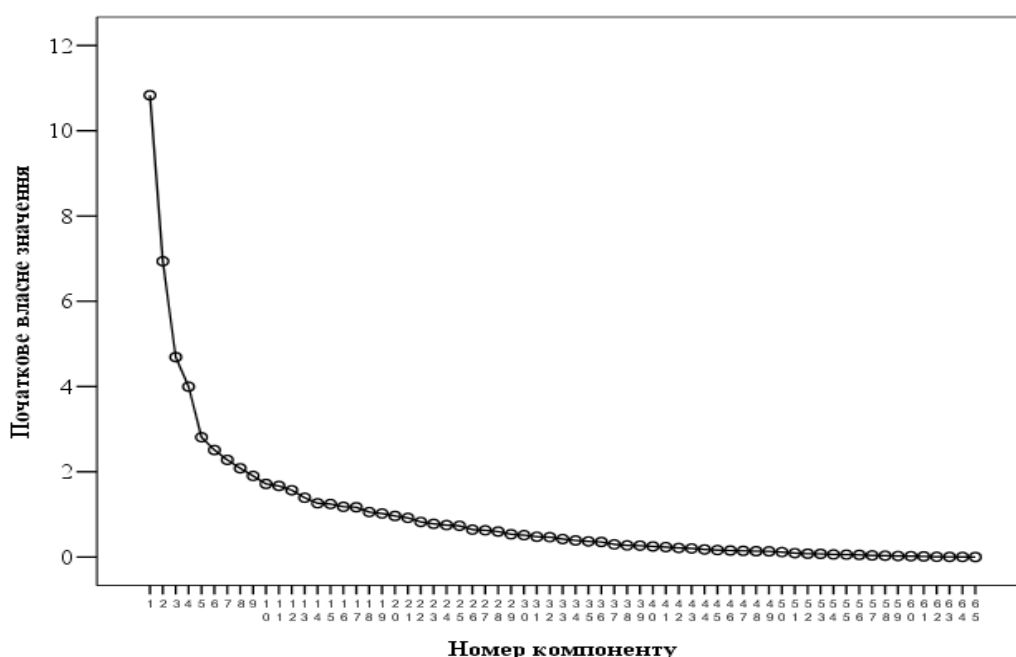

Рис. 3.4. Визначення оптимальної кількості факторів за критерієм «кам'янистого осипу» в групі респондентів з середнім рівнем губристичної мотивації

Для подальшого аналізу отриманих даних важливим є накопичений відсоток дисперсії факторів (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Власні значення виокремлених факторів для групи респондентів з середнім рівнем губристичної мотивації

Навантаження фактору після обертання

Фактори	Всього (факторна вага)	Навантаження (у %)	Загальний показника навантаження (у %)
1	10,833	16,666	16,666
2	6,938	10,674	27,340
3	4,691	7,217	34,557
4	3,997	6,149	40,706
5	2,810	4,323	45,029
6	2,511	3,863	48,892
7	2,279	3,506	52,398
8	2,083	3,205	55,603
9	1,983	3,198	59,531

До *першого фактору «комунікабельність»* увійшли такі компоненти: спілкування (робоче, реальне) (.743), життєзабезпечення (робоче, реальне) (.726), комфорт (загальний життєвий, реальний) (.717), соціальна корисність (робоча, ідеальна) (.700), творча активність (робоча, реальна) (.686), спілкування (загальне життєве, реальне) (.677), соціальна корисність (робоча, реальна) (.676), спілкування (робоче, ідеальне) (.651), комфорт (загальний життєвий, ідеальний) (.609), життєзабезпечення (життєве, реальне) (.596), соціальний статус (загальний життєвий, реальний) (.554), комфорт (робочий, ідеальний) (.542). Домінування показника робочого реального спілкування говорить про те, що особливу увагу респонденти надають соціальним контактам саме в робочій сфері – з клієнтами або з колегами; факторну вагу має показник робочого реального життєзабезпечення, котре формує готовність людини до спілкування за умови, що базові робочі потреби забезпечені; загальний життєвий реальний комфорт, котрий полягає в стабільності, відчутті захищеності та впевненості в завтрашньому дні дозволяє людині зосередитись на побудові соціальних контактів з оточуючими; людина прагне бути соціально

корисною для інших, що зумовлює її вступати в соціальні стосунки з колегами та налагоджувати комунікативні контакти з ними; показник робочої реальної активності зумовлює опитаних розвивати свої творчі та креативні вміння – бажання самореалізації знаходить своє вираження не лише в створенні предметів творчості, а й в спілкуванні; соціальні контакти людини не обмежуються робочою сферою, вона також проявляє активність в буденному житті під час спілкування з сім'єю та друзями, таким чином її комунікативні прагнення не обмежуються робочими контактами; соціальна корисність для неї не просто ідея – це та дійсність, котру вона намагається реалізувати завжди; в робочій сфері опитуваним характерний прояв соціальної активності та комунікабельності; ідеалом для них слугує комфорт у всіх сферах життя – задовільнивши свої основні потреби, вони можуть проявляти високі комунікативні здібності; задоволення реальних буденних потреб та піклування про свій загальний рівень життєзабезпечення дає людині той баланс фізичного та психологічного рівня, котрого вона прагне, не відчуваючи потреби в постійній боротьбі за виживання вона може спокійно зосередитись на комунікації з оточуючими; її реальний соціальний статус для людини є орієнтиром для встановлення соціальних контактів з людьми аналогічного їй рівня; важливим для гармонійного спілкування є також і робочий комфорт, стабільність умов праці людини.

Другий фактор «самостійність» наповнений такими змінними як самостійність (нормативні ідеали) (.857), самостійність (індивідуальні пріоритети) (.855), конформність (нормативні ідеали) (.577), конформність (індивідуальні пріоритети) (.652), універсалізм (індивідуальні пріоритети) (.761), універсалізм (нормативні ідеали) (.761), стимуляція (нормативні ідеали) (.507). Самостійність є для людини не лише моделлю, на яку вона прагне орієнтуватись – це та дійсність, котра її оточує, це ціль та засіб одночасно, оскільки прагнучи самостійно чинити вибір та нести відповідальність вона намагається реалізувати ці прагнення на практиці; при цьому, вона не відчуває потреби у відстороненні від оточення та розриві контактів з колективом, вона завжди готова врахувати погляди колег та сім'ї перед тим, як почати діяти; це

можна пояснити універсалізмом як пріоритетом та ідеалом, коли людина прагне до розуміння та гармонії у всьому, не лише у власному житті, але й у житті людей, котрі її оточують; вона старається досягти добробуту, яку своєму житті, такі у житті інших людей; самостійність неможлива безготовності отримувати новий досвід, тому опитуваним не характерний консерватизм, вони шукають шлях і в підтримки внутрішнього балансу та активності.

Третій фактор узагальнив ті компоненти, що дають змогу інтерпретувати його як «**доброта**», а саме: доброта (індивідуальні пріоритети) (.849), доброта (нормативні ідеали) (.848), досягнення (індивідуальні пріоритети) (.789), досягнення (нормативні ідеали) (.747). Аналіз показників факторних компонентів говорить, що доброта, перш за все, є тим індивідуальним пріоритетом, на котрий орієнтується особистість, і котрий вона реалізує в буденному житті; реалізацію власних добрих потягів людина вважає можливою за умови наявності у неї високого відповідного соціального статусу, оскільки це дає більші можливості для підтримки інших, саме тому в буденному житті вона намагається затвердити та підвищити свою соціальну значущість в суспільстві.

Четвертий фактор «творчаактивність» оформлений однойменним компонентом творчої активності (загальнажиттєва, ідеальна) (.718), а також компонентами спілкування (загальне життєве, ідеальне) (.635), соціальної корисності (загальна життєва, реальна) (.580), ділової активності (робоча, реальна) (.564), релаксу (-.501). Отриманий комплекс засвідчує, що респонденти цієї групи прагнуть отримати можливості реалізації свого творчого потенціалу у всіх сферах власного життя; однією з вагомих умов реалізації цього прагнення для них є спілкування та соціальні контакти з оточуючими, оскільки соціальна активність дає змогу знайти більше шляхів для реалізації творчих та реативних домагань; самореалізація для них полягає не лише у створенні продуктів діяльності, а й у допомозі оточуючим та соціальній корисності у буденному житті та діловій активності на роботі; важливо відмітити, що обернений показник розрядки говорить про несумісність для

опитаних поняття без діяльності та творчої активності, тому вони готові жертвувати часом та силами заради досягнення мети.

П'ятий фактор інтегрував такі показники застосованих нами діагностичних методик як: гедонізм (нормативні ідеали) (.708), гедонізм (індивідуальні пріоритети) (.687), влада (нормативні ідеали) (.604), орієнтація на владу (.535), орієнтація на гроші (.524), індивідуальність (.519), орієнтація на егоїзм (.517). Таким чином, змістовно узагальнюючи психологічні змінні, які увійшли до цього фактору, проінтерпретуємо його назву як «**гедонізм**»: показник гедонізму як нормативного ідеалу зумовлює людину орієнтуватись на отримання насолод від речей, котрі оточують її; вважаючи насолоду найвищою ціллю та благом людина намагається в реальному житті шукати шляхи досягти її, застосовуючи для цього всі доступні їй методи; одним з таких методів є влада, котра не лише означає статус в суспільстві, але й забезпечує людину доступом до різних життєвих благ, таких як корисні зв'язки або матеріальні речі; людина орієнтується на гроші як на вагомий засіб отримання бажаного; вважаючи свої потреби та погляди більш вагомими, за погляди оточуючих людей, вона орієнтується перш за все на себе, проявляючи при цьому егоїстичні тенденції в поведінці.

До *шостого фактору* з найбільшою факторною вагою увійшли показники як: соціальний статус (загальний життєвий, ідеальний) (.713), соціальний статус (робочий, ідеальний) (.646), спрямування на стенічні емоційні переживання (.575), комфорт (робочий, реальний) (.536). Інтерпретація цього фактору детермінується змінною, що з найбільшою вагою увійшла до фактору «**соціальний статус**». Цей фактор локалізує в собі прагнення особистості досягти високого соціального статусу як у загальній життєвій сфері, так і у робочій; задля цього вона виявляє готовність діяти та проявляти активність, борючись за свій статус в суспільстві, людина відчуває появу сили, яку вона використовує для подолання труднощів; вона досить чутлива до робочого комфорту як показника її положення в суспільстві, тому намагається всіма силами покращити свої робочі умови.

До *сьомого фактору* увійшли такі показники: мода (.740),

самоствердження (.639), втеча від бідності (.626), перфекціонізм (.622), престиж (.608). Як бачимо, психологічні показники, які сформували змістове ядро цього фактору, маркують його як **«демонстративне споживання»**. Ключовим структурним факторним елементом є мода як бажання бути причетним до маси, спосіб виокремитись серед інших, і при цьому, залишитися частиною спільноти, використовуючи для цього новий трендовий одяг, аксесуари, техніку; бажання особистості самоствердитись пояснює прагнення до демонстративної поведінки як способу зробити акцент на свою особистість; показник втечі від бідності говорить, що таким чином людина намагається затвердити свій статус в суспільстві як забезпеченої особистості, котра може дозволити собі найкращі предмети розкоші; проте для людини недостатньо мати трендову річ – вона повинна бути якісною та найкращою в своєму роді; виражене прагнення престижу змушує людину піклуватись про свій статус усіма доступними способами, в тому числі і придбанням речей, котрі звеличили б її серед інших.

Восьмий фактор найбільшою мірою визначають показники як орієнтація на процес (.547) та життєзабезпечення (життєве ідеальне) (.542). За першою змінною маркуємо його як **«орієнтація на процес»**: опитуванні схильні зосереджуватись на процесі досягнення цілі та покладати сили на ретельне виконання завдання; прагнення досягти ідеального життєзабезпечення пояснює прагнення особистості зосереджуватись на процесі в силу її впевненості в тому, що чим більше вона працює, тим кращими стануть умови її життя.

Останній, *дев'ятий фактор*, містить компоненти: орієнтація на свободу (.777) та орієнтація на результат (.569). Перша змінна й визначає його назву як **«орієнтація на свободу»**: прагнучи здобути незалежність від оточуючих, людина схильна орієнтуватись на результат, що пояснюється прагненням самостійно нести відповідальність за виконану роботу; результат при цьому є показником її самостійності на незалежності від оточення та того, що вона спроможна виконувати завдання самостійно.

Подальший аналіз передбачав конкретизацію факторних симптомокомплексів особистісних ознак осіб літнього віку з *високим* рівнем губристичної мотивації.

Правомірність застосування факторного аналізу до визначених показників було перевірено за допомогою критерію адекватності вибірки Кайзера-Мейєра-Олкіна (критерій КМО = 0,588), а також критерію сферичності Барлетта (приблизне значення $\chi^2 = 5711,803$; $df = 2080$; $p = 0,000$), що засвідчило доцільність та можливість використання заданого типу аналізу для обраних даних (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

**Міра адекватності і критерій Барлетта процедури факторного аналізу
щодо особистісних характеристик респондентів
з високим рівнем губристичної мотивації**

Міра вибіркової адекватності Кайзера-Мейєра-Олкіна.		.588
Критерій сферичності Барлетта	Хи-квадрат	57113,803
	Стандартне відхилення	2080
	Значення	.000

Після варімакс-обертання матриця факторних навантажень виявилася доволі структурованою, з чітко вираженими десятьма факторами, що описують 62 % дисперсії масиву емпіричних даних. Кількість факторів було визначено на основі графіку (screplot) (рис. 3.5).

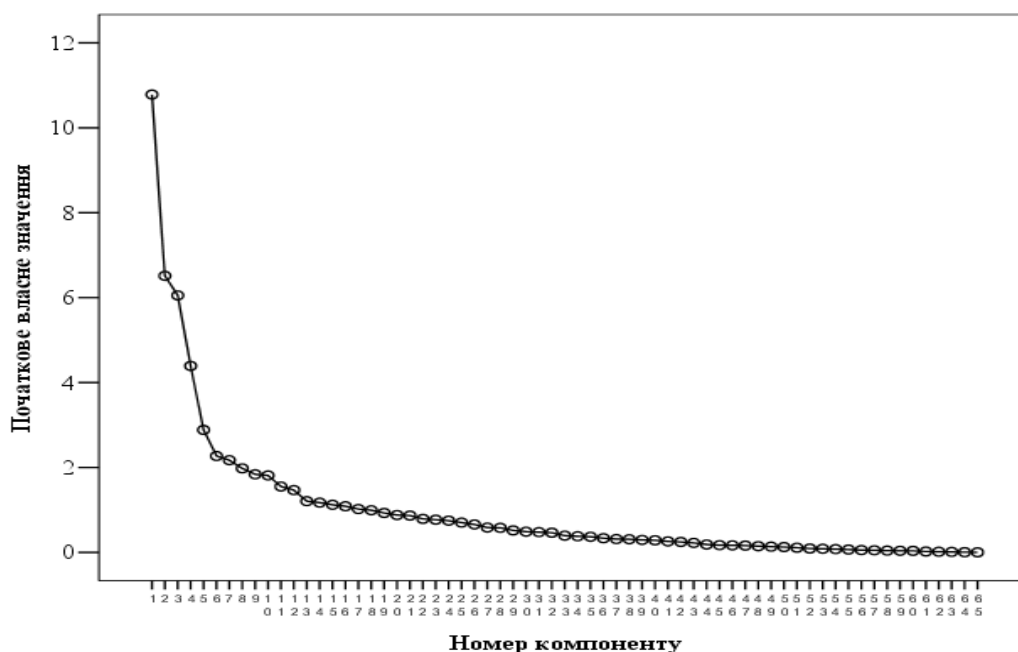

Рис. 3.5. Визначення оптимальної кількості факторів за критерієм «кам'янистого осипу» в групі респондентів з високим рівнем губристичної мотивації

Виділення найбільш значущих факторів підтверджено відповідними високими показниками коефіцієнтів факторних навантажень (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Власні значення виокремлених факторів для групи респондентів з високим рівнем губристичної мотивації

Фактори	Навантаження фактору після обертання		
	Всього (факторна вага)	Навантаження (у %)	Загальний показника навантаження (у %)
1	7,850	12,078	12,078
2	5,616	8,640	20,718
3	5,257	8,088	28,806
4	4,539	6,983	35,789
5	4,267	6,564	42,353

продовження табл. 3.10

6	2,916	4,486	46,839
7	2,660	4,093	50,932
8	2,571	3,956	54,888
9	2,517	3,872	58,760
10	2,505	3,854	62,614

Отож, до *першого фактору* входять такі змінні: соціальний статус (робочий, реальний) (.777), спрямування на стенічні емоційні переживання (.755), соціальна корисність (загальна життєва, реальна) (.739), творча активність (робоча, реальна) (.730), соціальна корисність (загальна життєва, ідеальна) (.708), соціальна корисність (робоча, ідеальна) (.704), спілкування (робоче реальне) (.699), спілкування (загальне життєве, ідеальне) (.627), соціальний статус (загальний життєвий, реальний) (.622), комфорт (робочий, реальний) (.501). Таким чином, змістовно узагальнюючи психологічні змінні, які увійшли до цього фактору, проінтерпретуємо його назву як **«соціальний статус»**. Дані змінні дають змогу здійснити таку інтерпретацію фактору: показник робочого реального соціального статусу вказує на важливість для людини формування та підтримки власного іміджу на робочому місці; людина не схильна проявляти пасивність та завжди готова докласти сили та енергію для досягнення бажаного результату; вона прагне бути соціально корисною для оточуючих її людей та намагається практично допомагати близьким; в своїй реальній творчій активності вона вбачає спосіб самоствердитись як майстер своєї справи та забезпечити ріст значущості власної особистості в очах оточуючих; показник ідеальної робочої соціальної корисності говорить про прагнення людини не обмежуватись колом родини та друзів, а бути завжди готовою допомогти колегам; важливою частиною соціального статусу є спілкування з оточуючими, тому людина старається підтримувати гармонійні стосунки з колегами, а також прагне поширити таке спілкування на всі сфери свого життя; в реальному житті соціальний статус також відіграє для неї

важливу роль, тому вона працює задля підтримки власного позитивного іміджу; комфортні умови праці для неї не просто потреба – це показник її вагомості в соціальній групі, котрий затверджує її статусність як в очах інших, так і в її власних.

Другий фактор найбільш тісно пов'язаний із такими показниками як: життєзабезпечення (робоче, ідеальне) (.766), життєзабезпечення (життєве, ідеальне) (.723), життєзабезпечення (робоче, реальне) (.706), соціальний статус (загальний життєвий, ідеальний) (.698), ділова активність (робоча ідеальна (.657), життєзабезпечення (життєве, реальне) (.555). Як бачимо, основною складовою фактору є варіації мотиву життєзабезпечення, тому і будемо його так маркувати як «**життєзабезпечення**». Людина прагне покращити умови своєї праці та життя в цілому, про це говорить показник робочого та загального ідеального життєзабезпечення – це ті орієнтири, котрі керують людською діяльністю, тому в реальному житті вона докладає зусиль задля створення комфортних умов праці та життя; соціальний статус при цьому відіграє вагому роль, людина бажає мати позитивний образ в очах інших задля більш зручного існування; вагомою є також ідеальна робоча ділова активність як важлива умова повноцінного забезпечення, оскільки людське бачення вимог до комфортного існування не обмежується базальними потребами, а охоплює також працю та кар'єрний ріст.

Третій фактор інтегрував такі показники застосованих нами діагностичних методик: універсалізм (нормативні ідеали) (.847), універсалізм (індивідуальні пріоритети) (.846), конформність (нормативні ідеали) (-.826), конформність (індивідуальні пріоритети) (.785), безпека (нормативні ідеали) (.758). Проінтерпретуємо його назву як «**універсалізм**»: будучи частиною соціуму людина не може забувати про його проблеми та потреби також, тому вважає за необхідне дбати про благоустрій не лише у власному житті, але й у житті оточуючих, наповнюючи його добробутом та красою; обернений показник конформності як нормативного ідеалу говорить про відсутність цього явища як цінності особистості, проте вона схильна поводитись комфортно заради блага оточуючих, про що говорить показник конформності як

індивідуального пріоритету; важливою умовою універсализму для людини є безпека – як її власна, так і інших людей, оскільки досягнення загального блага неможливе в умовах постійної напруги.

Четвертий фактор найбільшою мірою визначають показники: мода (.778), втеча від бідності (.695), релакс (.692), престиж (.658), перфекціонізм (.652), індивідуальність (.595), статусність (.590), самоствердження (.553). Інтерпретація компонентів, що увійшли до фактору визначають його як «**демонстративне споживання**»: прагнучи бути частиною соціуму, людина прагне до самоствердження за рахунок нових та трендових речей, техніки, відвідування модних закладів; вона прагне показати себе як фінансово спроможну особистість, шукає спосіб відпочинку та затвердження власного престижу в очах оточуючих; прагнення до перфекціонізму змушує людину надавати перевагу найкращому одягу, їжі, аксесуарам, її бажання затвердити власну статусність виходить за межі придбання просто дорогих предметів, намагаючись самоствердитись за рахунок демонстрації предметів розкоші, вона звертає увагу лише на речі найвищої якості.

П'ятий фактор «гедонізм» об'єднав такі характеристики високого рівня губристичної мотивації: гедонізм (індивідуальні пріоритети) (.809), гедонізм (нормативні ідеали) (.712), самостійність (індивідуальні пріоритети) (.706), досягнення (індивідуальні пріоритети) (.631), досягнення (нормативні ідеали) (.622), самостійність (нормативні ідеали) (.516). Показники гедонізму як індивідуального пріоритету та нормативного ідеалу говорять, що насолода є для людини найвищою цінністю, тому в буденному житті вона постійно намагається отримати чуттєву насолоду; бажання бути незалежним від інших пояснює прагнення людини самостійно отримувати задоволення від своєї діяльності, досягнень, речей, що її оточують; прагнення досягнення ж є для неї не лише індивідуальне бажання, котре вона намагається реалізовувати, але й та цінність, на котру вона орієнтується; для неї важливо бути самостійною, оскільки задоволення їй приносить той результат, котрого вона досягла сама.

До *шостого фактору*, який узагальнено як «**мотивація досягнення**», увійшли такі показники як: мотивація досягнення (.586), комфорт (загальний

життєвий, реальний) (.551), спілкування (загальне життєве, реальне) (.551). Показник мотивації досягнення говорить про прагнення людини реалізувати свої наміри та плани, працювати над успішним виконанням завдання та досягненням цілей; бажання підкріплювати комфортні умови свого життя формує те стійке прагнення особистості до успіху, котре керує нею; оточення людини чинить вагомий вплив, мотивуючи її працювати над здійсненням своїх задумів.

Сьомий фактор «орієнтація на результат» визначається через такі компоненти: орієнтація на результат (.720), мотивація до успіху (.577). Людина на перше місце ставить результат якісно виконаної роботи, вона зацікавлена в успіху, їй недостатньо просто добре виконати поставлену задачу – її головним прагненням є найкраща результативність праці.

Восьмий фактор інтегрував такі показники застосованих нами діагностичних методик як: комфорт (робочий ідеальний) (.781), спілкування (робоче ідеальне) (.631). Змістовий аналіз вказаних діагностичних показників детермінує назву фактору **«комунікативний комфорт»**: показник прагнення до комфорту говорить про прагнення людини до перебування в зручних для неї умовах життя; в свою чергу, це включає в себе і спілкування, особливо робоче, що є очікувано, адже працюючи, людина проводить велику частину свого часу.

Дев'ятий фактор отримав назву **«прагнення до уникнення невдач»**, адже до нього увійшли такі характеристики як мотивація уникнення невдач (.598) та творча активність (загальна, життєва, ідеальна) (-.542). Показники структурних факторних компонентів говорять про бажання людини виконувати роботу на оптимальному рівні задля уникнення критики, при цьому вона прагне не проявляти творчу активність і робити все за сталим та перевіреним сценарієм, котрий забезпечує уникнення програшу.

Десятий фактор описує такі детермінанти високого рівня губристичної мотивації як: доброта (нормативні ідеали) (-.677), стенічна фрустрація (.558), доброта (індивідуальні пріоритети) (-.553). Змістове наповнення цього фактору дає нам змогу інтерпретувати його як **«прагнення до власного благополуччя»**: задля власного благополуччя та процвітання людина схильна забувати про

оточуючих та діяти виходячи з власних інтересів та бажань; вона схильна проявляти активність та силу волі у складних та критичних ситуаціях, проте у своїх діях буває жорстокою і егоїстичною.

Наступним кроком у дослідженні особливостей прояву емоційного інтелекту серед респондентів з різними рівнями губристичної мотивації став множинний регресійний аналіз. У нашому дослідженні він застосований з метою визначення найбільш суттєвих прогностичних детермінант емоційного інтелекту серед осіб з різними рівнями губристичної мотивації.

Отож, найчастіше цей метод аналізу використовується для вивчення можливості передбачення певного результату за кількома попередньо вимірюваними характеристиками. При цьому передбачається, що зв'язок між однією залежною змінною (Y) і кількома незалежними змінними (X) можливо виразити лінійним рівнянням:

$$Y = b + b_1x_1 + b_2x_2 + \dots + b_px_p + e,$$

де, Y – залежна змінна;

x_1, \dots, x_p – незалежні змінні;

b, b_1, \dots, b_p – параметри моделі;

e – помилка передбачення.

Крім передбачення і визначення його точності множинний регресійний аналіз дає також змогу визначити і те, які діагностичні показники (незалежні змінні) найбільш істотні для передбачення, а якими змінними можна знехтувати, виключивши їх з аналізу.

Для реалізації вказаного методу ми скористалися масивом даних, що були отримані в результаті констатувального експерименту (за винятком шкал, відмінності за якими виявились статистично-незначущими за результатами проведення дискримінантного аналізу), та застосували до нього множинний регресійний аналіз з використанням зворотнього покрокового методу (Backward).

В результаті застосування методу множинного регресійного аналізу щодо масиву змінних у групі респондентів із низьким рівнем губристичної мотивації було отримано остаточну модель множинної регресії, яка пояснює 77 %

дисперсії залежної змінної («загальний рівень емоційного інтелекту») (при цьому коефіцієнт множинної кореляції остаточної регресійної моделі складає 0,880), що дозволяє перейти до її змістової інтерпретації (табл. 3.11; Дод. В, табл. В. 1, В. 2).

Таблиця 3.11

Коефіцієнти множинного регресійного аналізу (а) для вибірки респондентів із низьким рівнем губристичної мотивації

Модель		Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти	t	Знч.
		B	Стандартна помилка	Бета (β)		
2	(Константа)	-.245	.334		-.731	.488
	Фактор 3 «Орієнтація на егоїзм»	1,360	.353	.692	3,858	.006**
	Фактор 2 «Життєзабезпечення»	-1,068	.353	-.544	-3,029	.019*

Примітка: а – залежна змінна «загальний рівень емоційного інтелекту»;
рівень достовірності: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$.

Бета-коефіцієнти (β) – це коефіцієнти, які отримуються, якщо попередньо стандартизувати всі змінні до середнього значення 0 і стандартного відхилення 1. Таким чином, величини стандартизованих коефіцієнтів регресії (β) дають змогу зробити логічний висновок щодо внеску кожного фактору, відібраних у модель множинної регресії: чим більший показник b-коефіцієнту, тим незалежнішою є кожна «незалежна» змінна від інших змінних аналізу. Варто зауважити, що знак b-коефіцієнту відповідає знаку коефіцієнта кореляції конкретної «незалежної» та «залежної» змінної.

Отож, узагальненими особистісними предикторами прояву емоційного інтелекту серед осіб з низьким рівнем губристичної мотивації є:

- орієнтація на егоїзм ($\beta = 0.692$);
- життєзабезпечення ($\beta = -0.544$).

Таким чином, специфіку прояву емоційного інтелекту у вибірці осіб з низьким рівнем губристичної мотивації найбільшою мірою визначають орієнтація на егоїзм та нереалізоване життєзабезпечення. Респонденти схильні проявляти егоїстичні потяги у поведінці та власних мотивах, вони ставлять свої цілі та бажання вище бажань інших, готові на все задля задоволення власних потреб. У своїй поведінці вони багато часу приділяють собі; все, що стосується власне їх, вони виконують із задоволенням і переконані, що заради інших неварто сильно перенапружуватися; також вони чітко вірять в те, що турбота про інших є не їх власну користь, а також часто вони готові докласти максимальні зусилля за гарну винагороду. Ідеальне усвідомлення соціального статусу вимагає визнання їх авторитету і поваги, тому вони лише прагнуть до легкого спілкування і можливості весь вільний час проводити з друзями; а реальний соціальний статус сповнений астенічних емоційних переживань, які блокують думку і бажання інших людей, що може проявлятися у конфліктності інтересів, роздратуванні, схильності до захисної поведінки та невміння керувати собою у складних ситуаціях. Керуючись прагненням досягти престижу та реалізувати власну самостійність як прояв їх свободи і автономності від поглядів і думок інших, в своїх діях вони керуються прагненням затвердити статусність власної особистості в очах інших людей та підвищити рівень комфорту у сфері реалізації, що переважно їм не вдається, адже їм важко налаштуватися назатишне і цікаве дозвілля і відпочинок. Підтвердженням цьому є зворотній показник життєзабезпечення, що засвідчує про слабку налаштованість опитаних дбати не тільки про власний комфорт в сфері здоров'я і дозвілля, але й додатково заробляти гроші для покращення матеріального благополуччя чи то просто займатися поточними домашніми справами, які б приносили користь іншим людям та покращили умови побуту, що загалом підвищило статус як в колі родини так й серед друзів.

Застосувавши метод множинного регресійного аналізу щодо масиву емпіричних даних у групі респондентів із середнім рівнем губристичної

мотивації було отримано остаточну модель множинної регресії, яка пояснює майже 60 % дисперсії залежної змінної («загальний рівень емоційного інтелекту») (при цьому коефіцієнт множинної кореляції остаточної регресійної моделі складає 0,620), що дає змогу перейти до її змістової інтерпретації (табл. 3.12; дод. В, табл. В.3, В.4).

Таблиця 3.12

Коефіцієнти множинного регресійного аналізу (а) для вибірки респондентів із середнім рівнем губристичної мотивації

Модель		Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти	t	Знч.
		B	Стандартна помилка	Бета (β)		
7	(Константа)	-.073	.092		-.797	.428
	Фактор 1	.216	.092	.220	2,337	.022*
	Фактор 2	.345	.092	.352	3,731	.000***
	Фактор 5	-.306	.092	-.313	-3,313	.001***

Примітка: а – залежна змінна «загальний рівень емоційного інтелекту»;
рівень достовірності: * $p \leq 0,05$; *** $p \leq 0,001$.

Отже, узагальненими особистісними предикторами прояву емоційного інтелекту серед осіб із середнім рівнем губристичної мотивації є:

- самостійність ($\beta = 0.352$);
- комунікабельність ($\beta = 0.220$);
- гедонізм ($\beta = -0.313$);

Психологічний зміст зазначених особистісних характеристик прояву емоційного інтелекту серед респондентів з середнім рівнем губристичної мотивації найбільшою мірою визначають прагнення до реалізації власної самостійності та незалежності, котре зумовлює людину нести відповідальність

за свої вчинки та приймати рішення. Бажання бути відповідальним у діях не обмежується лише прагненням діяти лише в своїх цілях, воно також змушує людину проявляти конформність заради гармонічного процвітання оточуючого соціуму, що дає людині можливість забути про егоїзм та діяти виходячи не лише зі своїх інтересів, виходити за рамки консервативного мислення та отримувати новий досвід. Їх розвинена комунікабельність і готовність до спілкування та цікавого проведення часу, сприяє розвитку власних творчих потягів та умінь, які складають основу навчання новому і корисному в досвіді, і, навіть привести до творчих досягнень; для них важливим є реальний комфорт і приємне оточення, завдяки яким є можливість переключитися на цікаві теми і роздуми та продемонструвати власні здобутки й затвердити позитивний імідж в очах оточуючих; вміння бути включеним в суспільне життя посилює відчуття корисності для інших, що робить їх активними і визнаними за рахунок спільного вирішення проблемних питань та вдячності від інших людей. Такі просоціальні характеристики підтверджуються відсутністю владних установок і бажання здійснювати контроль над іншими людьми, також фінансові питання для них не є актуальними в плані збільшення свого добробуту, адже їм не властиве демонстративне споживання, і на перше місце, вони ставлять власну індивідуальність, яка є незалежною від матеріальних цінностей.

Завершальними етапом є використання методу множинного регресійного аналізу щодо масиву даних у групі респондентів із високим рівнем губристичної мотивації, що дало можливість отримати остаточну модель множинної регресії, яка пояснює 65 % дисперсії залежної змінної («загальний рівень емоційного інтелекту») (при цьому коефіцієнт множинної кореляції остаточної регресійної моделі складає 0,711), що дозволяє перейти до її змістової інтерпретації (табл. 3.13; дод. В, табл. В. 5, В. 6).

Таблиця 3.13

Коефіцієнти множинного регресійного аналізу (а) для вибірки респондентів із високим рівнем губристичної мотивації

Модель		Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти	t	Знч.
		B	Стандартна помилка	Бета (β)		
5	(Константа)	-.426	.115		-3,723	.000***
	Фактор 1	.496	.114	.419	4,347	.000***
	Фактор 3	.311	.103	.272	3,019	.003**
	Фактор 4	-.281	.134	-.199	-2,091	.040*
	Фактор 6	.527	.124	.381	4,242	.000***
	Фактор 7	.285	.119	.229	2,398	.019**
	Фактор 9	-.370	.122	-.285	-3,042	.003**

Примітка: а – залежна змінна «загальний рівень емоційного інтелекту»;
рівень достовірності: * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

Отже, узагальненими особистісними предикторами прояву емоційного інтелекту серед осіб з високим рівнем губристичної мотивації є фактори з найбільшими β -вкладеннями:

- соціальний статус ($\beta = 0.419$);
- мотивація досягнення ($\beta = 0.381$);
- прагнення до уникнення невдач ($\beta = -0.285$);
- універсалізм ($\beta = 0.272$);
- орієнтація на результат ($\beta = 0.229$).

Особистісними предикторами прояву емоційного інтелекту серед респондентів з високим рівнем губристичної мотивації є: виражений мотиваційний конструкт соціального статусу, котрий є головним ціннісно-смісловим орієнтиром в житті особистості, набуття якого полягає у визнанні

власного авторитету у даному віковому діапазоні через вдячність і повагу до життєвих здобутків і заслуг; їх прагнення до просоціальної діяльності знаходить вияв у бажанні бути задіяним у суспільно-корисні справи створення цінного для інших людей та можливості допомагати людям; робота над власним іміджем небайдужої людини до всього, що відбувається у соціумі, для неї є творчою активністю, в яку вона вкладає всі сили; характерним є включення в соціальні контакти з колегами та друзями, з якими вони готові ділитися знаннями та цікавими ідеями, тим самим набуваючи власний досвід і знання; мотиваційно-смысловий конструкт універсалізму як реальна особистісна цінність, знаходить вияв у досягненні гармонії у всьому, що може забезпечити оточуючих людей захистом й допомогти їм досягти благополуччя; їх конформність сповідує виражену ввічливість і дисциплінованість, які сприяють стабільності та гармонійності існування в соціальному оточенні; ними керує мотивація досягнення, завдяки якій вони виражають готовність до успішного досягнення мети, незважаючи на ризикові ситуації, а також можуть об'єктивно співставити власні можливості і ресурси; зворотній показник прагнення до уникнення невдач говорить про їх готовність до труднощів, критики та несхвалення поглядів з боку оточуючих, тому вони зазвичай не займають пасивну позицію та прагнуть самостійно змінювати навколишні умови; їх прагнення до трансцендентної краси та балансу у всьому, підкріплене бажанням досягти найкращого результату, змушує створювати безпечні умови як для себе, так і для оточуючих людей, робить їх особистість відкритою до думки інших та соціально гнучкою та використовувати всі доступні ресурси для досконалого виконання завдання та досягнення цілі.

Середньогруповий аналіз прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку за їх рівнем губристичної мотивації, показав, що в групах з високим і середнім рівнем губристичної мотивації, емоційний інтелект досягає найвищих показників розвитку, особливо за показниками емоційної обізнаності, самомотивації, емпатії та управління емоціями інших людей (рис. 3.6).

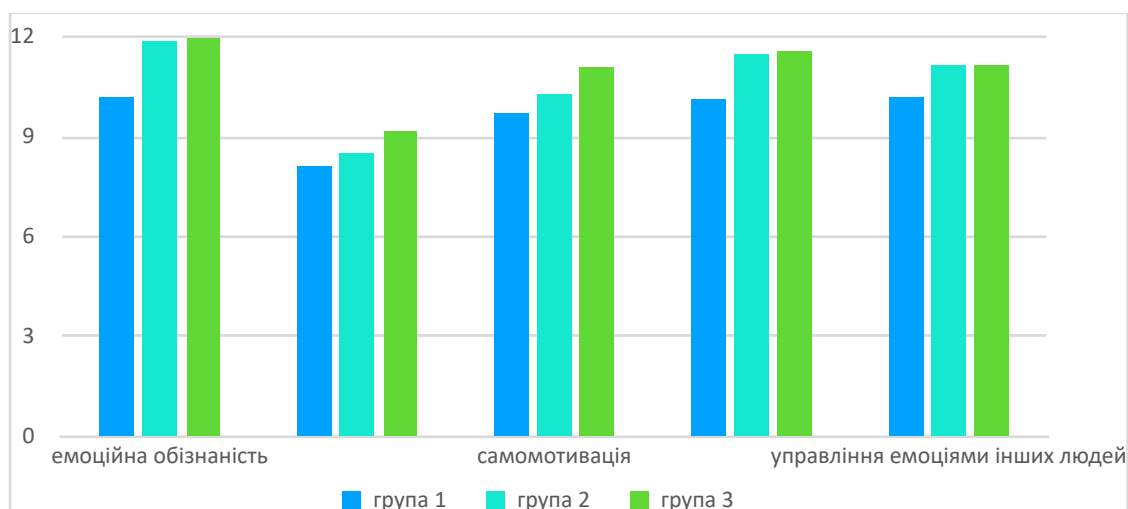

Рис. 3.6. Середньогруповий розподіл прояву емоційного інтелекту респондентів, диференційованих за рівнем губристичної мотивації

Тому наступним етапом дослідження стало визначення статистично-достовірних взаємозв'язків між факторними симптомокомплексами та «вузькими» характеристиками емоційного інтелекту для кожної з діагностованих груп. Для було застосовано процедуру кореляційного аналізу з використанням коефіцієнту кореляції r -Пірсона. Результати подано у табл. 3.14-3.16.

Таблиця 3.14

**Обрахунок кореляційних зв'язків між факторними
симптомокомплексами та характеристиками емоційного інтелекту
осіб літнього віку з низьким рівнем губристичної мотивації**

Фактори	Емоційна обізнаність	Управління власними емоціями	Самотивація	Емпатія	Управління емоціями інших
життєзабезпеченн		-.619*		-.660*	
орієнтація на	.784**	.676*	.632*		.680*

Примітка: умовні позначення: * $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$; ***, нулі та коми опущені.

Так у групі респондентів з низьким рівнем губристичної мотивації відмічено позитивний кореляційний зв'язок з показниками фактору «орієнтація на егоїзм» та такими показниками прояву емоційного інтелекту як емоційна обізнаність, управління власними емоціями, самомотивація, управління емоціями інших людей та негативний кореляційний зв'язок із показниками фактору «життєзабезпечення» та такими показниками емоційного інтелекту управління власними емоціями та емпатії, що загалом дає підстави для ствердження, що прояви емоційного інтелекту в осіб цієї групи локалізовані в ознаках вміння усвідомлювати справжні почуття (негативні і позитивні) і спостерігати за їх зміною, що в силу їх егоїстичної орієнтації, дуже допомагає їм управляти власними емоціями відповідно до запитів і потреб життя; але при цьому вони позбавлені чутливості до емоційних переживань інших людей та справжньої емпатії, що заважає конструктивному життєдійсненню та сприяє виникненню різноманітних астенічних реагувань.

Таблиця 3.15

**Обрахунок кореляційних зв'язків між факторними
симптомокомплексами та характеристиками емоційного інтелекту
осіб літнього віку з середнім рівнем губристичної мотивації**

Фактори	Емоційна обізнаність	Управління власними емоціями	Самомотивація	Емпатія	Управління емоціями інших
комунікабельність	.227*		.253*		
самостійність	.301**	.310**	.314**	.380**	.248*
гедонізм		-.301**	-.363**	-.289**	-.251*

Примітка: умовні позначення: * $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$; ***; нулі та коми опущені.

Так у групі респондентів з середнім рівнем губристичної мотивації відмічено позитивний кореляційний зв'язок між показниками фактору «комунікабельність» та показниками емоційної обізнаності та самомотивації; а також показниками фактору «самостійність» із усіма складовими емоційного

інтелекту; негативний кореляційний зв'язок відмічено між показниками фактору «гедонізм» та показниками управління власними емоціями, самомотивації, емпатії та управління емоціями інших людей. Комплекс виокремлених кореляційних зв'язків дає змогу констатувати, що для респондентів цієї групи є дуже важливим знання про емоційні переживання, які наповнюють і підтримують їх гармонійному балансі; вони не зациклюються на негативних емоціях і здатні швидко заспокоїтися після несподіваного засмучення і легко увійти в стан спокою, готовності і зосередженості; розвинені емпатійні здібності допомагають налаштуватися на емоції інших людей і, навіть за потреби, поліпшити їх настрій інших людей; у їх адекватному реагуванні на настрої, спонукання і бажання інших людей задіяні розвинені стеничні форми емоційного реагування.

Таблиця 3.16

**Обрахунок кореляційних зв'язків між факторними
симптомокомплексами та характеристиками емоційного інтелекту
осіб літнього віку з високим рівнем губристичної мотивації**

Фактори	Емоційна обізнаність	Управління власними емоціями	Самомотивація	Емпатія	Управління емоціями інших
соціальний статус				.198*	
універсалізм				.214*	.201*
мотивація досягнення	.351***	.203*	.330***	.295*	.254*
орієнтація на результат	.313**		.321**	.428***	.351***
прагнення до уникнення невдач	-.198*				

Примітка: умовні позначення: * $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$; *** – $p \leq 0,001$; нулі такою чином опущені.

У групі респондентів з високим рівнем губристичної мотивації відмічено позитивний кореляційний зв'язок між показниками фактору «соціальний статус» та показниками емпатії; показниками фактору «універсалізм» із показниками емпатії та управління емоціями інших; показниками фактору «орієнтація на результат» та показниками емоційної обізнаності, самомотивації, емпатії і управління емоціями інших людей; показниками фактору «мотивація досягнення» та усіма складовими емоційного інтелекту; а також негативний кореляційний зв'язок між показниками фактора «прагнення до уникнення невдач» та показниками емоційної обізнаності. Кореляційні плеяди діагностичних показників демонструють виражену емпатійність, яка пронизує соціально-статусні позиції цих респондентів як соціально-корисних і творчих членів суспільства, сповнених позитивних емоцій, готовності до змін та мотивації щодо досягнення ефективних результатів їх просоціальної активності; вони є прикладом сформованої самомотивації до активної діяльності, навіть тоді, коли їм потрібно долати важкі перешкоди, про що свідчить тенденція переживання ними стеничних емоцій, а також вони є добрим знавцем людських переживань, вміють щиро співпереживати та знаходити гармонію у всьому, що може допомогти досягти психологічної безпеки та благополуччя.

Отримані результати показують, що специфіка проявів емоційного інтелекту осіб літнього віку знаходиться у детермінаційному відношенні щодо їх губристичної мотивації.

3.2. Психологічні маркери губристичної детермінації прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку

Проведене емпіричне дослідження дає змогу концептуально доповнити зміст губристичної детермінації прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку

у комплексі їх особистісних властивостей засобом врахування емпірично зорієнтованих результатів.

Виходячи з припущення дисертації, яке успішно доведено у ході проведення дослідження, отримано результати, які окреслили психологічну специфіку проявів емоційного інтелекту осіб літнього віку у детермінаційному відношенні щодо їх губристичної мотивації. Побудована програма емпіричного дослідження зорієнтована на структурний спосіб вивчення губристичної детермінації прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку, а саме, йдеться про зреалізовану можливість виокремлення взаємозв'язків з індивідуальними психологічними якостями досліджуваних респондентів у вигляді комплексної зумовленості їх цілісними підсистемами (факторами). Виявлені факторні профілі губристичної детермінації прояву емоційного інтелекту, диференційованого за рівнем губристичної мотивації, демонструє схожі тенденції, але й є суттєві відмінності (табл. 3.17).

Таблиця 3.17

Динаміка змін у факторній структурі губристичної детермінації прояву емоційного інтелекту людей літнього віку

Фа кто рни й ран г	Особи з низьким рівнем губристичної мотивації	Особи з середнім рівнем губристичної мотивації	Особи з високим рівнем губристичної мотивації
-----------------------------------	---	--	---

1	<ul style="list-style-type: none"> - орієнтація на егоїзм, - соціальний статус (робочий, реальний), - соціальна корисність (загальна життєва, реальна), - ділова активність (робоча, ідеальна), - орієнтація на владу, - мотивація досягнення, - соціальний статус (робочий, ідеальний), комфорт (загальний життєвий, реальний), - спілкування (загальне життєве, ідеальне), - спрямування на астенічні емоційні переживання, - життєзабезпечення (життєве, ідеальне), - самостійність (нормативні ідеали), - комфорт (загальний життєвий, ідеальний), - престиж, - самостійність (індивідуальні 	<ul style="list-style-type: none"> -самостійність (нормативні ідеали), -самостійність (індивідуальні пріоритети), -конформність (нормативні ідеали), -конформність (індивідуальні пріоритети), -універсалізм (індивідуальні пріоритети), -універсалізм (нормативні ідеали), -стимуляція (нормативні ідеали). 	<ul style="list-style-type: none"> -соціальний статус (робочий, реальний), -спрямування на стеничні емоційні переживання, -соціальна корисність (загальна життєва, реальна), -творча активність (робоча, реальна), -соціальна корисність (загальна життєва, ідеальна), -соціальна корисність (робоча, ідеальна), -спілкування (робоче реальне), -спілкування (загальне життєве, ідеальне), -соціальний статус (загальний життєвий, реальний), -комфорт (робочий, реальний).
---	---	---	---

2	<ul style="list-style-type: none"> - життєзабезпечення (робоче, ідеальне), - орієнтація на гроші, - спілкування (робоче, реальне), - життєзабезпечення (життєве, реальне), - життєзабезпечення (робоче, реальне), - комфорт (робочий, реальний), - соціальний статус (загальний життєвий, ідеальний), - комфорт (робочий, ідеальний), - орієнтація на альтруїзм, - соціальний статус (загальний життєвий, реальний), - ділова активність (загальна життєва, ідеальна), - індивідуальність, - спілкування (загальна життєва, реальна), - орієнтація на свободу. 	<ul style="list-style-type: none"> - гедонізм (нормативні ідеали), - гедонізм (індивідуальні пріоритети), - влада (нормативні ідеали), - орієнтація на владу, - орієнтація на гроші, - індивідуальність, - орієнтація на егоїзм. 	<ul style="list-style-type: none"> - м о т и в а ц і я досягнення, - к о м ф о р т (з а г. ж и т т є в и й, реальний), - спілкування (заг. життєве, реальне).
---	--	---	--

		<ul style="list-style-type: none"> - спілкування (робоче, реальне), - життєзабезпечення (робоче, реальне), - комфорт (загальний життєвий, реальний), - соціальна корисність (робоча, ідеальна), - творча активність (робоча, реальна), - спілкування (загальне життєве, реальне), - соціальна корисність (робоча, реальна), - спілкування (робоче, ідеальне), - комфорт (загальний життєвий, ідеальний), - життєзабезпечення (життєве, реальне), - соціальний статус (загальний життєвий, реальний), - комфорт (робочий, ідеальний). 	<ul style="list-style-type: none"> - м о т и в а ц і я уникнення невдач, - творча активність (загальна, життєва, ідеальна).
4			<ul style="list-style-type: none"> - у н і в е р с а л і з м (нормативні ідеали), - у н і в е р с а л і з м (індивідуальні пріоритети), - к о н ф о р м н і с т ь (нормативні ідеали), - к о н ф о р м н і с т ь (індивідуальні пріоритети), - безпека (нормативні ідеали).
5			<ul style="list-style-type: none"> - о р і є н т а ц і я н а результат, - мотивація до успіху.

Обрахунки факторного аналізу засвідчили, що у факторних статистичних матрицях наданий вичерпний комплекс взаємозв'язків губристичних чинників прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку як певної структури їх особистісних властивостей, виражених у кількісних значеннях коефіцієнтів кореляції у досліджуваних вибірках. Значущі з цих зв'язків відображаються у вигляді корелограм регресійного аналізу, які вміщують комплекс предикторів особистісних показників, а також структуру зв'язків між ними, яку покладено в основу прояву емоційного інтелекту досліджуваних респондентів.

Використання процедури кореляційного аналізу конкретизувало значущий зв'язок між факторними комплексами рівня губристичної детермінації (низький, середній, високий), що виокремлені регресійним аналізом та показниками прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку. Застосування кореляційного аналізу саме на цьому етапі опрацювання діагностичних даних, дало можливість виявити і охарактеризувати губристичну детермінацію прояву емоційного інтелекту у вигляді значущих зв'язків з окремими індивідуальними якостями респондентів. Презентовані кореляційні матриці демонструють комплекси взаємозв'язків виявлених факторів і показників емоційного інтелекту в якісних значеннях коефіцієнтів кореляції за рівнями губристичної мотивації осіб літнього віку (табл. 3.14-3.16).

З метою конкретизації результатів нами обрано варіант визначення міри корегентності (інтегрованості) отриманих корелограм, адже ми вважаємо, що саме особистісні характеристики, які конституюють губристичні ознаки прояву емоційного інтелекту, утворюють три якісно відмінних інтегрованих симптомокомплекса, адже явище емоційного інтелекту є складним системним утворенням, яке детерміновано губристичними особливостями мотивації особистості.

Аналіз корелограм проводився нами з визначення «ваги» кожного компонента емоційного інтелекту особистості: показники, значущі на рівні $p \leq 0,001$ оцінюються в 3 бала; показники, значущі на рівні $p \leq 0,01$ – 2 бала; показники, значущі на рівні $p \leq 0,05$ оцінюються в 1 бал. Таким чином, кожна змінна (властивість) характеризується включеністю в певну кількість

кореляційних відношень, які відрізняються за сумарною вагою. Сумування ваги усіх взаємозв'язків, в які включений кожен компонент емоційного інтелекту, дає загальний показник ваги особистісної характеристики в загальній факторній структурі губристичних детермінант прояву емоційного інтелекту. Характеристики, які мають найбільшу вагу, тобто є включеними в найбільше число значущих кореляційних зв'язків, є базовими для особистості (базові властивості) і фактично визначають її структурну побудову. Слід підкреслити, що саме базові якості є найважливішими для структурування цілісної підсистеми якостей, які необхідні для забезпечення певного зовнішнього критерію, як у нашому випадку емоційного інтелекту осіб літнього віку. Вони можуть і повинні бути проінтерпретовані як структурноутворюючі, адже навколо них здійснюється синтез, структурування усіх інших якостей. Значення ваги змінних кожної із структур в досліджуваних групах подано в табл. 3.18.

Таблиця 3.18

**Значення кількості кореляційних зв'язків між факторними
комплексами та показниками емоційного інтелекту осіб літнього віку**

Компоненти емоційного інтелекту	Особи з низьким рівнем губристичної мотивації	Особи з середнім рівнем губристичної мотивації	Особи з високим рівнем губристичної мотивації
Емоційна	1/1	2/2	3/2
Управління власними емоціями	2/1	2/1	1/1
Самомотивація	1/1	3/2	2/2
Емпатія	1/-	2/1	4/4
Управління емоціями інших людей	1/1	2/1	3/3

Примітка: через риску (/) вказана сумарна вага позитивних кореляцій

У подальшому інтерпретаційному аналізі ми дотримувалися методологічного прийому вивчення двох категорій якостей, а саме: провідних, які мають значущий безпосередній зв'язок з будь-яким критерієм, у відношенні якого функціонує певна структура якостей; та базових, які мають найбільшу структурну вагу у будь-якій цілісній структурі, тобто це такі якості, які мають найбільше число зв'язків з іншими якостями та найбільшу значущість цих зв'язків.

Проведений інтерпретаційний аналіз дав змогу відмітити таку особливість досліджуваного явища, яка добре вкладається в систему диференціації губристичних ознак прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку:

- у групі осіб із *низьким* рівнем губристичної мотивації, зафіксовані кореляційні зв'язки демонструють домінування у цій групі досліджуваних егоїстичних ознак прояву емоційного інтелекту, який засвідчує зосередженість на власних інтересах від повсякденної до суспільно-корисної сфери реалізації; їх пошук матеріальної вигоди декларує прагнення до досягнення соціального статусу визнання і поваги в губристичних ознаках переваги над іншими; їм властива розвинена ділова активність, яка переважно носить зміст ідеальної реалізації; усі мотиви досягнення локалізовані у бажанні привертання уваги до себе та захоплення іншими; для них важливо жити в безпечному оточенні, тому заради комфорту вони ладні до уникнення гострих проблемних ситуацій; також вираженим є астеничний тип емоційного реагування; відсутність у них нереалізованих прагнень, призводить до розвитку фрустраційного стану, який гальмує здатність повноцінного співпереживання; кореляційний зв'язок з компонентами емоційного інтелекту показав, що рушійними силами його розвитку є орієнтація на спілкування, але при цьому вони не проявляють владних тенденцій; усвідомлення власних емоцій переважно обмежене прагненням задовільнити лише бажання в соціальному визнанні та прийнятті; мотиваційний компонент емоційного інтелекту орієнтований як на прагнення досягти соціального комфорту,

так й на прагнення до свободи; вони не бажають виокремлюватись з соціуму, робити акцент на власній індивідуальності та не намагаються досягти незалежності від інших, оскільки незалежність несе не лише свободу, але й більші обов'язки, оскільки за будь-які власні помилки людина змушена нести відповідальність самостійно; щодо їх просоціальних прагнень, то їм характерне досягнення гедоністичної насолоди за рахунок допомоги інших.

Тому є усі підстави констатувати, що психологічний зріз губристичних ознак прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку цієї групи експлікує *дифузно-декларативну* форму емоційного інтелекту (рис. 3.7).

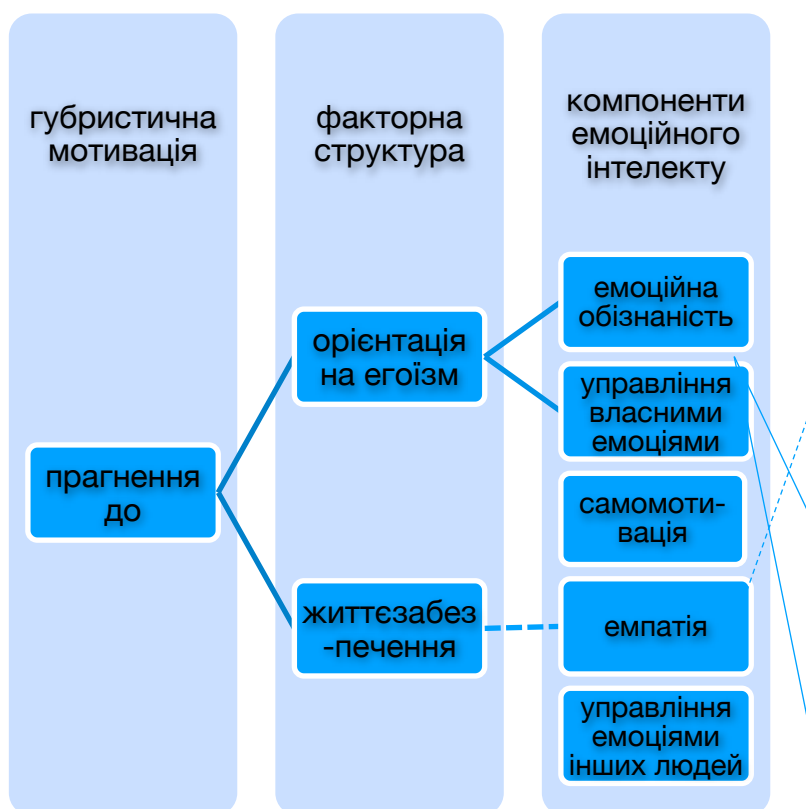

Рис. 3.7. Емпірична модель психологічного змісту дифузно-декларативної форми прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку

- у групі осіб із *середнім* рівнем губристичної мотивації, зафіксовані кореляційні зв'язки демонструють домінування мотиваційних ознак прояву емоційного інтелекту, а саме особливістю цієї групи є яскравіше вираження тих компонентів емоційного інтелекту, котрі найменше задіяні на попередньому

рівні. Губристична мотивація в ознаках прагнення до досконалості впливає на рівень та яскравість емоційної обізнаності, здатності впливати на власні та на емоції інших людей та самомотивації. Саме розуміючи власні емоції людина ширше бачить картину власних бажань та можливостей їх реалізувати. Усвідомлюючи, що в її характері є соціально-неприйнятні риси, вона не втікає від них, а починає активно працювати з ними, перетворюючи їх на джерело ресурсу для досягнення поставленої цілі. Вона не ховається від бажань, а оцінює їх та самомотивує себе для здійснення запланованого. Крім того розуміння власних емоцій дає змогу не підпадати під їх вплив, не дозволяти емоціями управляти своєю поведінкою, підтвердженням чого є виражений тип стеночного емоційного реагування. Глибоке розуміння власної особистості також дозволяє підвищувати якість спілкування з оточуючими, оскільки людина краще розуміє природу не лише своїх, але й чужих емоцій.

Психологічний зріз губристичних ознак прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку експлікує *морально-відповідальну* форму емоційного інтелекту (рис. 3.8).

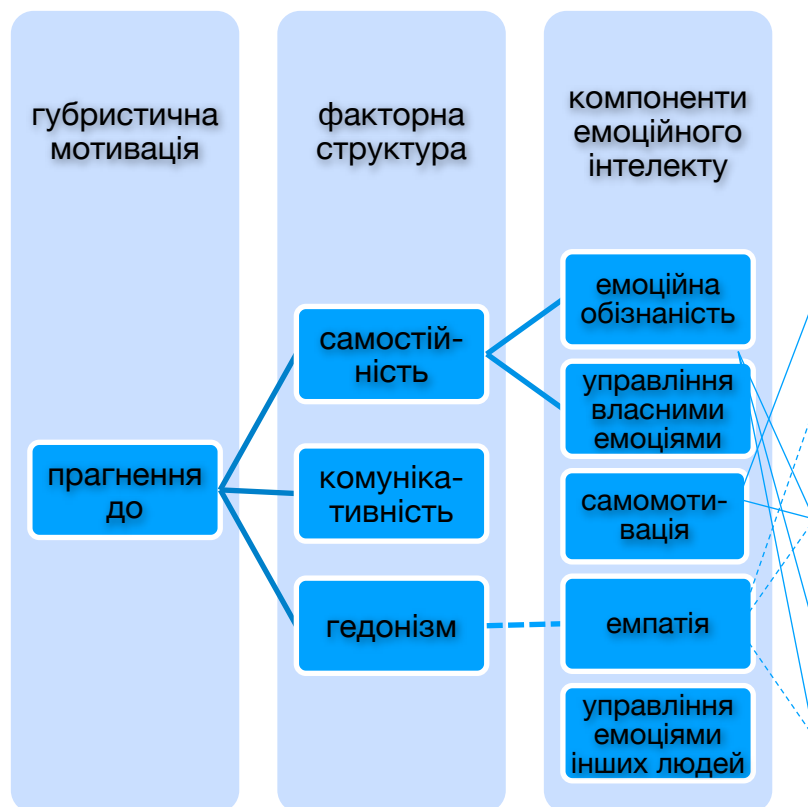

Рис. 3.8. Емпірична модель психологічного змісту морально-відповідальної форми прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку

- у групі осіб із *високим* рівнем губристичної мотивації в ознаках прагнення до досконалення, помітним є задіяння усіх компонентів емоційного інтелекту осіб літнього віку із дещо меншим впливом на управління індивідом власними емоціями. Перш за все це пов'язано з більшою автономією особистості та тим, що контроль над власним емоційним станом уже стає фоновою діяльністю, котра здійснюється автоматично. Подібна емоційна мімікрія є частоко несвідомою діяльністю, до котрої індивід уже звик. Людина уже не потребує застосування великої кількості енергії задля реалізації планів, вона звикла зважувати та проявляти ті емоції, котрі є важливими в певній ситуації, при цьому залишаючись емпатійно уважною людиною до інших людей та їх сфери переживань. Багатий досвід та вправна емоційна обізнаність дозволяє індивіду глибше аналізувати емоційний стан інших людей та за потреби співпереживати членам оточення або чинити вплив на їх емоційний стан. Їх ціннісний універсалізм позначений розвиненими комунікативними здібностями, прагненням до досягнень, які приносять соціальну корисність, безпеку та творче задоволення. У досліджуваних цієї групи відмічена форма стеничного емоційного реагування. Крім того самомотивація дозволяє їм не втрачати психологічного тону та витратити енергію на творчу активність.

Психологічний зріз губристичних ознак прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку експлікує *емпатійно-творчу* форму емоційного інтелекту (рис. 3.9).

Рис. 3.9. Емпірична модель психологічного змісту емпатійно-творчої форми прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку

Наукові факти, отримані нами у проведеному дослідженні губристичної мотивації як умови прояву емоційного інтелекту людини, висувають наявність проблеми формування з отриманих наукових даних єдиної системи функціонування. Важливим моментом при вивченні губристичної мотивації та емоційного інтелекту осіб літнього віку є дотримання принципів системного аналізу, що дозволяють комплексно дослідити питання нашої роботи. Базуючи наше дослідження на цих постулатах можна розглянути губристичну мотивацію та емоційний інтелект не сепаровано один від одного, а у вигляді єдиної системи взаємодоповнюючих явищ (як психологічний альянс), котрі сприяють розвитку та реалізації один одного. Це в свою чергу призводить не лише до ускладнення бачення реалізації мотивації влади, але й формування думки про губристичну мотивацію та емоційний інтелект як явища зі складною структурою та системою зв'язків, котрі формуються, розвиваються, вдосконалюються в процесі досягнення людиною її цілі та диференціюються в залежності від рівня їх прояву у окремого індивіда.

Ускладнення системи кореляційних зв'язків з окремими структурними елементами емоційного інтелекту є не просто наслідком підвищення рівня губристичної мотивації, але й важливою умовою реалізації мотивації досягнення та переваги, оскільки такі вміння як емпатія, розуміння емоцій, керування ними слугують вагомими елементами встановлення ефективних соціальних стосунків з оточуючими людьми. Розуміння потреб соціальної групи, їх інтересів, страхів та антипатій відкриває перед людиною ширшу картину соціуму, в якому вона перебуває, і як наслідок дозволяє більш далекоглядно планувати власні дії.

Результати проведеного дослідження підтвердили гіпотезу про наявність зв'язку між губристичною мотивацією та емоційним інтелектом людини, котрий проявляється в інтенсифікації сили вираження компонентів емоційного інтелекту в залежності від рівня прояву губристичних прагнень до досконалості людини. В нашому випадку рівень губристичної мотивації залежить не лише від сили її прояву, але й від складності її структури по відношенню до досягнення цілі. Як результат ускладнення мотиву прагнення до влади та/або досягнення відбувається ускладнення зв'язків з явищем емоційного інтелекту та окремими його структурними компонентами, що відображається на рівні вираженості людиною розуміння природи емоцій, особливостей її прояву та впливу на неї. При цьому ускладнення структури мотиву характеризується не лише підвищенням кількості факторів, котрі здійснюють безпосередній вплив на неї, але й рівнем вираження просоціальних прагнень, цільова група реалізації котрих зростає разом з рівнем губристичної мотивації.

Проведене дослідження з вивчення губристичної мотивації як умови розвитку емоційного інтелекту осіб зрілого віку дозволило нам зробити висновки про наявність специфічних характеристик та ознак між досліджуваними явищами.

Змістовий аналіз рівнів губристичної мотивації дає змогу простежити наявність відмінностей в їх структурі та кореляційному зв'язку з компонентами емоційного інтелекту. Таким чином, опитувані з низьким рівнем губристичної мотивації продемонстрували наявність у них егоїстичних тенденцій, котрі при

цьому дозволяють удосконалити вміння розуміти емоції та керувати ними, проте також цій групі характерне зниження рівня емпатії, при цьому неможливо говорити про повну відсутність просоціальних цінностей, проте їх вплив на реалізацію губристичної мотивації мінімальний, а прояви емпатії, котрі вони викликають, можуть блокуватися нереалізованим життєзабезпеченням; серед опитаних з середнім рівнем губристичної мотивації вагому роль відіграє самостійність та прагнення до незалежності, проте яскраво виражене бажання отримувати гедоністичні насолоди змушує людину проявляти емоційну некомпетентність та холоднечу; опитуваним з високим рівнем губристичної мотивації характерне прагнення до досягнення найкращого результату, при цьому не останню роль для них грає досягнення універсального комфорту та забезпечення не лише для себе, але й для інших. Таким чином, зі зростанням рівню губристичної мотивації простежується зростання прагнення забезпечити стабільними умовами існування не лише себе, але й інших людей, при цьому чим вищий рівень губристичної мотивації, тим ширша цільова група реалізації просоціальних тенденцій.

Крім того в залежності від рівню губристичної мотивації варіюється й фактори, котрі корелюють з емоційним інтелектом найяскравіше: на низькому рівні це егоїстичні тенденції, на середньому – прагнення до мотивованої самостійності, на високому – емпатія та творча орієнтація на результат. На основі цього можемо виснувати, що в залежності від редукції рівня губристичних прагнень відбувається також редукція тих мотивів, котрі керують нею. Вони спрощуються та наближаються до базових потреб людини. Егоїзм, котрий полягає в реалізації лише власних бажань, демонструє наявність інфантильних тенденцій в губристичних мотивах людини, котра в досягненні вбачає лінійний алгоритм дій, спрямований на забезпечення лише її потреб. Натомість середній рівень губристичних домагань характеризується ускладненням мотивів, котрі керують людиною, тому яскравим є дисонанс у факторах, котрі корелюють з емоційним інтелектом – з однієї сторони людина проявляє вищу емоційну компетентність заради досягнення незалежності, проте прагнення до гедоністичного задоволення змушує її забувати про

раціональність (проявляти впертість, емоційну холоднечу тощо). Високий рівень змушує людину орієнтуватись не просто на досягнення насолоди та задоволення егоїстичних потреб – в досягненні вона вбачає головну ціль, отримання найкращого та найбільш ефективного результату, котрого можна досягти лише глибоко розуміючи та вміючи керувати емоційними настроями інших.

Реалізація прагнення переваги та/або досягнення неможлива без контактів з соціумом, оскільки саме він є цільовою групою впливу та тим середовищем, котре забезпечує досягненні мети. Тому для ефективної реалізації цілі вміння розуміти емоційні стани, впливати на них, мобілізувати власні емоційні ресурси є не лише важливим фактором успішного результату, але й головною необхідністю на шляху до досягнення. Результати проведеного аналізу показують, що у людей з різним рівнем губристичної мотивації з емоційним інтелектом найсильніше скорелювали різні фактори.

На основі цього ми робимо висновок про більшу ефективність високого рівню губристичної мотивації для досягнення особистісних цілей та планів, оскільки людина ширше дивиться на ситуацію отримання влади, враховує не лише можливі привілеї, але й обов'язки. Крім того їй не характерна наявність дисонансу в прагненнях між реалізацією просоціальних мотивів та досягненням гедоністичних насолод. Для людини з високим рівнем губристичної мотивації влада є не лише бажаним результатом, але й способом удосконалити свої аналітичні, прогностичні вміння, сам процес досягнення являється засобом сформувати у себе нові звички. Таким чином, потрапляючи в ситуацію боротьби за владу, керуючись не лише бажанням отримати незалежність від оточуючих або реалізувати егоїстичні мотиви, людина потрапляє у нові умови досягненні цілі, що змушує її сприяти формуванню у себе нових тенденцій та форм поведінки. Це, в свою чергу, може проявлятися у реалізації у своїх діях губристичних рис характеру, людина вдається до хитрощів, намагається керувати іншими, шукаючи важелі впливу. Світ вона перестає сприймати крізь призму суб'єктивного бачення, оскільки орієнтація лише на власні відчуття засліплює та не дає роздивитись картину навколишньої

дійсності більш детально. Саме тому людина вдається до об'єктивної оцінки своїх і чужих дій, умов праці та реалізації бажань. Загалом, це вимагає від неї більших зусиль та використання ширшого діапазону ресурсів.

У людей з середнім рівнем просоціальні цінності вираженні не так яскраво, проте вони є одним з тих факторів, котрі формують їх фактор комунікабельності, що говорить про прагнення реалізувати просоціальні прагнення шляхом встановлення соціальних контактів з оточуючими.

Загалом, досліджувані з високим рівнем, на відміну від людей з низьким та середнім рівнем губристичної мотивації, орієнтуються на результат та досягнення успіху. Прояв доброти не є для них головною цінністю, проте прагнення до універсалізму говорить про пошук гармонії не лише у власному житті, але й встановлення його у житті інших. Загальний добробут для них може бути як засобом досягнення мети, так і головною цілю, якої прагне людина.

Варто відзначити, що незалежно від рівня губристичної мотивації, досягнення добробуту вимагає великих когнітивних, психологічних та фізичних зусиль, мобілізації усіх своїх внутрішніх ресурсів, вміння зрозуміти потреби інших людей, оцінити власні вміння та сили задля досягнення мети, спрогнозувати реакцію людей на дії індивіда. Навіть керуючись егоїстичними потягами людина, прагнучи за допомогою просоціальної поведінки досягти свого, та вимушена враховувати бажання оточуючих. Удосконалюючи вміння розуміти емоції інших, людина неодноразово порівнює їх почуття зі своїми, оцінюючи їх, з чого і розвивається вміння розуміти себе.

Здорова емпатія дає адекватну оцінку емоціям оточуючих людей, удосконалюючи вміння людини оцінювати емоційний відгук інших за допомогою слів, жестів та міміки. Прагнення досягти свого змушує людину мобілізувати свої ресурси, мотивувати себе діяти та рухатись далі, тим самим керуючи власними емоціями та почуттями. Людина завжди знаходиться в стані соціальної взаємодії, проте саме реалізація прагнення досягти влади зумовлює більшу соціальну активність та сприяє активній комунікації, що, в свою чергу, призводить до підвищення прояву емоційного інтелекту.

Щодо компонентів емоційного інтелекту, то слід відмітити, що низькому рівню губристичної мотивації в ознаках прагнення до переваги характерна найменша кількість кореляційних зв'язків із факторами. Базуючись на цьому, можна зробити висновок, що реалізація егоїстичних цілей призводить до врівноваження прояву емпатії та управління власними емоціями, оскільки фактор нереалізованого життєзабезпечення проявив обернену кореляцію щодо цих компонентів. Розуміння емоцій інших, співчуття, вміння зрозуміти невербальні сигнали забезпечує людину знанням про сприятливі та несприятливі умови для досягнення цілі та реалізації бажань. Наявність нереалізованих життєвих цілей та планів, неможливість досягти необхідного життєвого комфорту сприяють редукції емпатії та управління власними емоціями, проте прагнення людини змінити умови свого життя підвищують рівень емпатії як засобу досягти мети.

Середньому рівню характерна найбільша вираженість емоційної обізнаності, управління власними емоціями та самомотивації. Вираженість таких компонентів емоційного інтелекту пояснює виникненням перед людиною необхідності реалізації власної незалежності та самостійності, бажання діяти згідно власного плану. Проте суть губристичної мотивації – досягнення переваги або досконалості за рахунок негативних «тіньових» рис особистості, тому прагнення до отримання гедоністичних насолод слугує полярним фактором для фактора самостійності і показує обернену кореляцію до емоційного інтелекту. Це саме той конфлікт у факторах, котрий згадувався раніше. Людина розуміє, що досягнення насолод неможливе поза межами соціуму, адже ресурси будуть витрачатись не лише на отримання задоволення, але й на вирішення буденних питань та проблем, обов'язки за котрі вона не може поділити з іншими. Це змушує її шукати баланс між бажанням отримати насолоду та стати незалежним, тому самомотивація як структурний елемент емоційного інтелекту починає зростати.

Високому рівню характерний найвищий прояв емоційної обізнаності, управління емоціями інших людей та емпатії. Людина, зорієнтована на досягнення досконалого результату, готова скористатись будь-якими засобами,

щоб досягти мети. Це полягає не лише в залученні власних негативних або соціально неприйнятних рис, але й розуміння причини та природу появи та прояву рис та емоційних станів у інших людей. Здатність вчасно розпізнати позитивний або негативний емоційний стан у оточуючих людей та розуміння його природи дозволяє швидко приймати рішення щодо вирішення проблемної ситуації або спрямування її потрібним для індивіда шляхом. Розуміння емоцій дозволяє людині також оцінити і власні емоції та почуття, високий рівень губристичної мотивації полягає також в більш активному залученні власних емоційних ресурсів та умінь, в тому числі і таких рис, почуттів та емоцій як агресивність, емоційність, хитрість, амбіційність, гордіня тощо. Управління емоціями інших неможливе без досвіду спілкування з оточенням, котрий характерний людям з високим рівнем губристичної мотивації. Розуміння цих явищ, їх прийняття, перш за все, важливе для усвідомлення людиною самої себе. Коли це відбувається, людина краще розуміє власний потенціал та творчі ресурси, орієнтується в оперуванні ними та спрямовує потрібним для неї шляхом, котрий далеко не завжди є деструктивним для інших.

Важливо також звернути увагу на переважання тих чи інших емоційних станів у людей з різним рівнем губристичної мотивації.

Виходячи з проаналізованих даних ми робимо висновок, що астеничний тип емоційного реагування, котрий властивий людям з низьким рівнем губристичної мотивації, не потребує задіяння великої кількості зусиль та високого рівню емоційного інтелекту. Поясненням цьому є те, що астеничне емоційне переживання полягає у прагненні людини до стабільності та гомеостазу. Низький рівень вираженості губристичної мотивації характеризується прагненням задовольняти власні егоїстичні потреби, уникаючи при цьому влади та керівництва. Людина не готова нести велику відповідальність за власні вчинки та контролювати діяльність інших. В досягненні вона вбачає можливість отримати бажані привілеї – фінанси, позитивну оцінку соціуму тощо. Це можна порівняти з разовим бажанням, а не стабільним станом особистості, коли досягнення є головною ціллю її життя. Бажання досягти переваги виникає у людини з низьким рівнем губристичної

мотивації ситуативно, в залежності від умов, в яких вона перебуває. Таким чином спрямування на астенічні ж емоції підштовхує людину не до пошуку влади, а до встановлення гомеостазу та стабільних умов життя. Вона не готова мобілізувати власні ресурси задля досягнення більш ефективної мети.

Середньому та високому рівням губристичної мотивації характерний стенічний тип емоційного переживання. На відміну від низького рівня, котрий має менше кореляційних зв'язків з компонентами емоційного інтелекту, люди з середнім та високим рівнями губристичної мотивації більш чітко розуміють власну ціль. Влада для них є не просто джерелом задоволення власних бажань, а можливістю удосконалити уже існуючі уміння та покращити життя оточуючих. Вони краще розуміють та контролюють власні емоції, вміють направити їх необхідним шляхом задля досягнення ефективного результату. Досягнення вершин майстерності є не лише способом отримати визнання оточення, але й реалізувати власні вміння та таланти, спробувати щось нове, вийти з гомеостатичного та рутинного життя. Це також пов'язано з готовністю людини до активної діяльності, мінливих умов оточення, необхідності швидко та ефективно мобілізувати власні ресурси задля досягнення необхідного результату.

Розбіжність в прагненнях людей з середнім рівнем губристичної мотивації зумовлює їх використовувати власні емоційні ресурси задля пошуку необхідної гармонії в роботі. Гармонія при цьому не є синонімом гомеостазу, під нею розуміється вміння зважено діяти та врівноважувати прагнення до свободи від оточуючих та гедонізм. Аналіз власних прагнень, бажання досягти незалежності та самостійності мобілізує емоційні ресурси людини і вона оперує ними задля досягнення цілі. Досягнення переваги для неї рівносильне досягненню свободи та права діяти, виходячи з власних бажань та поглядів, що не є можливим при астенічному стані емоційного переживання. Отримання домінантного статусу в суспільстві несе в собі не лише відповідальність, але й певні права та свободи, котрі можуть бути недоступними для звичайних людей.

Високий рівень, котрому характерне прагнення людини досягти успіху, не дає змоги зберігати постійний гомеостаз, оскільки для досягнення

найкращого результату необхідно проявляти флексибільність при зміні умов середовища, тому в емоціях їм характерний прояв стеничності задля підвищення активності та успішності життєдіяльності. Крім того людина усвідомлює, що активність та рух наближають її до мети. Вона звикає до постійної динаміки, таким чином активність поступово перетворюється в певну рутину, забезпечуючи людину зоною комфорту, котра є для неї звичною. Це, в свою чергу, слугує підтвердженням наявності вміння вдаватись до самомотивації задля роботи, котра не приносить задоволення або викликає дискомфорт. Робота зі стеничними емоціями вимагає вміння розуміти природу та появу емоційних станів, готовність до роботи з ними та їх контролю.

Прагнучи досягти влади в соціумі, людина неодмінно зустрічається з такими явищами, як супротив, конкуренція, агресія щодо власної поведінки тощо. Вміння працювати зі своїми та чужими емоціями дозволяє їй не лише контролювати емоційну складову перебігу процесу досягнення влади, але й не піддаватись впливу емоцій у критичних ситуаціях.

Впродовж усього життя людина неминує контактує з іншими людьми та встановлює з ними конструктивні або деструктивні стосунки. Конструктивність та гармонійність сприяє розвитку довіри, емпатії, розуміння оточуючих, відкритості. Деструктивних стосунків неможливо уникнути, вони неминує трапляються в нашому житті і сприяють розвитку підозрливості, обережності, прагненню забезпечити себе постійним комфортом та захистом. Звісно, крім соціального фактору існує також і генетичний фактор, вроджені особливості, проте вони не мінімізують впливу суспільства на формування особистості.

Губристична мотивація, що штовхає людину до отримання владної позиції, є важливим важілем розвитку емоційного інтелекту особистості, адже зумовляє її мобілізувати власні психологічні та емоційні ресурси, змушує потрапляти у соціальні ситуації, котрі не завжди приємні для індивіда. В залежності від рівня губристичної мотивації особистості різняться також компоненти емоційного інтелекту, котрі найбільш розвинуті у неї.

Базуючись на результатах дослідження губристичної мотивації як умови прояву емоційного інтелекту осіб зрілого віку, нами розроблено узагальнену

емпіричну модель взаємозв'язку факторів різного рівня губристичної мотивації та емоційного інтелекту особистості, у якій визначається зміст цього психологічного альянсу (рис. 3.10).

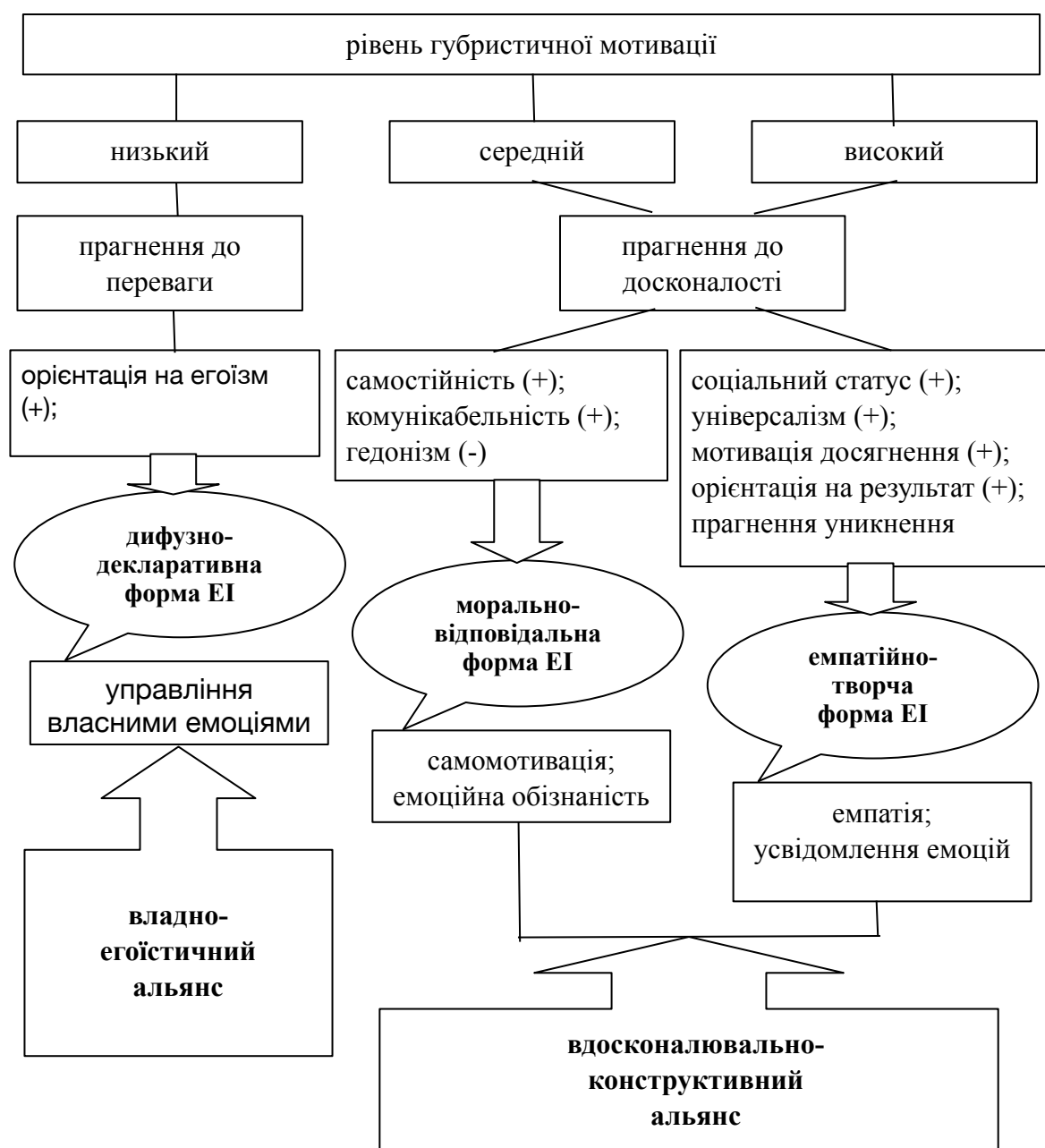

Рис. 3.10. Емпірична модель взаємозв'язку губристичної мотивації та прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку

Емпірична модель взаємозв'язку губристичної мотивації та емоційного інтелекту осіб літнього віку дала змогу відстежити закономірність поступової якісної зміни прояву емоційного інтелекту в залежності від переважаючих тенденцій губристичної мотивації на кожному з рівнів прояву (низький, середній, високий).

Низький рівень губристичної мотивації демонструє превалювання тенденційної властивості прагнення до переваги, на відміну від середнього та високого рівня губристичної мотивації, де домінуючу позицію займає тенденція

прагнення до досконалості. Зазначені структурні компоненти емоційного інтелекту, котрі мають найбільше значення взаємних зв'язків із особистісно-поведінковими предикторами, оформлених у фактори, демонструють суттєву схожість прояву на середньому та високому рівні губристичної мотивації (морально-відповідальна і емпатійно-творча форми), в той час як на низькому рівні – помітною є їх нечіткість (дифузно-декларативна форма). Тому, маємо усі підстави виокремити два психологічних альянса у змісті взаємозв'язку губристичної мотивації та прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку:

1 – *владно-егоїстичний альянс* – у якому домінуючу позицію займають губристичні ознаки прагнення до переваги, особистісно-поведінкові предиктори якого вміщують характеристики егоїстичної орієнтації, слабкої налаштованості на власне життєзабезпечення та астеничного емоційного реагування, які у детальному аналізі взаємозв'язків із таким компонентом емоційного інтелекту як усвідомлення власних емоцій, утворили дифузно-декларативну форму прояву емоційного інтелекту;

2 – *вдосконалювально-конструктивний альянс* – визначається домінуванням губристичних ознак прагнення до досконалості, особистісно-поведінкові предиктори якого вміщують характеристики виражених самостійності, комунікабельності, відсутності гедоністичних цінностей та виявів стеничного емоційного реагування (середній рівень губристичної мотивації), які у детальному аналізі взаємозв'язків із такими компонентами емоційного інтелекту як емоційна обізнаність і самомотивація, утворили морально-відповідальну форму прояву емоційного інтелекту; та характеристики соціальної статусності, універсалізму, вираженої мотивації досягнення та орієнтації на результат та виявів стеничного емоційного реагування (високий рівень губристичної мотивації), які у зв'язку із такими компонентами емоційного інтелекту як емпатія і усвідомлення емоцій інших людей, утворили емпатійно-творчу форму прояву емоційного інтелекту.

Таким чином, добре спостерігається психологічний факт сприяння розвитку емоційного інтелекту в залежності від збільшення варіативності факторів. Низький рівень губристичної мотивації зумовлює низьку

зацікавленість у розширенні меж роботи з емоціями, а безпосередній емоційний досвід людина засвоює пасивно. Егоїстичні потяги змушують людину проявляти емоційну холоднечу та не дають їй повною мірою розуміти емоції інших, проте це не заважає їй заради власної мети та егоїстичних цілей користуватись тими знаннями про емоції та почуття людей, котрі вона вже має. Крім того вона схильна чинити вплив на інших, наприклад, шляхом залякування або погроз, викликаючи у людей переляк та страх. Звісно, не можна назвати егоїзм єдиною рухомою силою людини з низьким рівнем губристичної мотивації, оскільки діяльність людини часто є полімотивованою, а її особистість складає ряд рис, а не лише риса егоїзму. Навіть з низьким рівнем губристичної мотивації людина схильна проявляти просоціальні настрої в діях. Проте в той же час не можна відкидати вагомий вплив, що чинить егоїзм на поведінку людини.

Ускладнення структури губристичних домагань змушує людину свідомо працювати над умінням розпізнавати емоції, контролювати їх, вдаватись до емпатійної взаємодії. Людині недостатньо просто досягати поваги в соціумі – вона хоче зберегти за собою це положення, підкреслити свою унікальність та статусність. Досягнення губристичних цілей для неї не є кінцевим пунктом розвитку – це лише початок реалізації її мотивів. Збереження власних свобод, незалежності, самостійності для неї такі ж важливі, як і домінуючий статус в суспільстві. Задля відточення власних умінь, таких як розуміння емоцій, керування ними, емпатія, людині доводиться йти на «жертви» – відмовляти від отримання гедоністичних насолод, задоволення. Проте це не є ознакою її програшу або уступок – певним чином це плата за отримання того досвіду, котрий є необхідним для досягнення мети.

Підвищення рівню губристичної мотивації призводить і до підвищення розуміння емоцій, зростання емоційного інтелекту, покращення уміння роботи як зі своїми, так і з чужими емоціями та почуттями. Таким чином губристична мотивація з прагнення до досягнення влади за допомогою використання соціально неприйнятних рис особистості перетворюється на важливий рушій розвитку емоційного інтелекту особистості.

Слід пам'ятати, що губристична мотивація слугує каталізатором розвитку емоційного інтелекту особистості, змушуючи індивіда розвивати та використовувати свої соціальні та емоційні вміння задля досягнення цілі. Передусім, варто відмітити, що вплив губристичної мотивації на розвиток емоційного інтелекту особистості є комплексним – рівень губристичних прагнень впливає на емоційну компетентність вцілому, а не лише на окремі елементи. Проте певні структурні компоненти виражаються яскравіше, ніж інші, що пов'язано з особистісними поглядами людини, її особистістю та соціальною ситуацією, в котрій вона опинилась.

В той же час незалежно від рівня губристичної мотивації важливим елементом реалізації губристичних прагнень залишається соціум. Розглядаючи зміну рівня губристичної мотивації як процес інтенсифікації губристичних прагнень особистості, проглядається чітке розширення здатності до прояву емоційної компетентності в силу зміни не лише кількості, але й якості соціальних стосунків особистості. Варто відмітити, що коло спілкування людей з низьким, середнім та високим рівнем може бути однаковим, проте вид взаємодії людей з різнорівневими губристичними прагненнями буде різнитися. В той час як для людини з низьким рівнем соціум являє собою групу людей, котра опосередковано або безпосередньо забезпечувати людину можливістю задовольнити її егоїстичні потреби, для людини з середнім рівнем він буде слугувати середовищем, де можна краще зрозуміти власні цілі та бажання, а для людини з високим рівнем вираженості губристичної мотивації – підтримкою та засобом просоціальної і творчої активності. Також прагнення досягти домінантного статусу в суспільстві не знецінює соціум в очах людини з вираженими губристичними прагненнями, проте для неї він є, перш за все, як середовище та засіб досягнення мети.

Соціум є не лише місцем реалізації губристичних прагнень, але й умовою їх досягнення, адже неможливо досягнути влади в суспільстві без самого суспільства. Бажаючи реалізувати губристичну мотивацію, людина поступово починає адаптуватися до суспільства, в якому знаходиться, шукати ті алгоритми поведінки, котрі будуть найбільш релевантними серед оточуючих.

Емоційний інтелект дозволяє пройти період адаптації швидше та більш ефективно, віднаходячи способи впливу на соціум задля досягнення власної мети. Чим вищий рівень губристичної мотивації, тим складніші цілі для себе ставить людина. Якщо людині з низьким рівнем достатньо досягнути влади за допомогою власних талентів серед колег на роботі, то людина з високим рівнем прагнучиме зайняти керівну посаду на робочому місці. Їй недостатньо лише визнання її майстерності – вона потребує абсолютного лідерства над усіма. Вона не хоче бути лише майстром своєї справи, вона прагнучиме керівної посади, на якій зможе чинити вплив на колег.

Задовільнивши потребу у комфорті та досягнувши оптимального рівня життєзабезпечення, людина прагне отримати новий досвід, стати незалежною від прямого впливу соціуму на неї. Прагнення приймати власні рішення, нести відповідальність за власний успіх, змушує людину вступати в нові стосунки з оточуючими її людьми, поєднувати прагнення отримувати насолоду та прагнення реалізувати власну свободу. Людина починає самостійно досліджувати перш за все свої власні емоції, їх перебіг, появу та згасання. Розуміння власних почуттів та емоційних реакцій дозволяє людині не лише розвивати флексибільність в спілкуванні з іншими та в буденному житті, але й мобілізувати власні ресурси таким чином, щоб її подальша діяльність була максимально ефективною. Досягнення рівноваги між прагненням бути незалежним від впливу соціуму та прагненням отримувати гедоністичну насолоду дозволяє людині розширити власні погляди щодо досягнення влади та реалізації губристичних прагнень. Ставлячи собі вищі цілі, вона змінює якість контактів з власним оточенням, алгоритм та манеру поведінки. Заради досягнення мети вона схильна йти на радикальні міри, переступати через власні принципи, змінювати звичну поведінку. Такі процеси вимагають більших вольових, психологічних та емоційних зусиль, що і змушує людину вдосконалювати вміння розуміти власні емоції, емоції інших людей, прогнозувати подальший перебіг емоційних станів тощо.

Знання про губристичну мотивацію, її природу та прояв дозволяють чітко простежити вплив цього явища на розвиток губристичної мотивації осіб

літнього віку. Володіючи такими знаннями можна сформувати методіку реалізації губристичних прагнень таким чином, щоб їх інтенсифікація позитивно впливала на розвиток емоційного інтелекту, тим самим забезпечуючи людину можливістю проявити більшу ефективність в досягненні цілей та корисність для оточуючих.

В межах проведеного дослідження уваги заслуговує той факт, що уразливим місцем людей з високим рівнем губристичної мотивації залишається вміння контролювати власні емоції. На нашу думку, причиною цього може слугувати психологічне навантаження, котре переживає людина в процесі пролонгованого самовдосконалення, а саме осмислення та аналіз власних і чужих дій, прогнозування результатів, пошук оптимального алгоритму поведінки, передбачає витрачання великих ресурсів, що призводить з часом до зриву або вигорання. Людина не в силах контролювати власні емоції і часто виражає їх у вигляді агресії, аутоагресії, сліз. Можливим є також вираження емоцій у вигляді сміху, надмірної радості, не завжди вчасної та яку важко контролювати. Незалежно від причин подібного стану, він є надзвичайно шкідливим та деструктивним для людини, тому важливо віднайти спосіб компенсації слабкого емоційного самоконтролю та створення технік реставрації особистісних ресурсів.

У завершенні варто відзначити, що розвиток емоційного інтелекту забезпечується не просто наявністю високого рівню губристичної мотивації, а перш за все, практичним досвідом комунікації з іншими людьми та ретроспекції. Губристична мотивація є тою силою, що задає активність людському буттю та змушує індивіда мобілізувати власні ресурси. Також варто пам'ятати, що саме літній вік забезпечує людину наявністю емоційного досвіду та вміннями роботи з емоціями. Крім того людина чіткіше усвідомлює власні цілі та плани, схильна більш вдумливо працювати над алгоритмом власних дій, проявляє проникливість у спілкуванні з іншими.

Загалом проведене нами дослідження підтверджує теоретичні постулати про можливість розвитку емоційного інтелекту, що є наслідком проявленої людиною активності. Можна констатувати позитивний вплив губристичної

мотивації на особистість людини, її розвиток власних рис та емоційної компетентності. Губристична мотивація при правильній реалізації може принести користь не лише суб'єктові діяльності, але й людям, що оточують його. Інтенсифікація рівню губристичної мотивації характеризується не лише посиленням прагнення отримати владу, але й розвитком умінь працювати з емоціями, розпізнавати їх та контролювати. Таким чином губристичну мотивацію можна розглядати як творчу силу, котра зумовлює прояв людської активності, сприяє вдосконаленню емоційного інтелекту, реалізація котрої супроводжується прагненням людини не лише отримати владу, але й досягти універсальної гармонії з оточенням та своїм внутрішнім світом.

Висновки до розділу 3

1. Представлено опис результатів емпірико-діагностичного дослідження губристичної мотивації як умови розвитку емоційного інтелекту осіб літнього віку, диференційованих за рівнем губристичної мотивації (1 група – досліджувані із низьким рівнем губристичної мотивації, 2 група – досліджувані із середнім рівнем, та 3 група – досліджувані із високим рівнем губристичної мотивації).

За допомогою дискримінантного аналізу були визначені відповідні класи об'єктів класифікації, які продемонстрували відмінності (критерій Фішера, F-видалення, λ -Уилкса та χ -тест). Проведення факторизації методом головних компонент із варімакс-обертанням матриці психологічних показників дало змогу отримати однозначно інтерпретовану факторну модель особистісних характеристик респондентів з різними рівнями губристичної мотивації. Для визначення числа факторів був використаний «кам'яний осип» Р.Кетела. Правомірність застосування методу факторного аналізу до вибірки також перевірялась за критерієм Кайзера-Мейєра-Олкіна. Значення кореляції між фактором та змінними, що входять в його структуру менше 0,5, не брались до уваги в аналізі та критерієм сферичності Барлетта.

Факторну модель особистісних характеристик респондентів з низьким рівнем губристичної мотивації складають: *«консервативність поведінки»*,

«життєзабезпечення», «орієнтація на егоїзм», «просоціальні цінності», «конформність», «стенічна фрустрація».

До факторної моделі особистісних характеристик респондентів із середнім рівнем губристичної мотивації входять: *«комунікабельність», «самотійність», «доброта», «творча активність», «гедонізм», «соціальний статус», «демонстративне споживання», «орієнтація на процес», «орієнтація на свободу».*

Факторну модель особистісних характеристик респондентів із високим рівнем губристичної мотивації формують: *«соціальний статус», «життєзабезпечення», «універсалізм», «демонстративне споживання», «гедонізм», «мотивація досягнення», «орієнтація на результат», «комунікативний комфорт», «прагнення до уникнення невдач», «прагнення до власного благополуччя».*

Внаслідок застосування множинного регресійного аналізу виокремлено такі найсуттєвіші прогностичні детермінанти загального рівня прояву емоційного інтелекту (як залежної змінної): у респондентів з низьким рівнем губристичної мотивації: фактор (3) *«орієнтація на егоїзм» (+)*; фактор (2) *«життєзабезпечення» (-)*, котрі призводять до появи у опитаних схильності до егоїстичних потягів в поведінці, зумовлюють орієнтацію на задоволення власних потреб та прагнення реалізувати перш за все власні плани; для осіб з середнім рівнем губристичної мотивації: фактор (2) *«самотійність» (+)*; фактор (1) *«комунікабельність» (+)*; фактор (5) *«гедонізм» (-)*, що впливають на прагнення особистості реалізувати власну самотійність, стати активною частиною соціуму, ігноруючи при цьому прагнення досягти гедоністичних насолод, людина прагне бути корисною для оточуючих та діяти, орієнтуючись на просоціальні цінності; у осіб з високим рівнем губристичної мотивації: фактор (1) *«соціальний статус» (+)*; фактор (6) *«мотивація досягнення» (+)*; фактор (9) *«прагнення до уникнення невдач» (-)*; фактор (1) *«універсалізм» (-)*; фактор (7) *«орієнтація на результат» (+)*, котрі визначають прагнення до затвердження власного соціального статусу в суспільстві, бажання досягти найкращого взірцевого результату, уникнути провалу будь-якою ціною, людина

орієнтується лише на майбутній результат та перспективу забезпечення універсального комфорту як у своєму житті, так і у житті оточуючих.

Наступним кроком вивчення губристичної мотивації як умови розвитку емоційного інтелекту людей літнього віку було застосування методу *кореляційного аналізу* для визначення статистично-значущих кореляцій між факторними симптомокомплексами та «вузькими» характеристиками (компонентами) емоційного інтелекту особистості, що доповнило емпіричні результати: у групі респондентів з *низьким* рівнем губристичної мотивації відмічено позитивний кореляційний зв'язок з показниками фактору «орієнтація на егоїзм» та такими показниками прояву емоційного інтелекту як емоційна обізнаність, управління власними емоціями, самомотивація, управління емоціями інших людей та негативний кореляційний зв'язок із показниками фактору «життєзабезпечення» та такими показниками емоційного інтелекту управління власними емоціями та емпатії; у групі респондентів з *середнім* рівнем губристичної мотивації відмічено позитивний кореляційний зв'язок між показниками фактору «комунікабельність» та показниками емоційної обізнаності та самомотивації; а також показниками фактору «самостійність» із усіма складовими емоційного інтелекту; негативний кореляційний зв'язок відмічено між показниками фактору «гедонізм» та показниками управління власними емоціями, самомотивації, емпатії та управління емоціями інших людей; у групі респондентів з високим рівнем губристичної мотивації відмічено позитивний кореляційний зв'язок між показниками фактору «соціальний статус» та показниками емпатії; показниками фактору «універсалізм» із показниками емпатії та управління емоціями інших; показниками фактору «орієнтація на результат» та показниками емоційної обізнаності, самомотивації, емпатії і управління емоціями інших людей; показниками фактору «мотивація досягнення» та усіма складовими емоційного інтелекту; а також негативний кореляційний зв'язок між показниками фактора «прагнення до уникнення невдач» та показниками емоційної обізнаності.

2. Узагальнені результати відображенні в розроблених емпіричних моделях психологічного змісту взаємозв'язку губристичної мотивації та прояву

емоційного інтелекту осіб літнього віку у таких його формах як: *дифузно-декларативна, морально-відповідальна та емпатійно-творча*. Аналіз варіативності взаємозв'язку різних рівнів губристичної мотивації з проявами емоційного інтелекту демонструє відмінні характеристики реалізації губристичних прагнень, просоціальних тенденцій поведінки та типів емоційного реагування.

Розроблено узагальнену емпіричну модель взаємозв'язку факторів різного рівня губристичної мотивації та емоційного інтелекту особистості, у якій виокремлено два типи психологічного альянсу у змісті взаємозв'язку губристичної мотивації та прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку: *владно-егоїстичний альянс* – у якому домінуючу позицію займають губристичні ознаки прагнення до переваги, особистісно-поведінкові предиктори якого вміщують характеристики егоїстичної орієнтації, слабкої налаштованості на власне життєзабезпечення та астеничного емоційного реагування, які у детальному аналізі взаємозв'язків із таким компонентом емоційного інтелекту як усвідомлення власних емоцій, утворили дифузно-декларативну форму прояву емоційного інтелекту; *вдосконалювально-конструктивний альянс* – визначається домінуванням губристичних ознак прагнення до досконалості, особистісно-поведінкові предиктори якого вміщують характеристики виражених самостійності, комунікабельності, відсутності гедоністичних цінностей та виявів стеничного емоційного реагування (середній рівень губристичної мотивації), які у детальному аналізі взаємозв'язків із такими компонентами емоційного інтелекту як емоційна обізнаність і самомотивація, утворили морально-відповідальну форму прояву емоційного інтелекту; та характеристики соціальної статусності, універсалізму, вираженої мотивації досягнення та орієнтації на результат та виявів стеничного емоційного реагування (високий рівень губристичної мотивації), які у зв'язку із такими компонентами емоційного інтелекту як емпатія і усвідомлення емоцій інших людей, утворили емпатійно-творчу форму прояву емоційного інтелекту.

У завершенні зазначено, що кожен рівень губристичної мотивації має свої окремі характеристики та риси, які чинять вплив на прояви емоційного

інтелекту осіб літнього віку. Перш за все це пов'язано зі світосприйняттям осіб з різним губристичним прагненням до переваги чи то до досконалості. Прагнення до переваги зумовлено егоїстичними тенденціями поведінки (низький рівень), а прагнення до досконалості орієнтовано на конструктивну взаємодію з іншими людьми, емпатію і співчуття, спрямованість на творчу активність і просоціальну самореалізацію.

Зміст розділу відображено у таких публікаціях автора [16; 17; 24; 26; 27; 147; 148; 181].

ВИСНОВКИ

В дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення актуального наукового завдання, що полягає в обґрунтуванні губристичної мотивації як умови прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку. Отримані в ході дослідження результати дають змогу сформулювати такі висновки:

1. На основі проведеного теоретичного аналізу феномену емоційного інтелекту людини та узагальнення концептуальних позицій губристичної мотивації в системі самореалізації особистості, констатовано, що емоційний інтелект як здатність людини до усвідомлення, самомотивації, прийняття та управління власними емоційними станами і почуттями інших людей, є потужним психологічним інструментом соціально-психологічної адаптації та атрибутом ефективного використання психологічних ресурсів особистості. Понятійно-аксіологічний зміст губристичної мотивації в ознаках прагнень до переваги та досконалості демонструє базові координати самореалізації особистості не тільки в прагненні зайняти домінуючу позицію влади, але й в прагненні самоудосконалення, визнання і ствердження соціального статусу.

2. На основі специфіки прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку визначено, що їх губристична мотивація орієнтована як на власну самореалізацію, так й на задоволення потреб оточуючих, пошук компромісу, досягнення не лише влади, але й соціального статусу та поваги. Основною прерогативою емоційного інтелекту є усвідомлення певних тенденцій поведінки і емоційних станів, які об'єктивно мобілізують особистісні ресурси відкритості, соціальної обізнаності, альтруїзму, оптимізму, асертивності та здорової амбіційності осіб цієї вікової категорії, що загалом визначає цілісний прояв їх емоційної компетентності.

3. Емпірично з'ясовано специфіку губристичної детермінації емоційного інтелекту осіб літнього віку, які диференційовані за рівнем губристичної мотивації (низький, середній та високий). Застосування дискримінантного аналізу дозволило констатувати достовірність диференціації вибірки та підтвердити об'єктивність класифікації та правильність обраних діагностичних

критеріїв.

Факторизація емпіричних даних дала змогу описати фактори особистісних характеристик респондентів з різними рівнями губристичної мотивації. Так факторну модель особистісних характеристик респондентів з низьким рівнем губристичної мотивації складають: «консервативність поведінки», «життєзабезпечення», «орієнтація на егоїзм», «просоціальні цінності», «конформність», «стенічна фрустрація». До факторної моделі особистісних характеристик респондентів із середнім рівнем губристичної мотивації входять: «комунікабельність», «самостійність», «доброта», «творча активність», «гедонізм», «соціальний статус», «демонстративне споживання», «орієнтація на процес», «орієнтація на свободу». А факторну модель особистісних характеристик респондентів із високим рівнем губристичної мотивації формують: «соціальний статус», «життєзабезпечення», «універсалізм», «демонстративне споживання», «гедонізм», «мотивація досягнення», «орієнтація на результат», «комунікативний комфорт», «прагнення до уникнення невдач», «прагнення до власного благополуччя».

Внаслідок застосування множинного регресійного аналізу виокремлено такі найсуттєвіші прогностичні детермінанти загального рівня прояву емоційного інтелекту: у респондентів з низьким рівнем губристичної мотивації: «орієнтація на егоїзм» і «життєзабезпечення»; для осіб з середнім рівнем губристичної мотивації: «самостійність», «комунікабельність» та «гедонізм»; у осіб з високим рівнем губристичної мотивації: «соціальний статус», «мотивація досягнення», «прагнення до уникнення невдач», «універсалізм» та «орієнтація на результат».

Застосування кореляційного аналізу дало змогу визначити статистично-значущі кореляції між факторними симптомокомплексами та компонентами емоційного інтелекту особистості, що уможливило верифікувати психологічний зміст форм прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку: *дифузно-декларативна* форма (у групі осіб із *низьким* рівнем губристичної мотивації) – демонструє домінування егоїстичних ознак прояву емоційного інтелекту, який засвідчує зосередженість на перевазі власних інтересів як у повсякденній, так й

суспільно-корисній сферах реалізації; виражений астенічний тип емоційного реагування; та усвідомлення власних емоцій в межах задоволення бажання в соціальному визнанні та прийнятті; *морально-відповідальна* форма (у групі осіб із *середнім* рівнем губристичної мотивації), експлікує мотиваційні ознаки прояву емоційного інтелекту в ознаках прагнення до досконалості, вираженій емоційній обізнаності, здатності впливати на власні та на емоції інших людей, самомотивації та вираженому стенічному типові емоційного реагування; *емпатійно-творча* форма (у групі осіб із *високим* рівнем губристичної мотивації) – декларує губристичне прагнення до досконалості із вираженим усвідомленням емоцій інших людей, емпатійним ставленням до інших та багатим досвідом соціально-корисної і творчої реалізації, ціннісним універсалізмом у розвиненості комунікативних здібностей і прагненням до досягнень та вираженим стенічним типом емоційного реагування.

4. Розроблено узагальнену емпіричну модель взаємозв'язку факторів різного рівня губристичної мотивації та емоційного інтелекту особистості, у якій виокремлено два типи психологічного альянсу: *владно-егоїстичний альянс*, який увібрав губристичні ознаки прагнення до переваги та психологічний зміст дифузно-декларативної форми прояву емоційного інтелекту; *вдосконалювально-конструктивний альянс*, який визначається домінуванням губристичних ознак прагнення до досконалості та психологічний зміст морально-відповідальної та емпатійно-творчої форм прояву емоційного інтелекту. Обґрунтований зміст психологічних альянсів доводить ефективну самореалізацію осіб літнього віку в губристичних ознаках прагнення до досконалості, де локалізуються базові характеристики повноцінного життя, сповненого емпатії, відкритості до нового досвіду та просоціальної і творчої активності.

У завершенні зазначено, що врахування специфіки губристичної детермінації прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку дасть змогу встановити не лише природну логіку становлення цього феномену, але й передбачити причини його порушення чи викривлення, а в перспективі й засоби корекції.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів окресленої проблеми. Воно може бути продовжене у напрямі розробки емпірико-діагностичних програм дослідження усвідомлюваних й неусвідомлюваних аспектів губристичної детермінації прояву емоційного інтелекту та прикладних програм його корекції з представниками цієї вікової групи. Окремого дослідження потребує проблема взаємозв'язку губристичної мотивації та емоційного інтелекту із урахуванням стану фізичного здоров'я, соціального статусу і статево-гендерних особливостей осіб літнього віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абульханова-Славская К.А. Личность в процессе деятельности и общения. Психология личности. Хрестоматия / под ред. Д.Я. Райгородского. Самара : Бахрах-М, 1999. Т. 2. 301-331.
2. Адлер А. Наука жить. Киев: Port-Royal, 1997. 288 с.
3. Адлер А. Очерки по индивидуальной психологии. Москва : Когито-центр, 2002. 219 с.
4. Александрова Г.М. Психологічні умови виховання почуттів честі і гідності у студентської молоді : дис.. ..канд. психол. наук. ; 19.00.07. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди. 2014. 208 с.
5. Андреева И.Н. Азбука эмоционального интеллекта. Санкт-Петербург: БХВ-Петербург, 2012. 288 с.
6. Андреева И.Н. О синтетической теории эмоционального интеллекта. *Психология человека в современном мире*. 2009. Т.2. 289-298.
7. Андреева И.Н. Психологические особенности индивидов с рефлексивными и нерефлексивными видами эмоционального интеллекта. *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия: Педагогические науки*. 2017. № 7. 94–101; режим доступа : <https://andreeva.by/psixologicheskie-osobennosti-individov-s-refleksivnymi-i-nerefleksivnymi-vidami-emocionalnogo-intellekta.html>
8. Андреева И.Н. Черты темперамента как биологические предпосылки эмоционального интеллекта. *Наука і освіта*, 2007. № 8-9. 4-8.
9. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии. Новополоцк: ПГУ, 2011. 388 с.
10. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект: исследования феномена. *Вопросы психологии*. 2006. № 3. 78-86.
11. Бандура А. Теория социального научения. Санкт-Петербург: ЕВРАЗИЯ, 2000. 320 с.
12. Бескова Т.В. Методика исследования завистливости личности. *Вопросы психологии*. № 2. 2012. 127-139.

13. Бік К.В. Психологічні особливості авторитарної спрямованості особистості : дис.. ..канд. психол. наук. ; 19.00.01. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2014. 208 с.

14. Брагіна К.І. Губристичні тенденції сталого ортобіозу особистості. *Соціальна адаптація людей літнього віку всучасному суспільстві, ортобіоз та паліативна допомога із циклу: Психологічні складові сталого розвитку суспільства: пошук психологічного обґрунтування та виклики сучасності*: зб. наук. праць за мат. VII міжнар. наук.-практ. конф., та форуму ун-тів третього віку. Луцьк. 2021. 8-11.

15. Брагіна К.І. Контекстуальна позиція прагнення влади в процесі здобуття освіти людиною літнього віку. *Тенденції розвитку психології та педагогіки*: зб. наук. праць за мат. міжнар. наук.-практ. конференції. Київ. 2022. 9-12.

16. Брагіна К.І. Теоретико-емпіричний аналіз зв'язку губристичної мотивації та емоційного інтелекту у осіб літнього віку. *Психологічний часопис*: зб. наук. праць / за ред. С.Д. Максименка. Київ: Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2019. № 5 (11). 106-118. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.11>

17. Брагіна К.І. Губристична мотивація в структурі мотиваційного профілю осіб літнього вік. *Теорія і практика сучасної психології*: зб. наук. праць / гол. ред. В. В. Зарицька. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2019. № 3. 29-32. DOI: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-2.6>

18. Брагіна К.І. Губристична мотивація як важлива умова психологічного здоров'я. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Київ; Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. Том VI. Психологія обдарованості. № 15. 21-24. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.11>

19. Брагіна К.І. Губристична мотивація як важливий фактор соціального інтелекту. *Психолого-педагогічні проблеми соціалізації особистості в сучасних умовах*: зб. наук. праць за мат. міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2019. 180-183.

20. Брагіна К.І. Губристична мотивація як умова емоційного інтелекту людини. *Соціальна адаптація людей літнього віку всучасному суспільстві, ортобіоз та паліативна допомога із циклу: Психологічні складові сталого розвитку суспільства: пошук психологічного обґрунтування та виклики сучасності*: зб. наук. праць за мат. V міжнар. наук.-практ. конф., та форуму унів третнього віку. Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2018. 72-77.

21. Брагіна К.І. Губристичні прагнення осіб літнього віку на теренах здобуття додаткової освіти. *Фактори розвитку педагогіки і психології в XXI столітті*: зб. наук. праць за мат. VII міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 2021. 56-58.

22. Брагіна К.І. Природа губристичної мотивації та розвитку губристичного синдрому крізь призму конфлікту. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. № 44. 11-30. DOI: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2019-44.11-30>

23. Брагіна К.І. Реалізація губристичних прагнень шляхом демонстративної поведінки у осіб літнього віку. *Соціальна адаптація людей літнього віку всучасному суспільстві, ортобіоз та паліативна допомога із циклу: Психологічні складові сталого розвитку суспільства: пошук психологічного обґрунтування та виклики сучасності*: зб. наук. праць за мат. VI міжнар. наук.-практ. конф., та форуму унів третнього віку. Луцьк. 2019. 108-117.

24. Брагіна К.І. Регулятивна функція губристичної мотивації в основі соціальних стосунків людей літнього віку. *Scientific Trends and Trends in The Context of Globalization: with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference*. Umeå, Sweden: Mondial, 2021. 177-182. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.7-8.06.2021.017>

25. Брагіна К.І. Ризик та ризикованість як супутні характеристики губристичної мотивації. *Виклики та парадокси соціальної взаємодії в*

постмодерному світі: лінгвістичний та психологічний аспекти: зб. наук. праць за мат. I міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк, 2019. 115-119.

26. Брагіна К.І. Роль губристичної мотивації у протіканні кризи середнього віку. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя*: зб. наук. праць за мат. IV міжнар. наук.-практ. конф. Суми, 2019. 135-139.

27. Брагіна К.І. Соціально-психологічні установки у профілі губристичної мотивації осіб літнього віку. *Психологічні перспективи*. 2019. № 34. 10-24. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2019-34-10-23>

28. Бююль А., Цёфель П. SPSS: искусство обработки информации. Анализ статистических данных и восстановление скрытых закономерностей. Санкт-Петербург : ДиаСфтЮП, 2002. 608 с.

29. Васильченко А.В. Психологічні особливості подолання заздрощів у юнацькому віці : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ : Київ. ун-т імені Бориса Гринченка. 2014. 189 с.

30. Васютинський В.О. Інтеракційна психологія влади : монографія. Київ : КСУ, 2005. 492 с.

31. Ващенко І.М., Буланов О.М., Козерук Ю.В. Визначення і розуміння студентами понять «здоров'я» та «здоровий спосіб життя». *Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту імені Т.Г. Шевченка ; серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт*. Чернігів : ЧНПУ, 2012. Вип. 98. Т. 3. 80-84.

32. Вирна Ж.П., Гошовский Я.О., Кочарян А.С., Барінова Н.В., Гайдучик П.Д. Психотерапія сепарационної тривоги в умовах літньої реабілітації: специфіка і напрямлення роботи з пацієнтами. *Психіатрія, психотерапія і клінічна психологія*. 2020. Т. 11. № 4. 739-753.

33. Вирна Ж.П. Губристична детермінація структурної організації емоційного інтелекту особистості. *Науковий вісник Миколаївського нац. ун-ту ім. В.О. Сухомлинського. Психологічні науки* : зб. наук. праць / за ред. І. Савенкової. Миколаїв : МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2017. № 2 (18). 17-21.

34. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 308 с.

35. Возрастные изменения памяти взрослых людей. НИИ ООБ АПНСССР / ред. Я.И. Петров, Ю.Н. Кулюткин. Ленинград, 1977. 97 с.

36. Гаврилькевич В.К. Иерархические уровни эмоциональной саморегуляции личности как объект психодиагностики, 2009 ; [електр. ресурс] ; режим доступа: http://www.rusnauka.com/3_ANRR_2009/Psihologia/35153.doc.htm

37. Гарднер Г. Структура разума: теория множественного интеллекта. Москва : И.Д. Вильямс, 2007. 512 с.

38. Годфруа Ж. Что такое психология. Москва : Мир. 1992. 376 с.

39. Гоулман Д., Бояцис Р., Макки Э. Эмоциональное лидерство: эмоции как фактор корпоративного успеха. *Действенное лидерство*. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2008. 32–56.

40. Гошовський Я. Економічна депривація як дестабілізуючий чинник розвитку людей літнього віку. *Соціальна адаптація людей літнього віку в сучасному суспільстві, ортобіоз та паліативна допомога із циклу: Психологічні складові сталого розвитку суспільства: пошук психологічного обґрунтування та виклики сучасності*: зб. наук. праць за мат. V міжнар. наук.-практ. конф., та форуму ун-тів третього віку. Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2019. 22-28.

41. Гошовський Я. Психолого-педагогічні засади ресоціалізації депривованої особистості: основні концептуальні положення. *Resocjalizacja mlodocianych przestepcow na Ukraine i w Polsce* : monografia. Red. P. Husak. Lublin : Wydawnictwo POLNYMNIA Spolka z.o.o. 2019. 74-97.

42. Гошовський Я., Гошовська Д. Феноменологія бідності, депривований хронотоп і маргіналізація особистості. *Modern trends in science and practice. Volume 1* : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2021. С.103 – 107.

43. Гранкіна-Сазонова Н.В. Смыслові та емоційно-регуляційні утворення як передумови оптимального функціонування особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2018. 235 с.

44. Грачева И.И. Адаптация методики «Многомерная шкала перфекционизма» П. Хьюитта и Г. Флетта. *Психологический журнал*. 2006. Т. 27. № 6. 73–89.

45. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Київ : Vivat, 2019. 512 с.

46. Деревянко С.П. Эмоциональный интеллект: проблемы категориальности. Психология в современном информационном пространстве: мат. междунар. науч. конф. Смоленск: Изд-во СмолГУ, 2007. Ч. 1. 108-112.

47. Джемс У. Психология. Академический Проект, Гаудеамус, 2011. 320 с.

48. Диагностика здоровья. Психологический практикум / под ред. проф. Г.С. Никифорова. Санкт-Петербург : Речь, 2007. 950с.

49. Драч Г.В. Рождение античной философии и начало антропологической проблематики. Москва : Гардарики, 2003. 318 с.

50. Дубяга Я.І. Емоційний інтелект як чинник професійної самореалізації фахівців державної служби зайнятості : дис. ... доктора філософії : 053 Психологія. Київ, 2020. 271 с.

51. Елисеев О.П. Практикум по психологии личности. Санкт-Петербург, 2003. 427-428.

52. Ермолаева М.В. Практическая психология старости. Москва: ЭКСМО-Пресс, 2002. 320 с.

53. Зарицкая В.В. Психология эмоционального интеллекта : монография. Запорожье : Издательский дом «Гельветика», 2018. 280 с.

54. Засєкіна Л.В. Структурно-функціональна організація інтелекту : монографія. Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2005. 370 с.

55. Засєкіна Л.В., Магдисюк Л.І. Психологічна готовність особистості до виходу на пенсію: монографія. Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2018. 290 с.

56. Засєкіна Л.В., Майструк В.М. Безумовне самоприйняття та психологічне благополуччя особистості. *Наука і освіта*. 2017. №11. 187-192.

57. Зелінська Т.М., Воронова С.В., Хурчак А.Е. Практикум із загальної психології : навч. посібник. Київ : Каравела, 2006. 216 с.
58. Зуєва А.О. Особливості соціально-психологічної безпеки особистості старої людини в умовах трансформації соціальних відносин. Вісн. Одеського нац. ун-ту ; серія: Психологія. 2016. Том. 21. Вип.2 (40). 74-81.
59. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 512 с.
60. Ильин Е.П. Психология зависти, враждебности, тщеславия. Санкт-Петербург : Питер. 2014. 208 с.
61. Ильин Е.П. Работа и личность. Трудоголизм, перфекционизм, лень. Санкт-Петербург : Питер, 2011. 224 с.
62. Ильин Е.П. Эмоции и чувства. Санкт-Петербург : Питер, 2011. 752 с.
63. Іванашко О.Є. Особливості опанувальної поведінки у похилому віці: теоретичні аспекти дослідження. *Психогенеза особистості: норма і девіація* : зб.наук.статей і тез; [гол. ред. Я. Гошовський]. Луцьк :Вежа, 2019. 140-144.
64. Іонов І.А., Комісова Т.Є., Мамотенко А.В., Шаповалов С.О., Сукач О.М., Теремецька Н.Ф., Катеринич О.О. Фізіологія вищої нервової діяльності (ВНД): навч. посібник. Харків : ФОП Петров В.В., 2017. 143 с.
65. Каган В.Е. Тоталитарное сознание и ребенок. *Вопросы психологии*. 1993. № 1-2. 14-21.
66. Карандашев В.Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство. Санкт-Петербург: Речь, 2004. 70 с.
67. Карпенко Є.В. Психологія емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.07. Івано-Франківськ, 2020. 497 с.
68. Карпинская О.Н. Постакмеологические личностные ресурсы, как важный компонент развития людей пожилого возраста. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2017. Issue : 134. V(59). 65-69.
69. Кас'янова С.Б. Емоційний інтелект у системі особистісних ресурсів безробітного : дис. ... доктора філософії : 053 Психологія. Київ, 2020. 309 с.

70. Клиническая психология: учебник / под ред. Б. Д. Карвасарского. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 960 с.

71. Коваленко О.Г. Міжособистісне спілкування осіб похилого віку : психологічні аспекти : монографія. Київ: Інститут обдарованої дитини, 2015. 456 с.

72. Козелецкий Ю. Психологическая теория решений. Москва: Прогресс, 1979. 504 с.

73. Козелецкий Ю. Человек многомерный. Київ: Лыбидь, 1991. 285 с.

74. Коломієць А.М., Паламарчук О.М., Шульга Г.Б., Коломієць Л.І., Габа І.М. Психологічні засади оптимізації волонтерської діяльності студентської молоді засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 71. № 3. 267-281, 2019. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v71i3>

75. Кон И.С. В поисках себя. Личность и ее самосознание. Москва : Политиздат, 1984. 335 с.

76. Кривега Л.Д., Александрова О.С. Конкуренція як соціальне явище: український контекст. *Культурологічний вісник*. 2004. Вип. 13. 73-76.

77. Лазорко О.В. Сучасні перспективи використання духовних практик у роботі клінічного психолога. *Психологічні перспективи*. 2018. Вип. 32. 172-181. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2018-32-172-181>

78. Левин К., Дембо Т., Фестингер Л., Сирс Р. Уровень притязаний. *Психология личности. Тексты* / под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, А.А. Пузыря. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1982. 86-93.

79. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции. Москва : ЧеРо : Омега-Л : МПСИ, 2006. 752 с.

80. Леонтьев Д.А. Самореализация и сущностные силы человека. *Психология с человеческим лицом: Гуманистическая перспектива в постсоветской психологии*. Москва : Смысл, 1997. 156-176.

81. Лич О.М. Життєстійкість як основа подолання вікової кризи у похилому віці. *Актуальні проблеми психології. Методологія і теорія*

психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Київ–Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2020. Т. 14. Вип. 4. 228-240.

82. Люсин Д.В. Современные представления об эмоциональном интеллекте. Социальный интеллект: теория, измерение, исследования / под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова. Москва : Наука, 2004. 29-36.

83. Люсин Д.В., Марютина О.О., Степанова А.С. Структура эмоционального интеллекта и связь его компонентов с индивидуальными особенностями – эмпирический анализ. *Социальный интеллект: Теория, измерение, исследования.* / под ред. Д.В.Люсина, Д.В.Ушакова. Москва : Изд-во «Институт психологии РАН», 2004. 129–140.

84. Лящ О.П. Генеза емоційного інтелекту в юнацькому віці : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.07. Київ : Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2018. 458 с.

85. Маклаков А.Г. Общая психология: учеб. для вузов. Санкт-Петербург : Питер, 2016. 583 с.

86. Манойлова М.А. Развитие эмоционального интеллекта будущих педагогов. Псков: ПГПИ, 2004. 60 с.

87. Маслоу А. Мотивация и личность. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 351 с.

88. Мещерякова И.Н. Развитие эмоционального интеллекта студентов-психологов в процессе обучения в вузе: автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. Курск, 2011. 25 с.

89. Никифоров Г.С. Геронтопсихология: уч. пособие. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2007. 391 с.

90. Николаева Е.И. Тоталитаризм в семье. *ЭКО*. Новосибирск. №9. 1997. 152-161.

91. Носенко Е.Л., Коврига Н.В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції. Київ. 2003. 159 с.

92. Орлов А.Б. Психология личности и сущности человека. Парадигмы, проекции, практики. Москва : Академия, 2002. - 272 с.

93. Орме Г. Эмоциональное мышление как инструмент достижения успеха. Москва : КСП+, 2003. 272 с.

94. Оссовская М. Рыцарь и буржуа: исследование по истории морали. Москва : Прогресс. 1987. 528 с.

95. Паламарчук О.М., Подорожний В.Г. Творча діяльність як засіб подолання особистісного відчуження людьми похилого віку. *Теорія і практика сучасної психології* : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя. 2020. № 1. 88-92.

96. Панфилова А.В. Амбициозность личности как профессионально важное качество современного специалиста. *Международный журнал экспериментального образования*. 2014. № 6. 15-16.

97. Параскевова К.Г. Емоційний інтелект як чинник регуляції емоційно-мотиваційної сфери особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2015. 206 с.

98. Петровская А.С. Эмоциональный интеллект как детерминанта результативных параметров и процессуальных характеристик управленческой деятельности: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Ярославль., 2007. 27 с.

99. Півень М.А. Структурні особливості емоційної зрілості особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2016. 244 с.

100. Посыпанова О.С. Экономическая психология: психологические аспекты поведения потребителей : монография. Калуга: Изд-во КГУ им. К.Э. Циолковского, 2012. 296 с. ; режим доступа : http://www.aup.ru/books/m245/8_4.htm

101. Практическая психодиагностика: методики и тесты / под ред. Д.Я. Райгородского. Самара, 1999. 668 с.

102. Психологические особенности третьего возраста: хрестоматия для студентов / сост. Т. А. Ахрямкина, В. В. Вельш. Самара: СФ ГАОУ ВО МГПУ, 2019. 196 с.

103. Робертс Р.Д., Мэттьюс Дж., Зайднер М., Люсин Д.В. Эмоциональный интеллект: проблемы теории, измерения и применения на практике. *Журнал высшей школы экономики*, 2004. Т. 1. №4. 3-26.

104. Роджерс К. Клиентоцентрированная терапия. Москва: Рефл-бук; Киев: Ваклер, 1997. 320 с.

105. Розов А.И. Стремление к превосходству как одно из основных влечений *Психологический журнал*. 1993. Том 14. № 6. 133-141.

106. Романова К.С. Soft power (мягкая власть) денег. *Дискурс-Пи*. 2013. №1-2. ; режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/soft-power-myagkaya-vlast-deneg>

107. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Академвидав, 2009. 360 с.

108. Саймон Дж. Кто в овечьей шкуре? Как распознать манипулятора? Москва: Альпина Паблишер, 2014. 190 с.

109. Свиначенко Ю.В. Поняття нарцисизм та його характеристика. *Психологічне консультування і психотерапія*. 2014. Вип. 1-2. 265-271.

110. Селевко Г.К. Руководство по организации самовоспитания школьников. Народное образование: научно-практический журнал. 1999. №6. 135 с.

111. Сидоренко Е.В. Тренинг влияния и противостояния влиянию. Москва : Речь, 2004. 256 с.

112. Силенок П.Ф. Психология счастья: все значительно проще. Ростов на Дону: Феникс, 2012. 256 с

113. Смутьсон М.Л. Розвиток у старості: завдання, специфіка, ризики. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*: зб. статей. Київ, 2012. Вип. 31 (34). 186–196.

114. Соколов С.Е. Ценностные корреляты нарциссических проявлений личности : в пределах психической нормы : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Хабаровск, 2009. 236 с.

115. Стрижицкая О.Ю. Эмоции и старение: современные парадигмы и актуальные направления [Электронный ресурс] // Современная зарубежная психология. 2017. Том 6. № 3. 71–76. DOI:10.17759/jmfp.2017060308
116. Углова Т.В. Формирование толерантного отношения к другому у студентов : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Санкт-Петербург, 2008. 23 с.
117. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса. Москва : Эксмо, 2018. 256 с.
118. Фоменко К.І. Губристична мотивація: феноменологія, структура, детермінація : монографія. Харків : Діса-плюс, 2018. 484 с.
119. Фоменко К.І. Психологія губристичної мотивації суб'єкта діяльності : дис. доктора психол. наук : 19.00.01. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2018. 465 с.
120. Фролова О.В., Маркевіч К., Журавльов О.А. Соціально-психологічна допомога: синергія діяльності наукових, державних і громадських організацій (досвід України та Польщі) : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 88 с.
121. Фромм Е. Втеча від свободи. Київ: Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 288 с.
122. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. Москва: Биг-Пресс, 1994. 488 с.
123. Фромм Э. Гуманистический психоанализ. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 544 с.
124. Фромм Э. Иметь или быть? Киев: Ника-Центр. 1998. 400 с.
125. Фромм Э. Революция надежды. Избавление от иллюзий. Москва : Айрис-Пресс, 2005. 352 с.
126. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. 2-е изд. ; Санкт-Петербург : Питер; М.: Смысл. 2003. 860 с.
127. Хомуленко Т.Б., Фоменко К.І. Губристична мотивація як чинник прагнення до успіху: віковий аспект. Харків : ХНПУ ім. Григорія Сковороди. 2012. 222 с.
128. Хорни К. Наши внутренние конфликты. Москва : Академический проект, 2007. 224 с.

129. Хорни К. Невроз и личностный рост. Санкт-Петербург : Восточно-Европейский институт психоанализа и БСК, 1997. 316 с.
130. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. Москва : Канон+РООИ «Реабилитация», 2013. 288 с.
131. Хорни К. Самоанализ. Москва : Академический проект, 2007. 208 с.
132. Хьелл Л. Зиглер Д. Теория личности: основные положения, исследования и применение / пер. с англ. С. Меленевской, Д. Викторовой. Санкт_Петербург : Питер Пресс. 1997. 608 с.
133. Четверик-Бурчак А.Г. Механізми впливу емоційного інтелекту на успішність життєдіяльності особистості : дис ... канд. психол. наук ; 19.00.01. Дніпропетровськ, 2015. 187 с.
134. Шабанова Т.Л., Наумова И.Л. Специфика изменений эмоциональной сферы у лиц пожилого возраста. Перспективы Науки и Образования, 2018. 3(33). 287–291 ; режим доступа: <https://pnojurnal.wordpress.com/archive18/18-03/>
135. Шпак М.М. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.07. Київ : Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2018. 560 с.
136. Эриксон Э.Г. Молодой Лютер: Психоаналитическое историческое исследование / пер. с англ. А.М. Каримского. Москва: МЕДИУМ, Московский философский фонд, 1996. 508 с.
137. Юнг К.Г. Архетип и символ. Москва : Канон+РООИ «Реабилитация», 2016. 336 с.
138. Ярхо В.Н. Религиозно-нравственная проблематика в поэмах Гесиода. *Вестник древней истории*. 1965. №3. 3-21.
139. Ярхо В.Н. Эсхил. Москва, 1958. [електр. ресурс]; режим доступа : http://www.sno.pro1.ru/lib/yarkho_eskhil/yarkho_eskhil.pdf
140. Allport G. W. The person in psychology: Selected essays. Boston: Beacon Press, 1968. 456 p.; режим доступа: <https://archive.org/details/personinpsycholo00allp>

141. Allport G.W. Pattern and growth in personality. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1961, 493 p.; режим доступа: https://ia801601.us.archive.org/26/items/in.ernet.dli.2015.199562/2015.199562.Pattern-And-Growth-In-Personality_text.pdf

142. Arnold M. B. Emotion and Personality. New York: Columbia University Press, 1960.

143. Austin E. J., Saklofske D. H., Smith M. & Tohver G. Associations of the managing the emotions of others (MEOS) scale with personality, the Dark Triad and trait EI. *Personality and Individual Differences*. 2014. #65, 8–13. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.01.060>

144. Bar-On R. The development of a concept of psychological well-being. Unpublished doctoral dissertation. Rhodes University, 1988. 431 p. ; режим доступа : [http://vital.seals.ac.za:8080/vital/access/manager/Repository/vital:2928?site_name=GlobalView&view=null&f0=sm_creator%3A%20Bar-On%2C+Reuven"&sort=null](http://vital.seals.ac.za:8080/vital/access/manager/Repository/vital:2928?site_name=GlobalView&view=null&f0=sm_creator%3A%20Bar-On%2C+Reuven)

145. Bar-On R., J. Parker. Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory. *Handbook of emotional intelligence*. San Francisco: Jossey-Bass, 2000. 363-388.

146. Bradburn N.M. The structure of psychological well-being. Chicago : Aldine, 1969. 332 p. ; режим доступа : https://www.norc.org/PDFs/publications/BradburnN_Struc_Psych_Well_Being.pdf

147. Brahina K. Acquiring the psychological well-being of people of mature age: the hubristic determination's dimension of the manifestation of emotional intelligence. *Modern trends in science and practice*. Volume 1 : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2021. 83-92. DOI: <https://doi.org/10.51587/9781-7364-13302-2021-005>

148. Brahina K. Pedagogic component of older adults' self-development. *Social education project of improving knowledge in economics*. Special Edition Ukraine Part 1. 2022. 4-8.

149. Braiker H.B. Who's Pulling Your Strings? How to Break The Cycle of Manipulation. McGraw-Hill, 2004. 256 p.
150. Chamberlain V. C. Adolescence to Maturity. London: The Badley Head. 1960.
151. Charles S. T. & Carstensen, L. L. Social and Emotional Aging. *Annual Review of Psychology*, 2010. 61(1), 383–409. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.093008.100448>
152. Colman A.A Dictionary of Psychology. Oxford University Press, 2015. 896 p.
153. Cumming E., Henry W.E. Growing old: The process of disengagement. New York : Basic Books, 1961. 263 p.
154. Dangwal K.L., Srivastava S. Emotional Maturity of Internet Users. *Universal Journal of Educational Research*, 2016. 4(1), 6-11. DOI: 10.13189/ujer.2016.040102.
155. Dvoryanchikov N. V., Sokolinskaya, E. V. Socio-psychological adaptation in later age and conditions of successful aging. *Современная зарубежная психология*, 2017. 6(3), 53–62. DOI: <https://doi.org/10.17759/jmfp.2017060306>
156. Erikson E. Der junge Mann Luther. Eine psychoanalytische und historische Studie. Frankfurt: Pocket Book, 1975.
157. Festinger L. Cognitive dissonance. *Scientific American*, 1962. 207(4), 93-107.
158. Fink G. Stress: Concepts, Cognition, Emotion, and Behavior: Handbook of Stress. (1st ed.) Academic Press : 2016. 502 p.
159. Fomenko K. Self-regulation of labor activity: the means of psychodiagnostics and the role in motivation. *Наука i osvima*. 2017. № 11. 98-104. URL: DOI:10.7752/jpes.2020.03219.
160. Fomenko K., Khomulenko T., Bolshakova A., Kuznetsov O. The cognitive-behavioral model of clinical aspiration for hubristic superiority. *Psychological Counseling and Psychotherapy*. 2021 (16). 34-39.
161. Frank J.D. Individual differences in certain aspect of the level of aspiration. *American Journal of Psychology*. 1935. Vol. 47. № 3. 1935. 119-131.

162. Fromm E. *The Revolution of Hope. Toward a Humanized Technology.* Toronto; N.-Y., 1968.
163. Frost R.O., Heimberg R.G., Holt C.S., Mattia J.I., Neubauer A.L. A comparison of two measures of perfectionism. *Personality and Individual Differences.* 1996. №14. 119-126.
164. Frost R.O., Marten P., Lahart C., Rosenblate R. The dimensions of perfectionism. *Cognitive Therapy and Research.* 1990. V. 14. № 5. 449-468.
165. Gardner J. *Frames of mind: The theory of multiple intelligences.* New York: Basic Books, 1983. 528 c.
166. George L.K., Blazer D.G., Winfield-Laird I, Leaf P.J., Fischbach R.L. Psychiatric disorders and mental health service use in later life: evidence from the Epidemiologic Catchment Area Program. *Epidemiology and aging.* 1988. 189–219.
167. Goleman D. *Kecerdasan Emosional.* Gramedia Pustaka Utama: 1995. 234 p.
168. Gross J.J., Carstensen L.L., Pasupathi M., Tsai J., Götestan C.S., Hsu A.Y. Emotion and aging: Experience, expression, and control. *Psychology & Aging.* 1997. №12. 590–599.
169. Hamachek D. Psychodynamics of normal and neurotic perfectionism. *Psychology: A Journal of Human Behavior.* 1978. Vol. 15. 27-33.
170. Hamel L. Emotional intelligence. *Wiley Encyclopedia of Management / eds. C. Copper, P. Flood, Y. Freeney.* 2015. DOI : 10.1002/9781118785317.weom110044.
171. Hjelle L., Ziegler D. *Personality Theories: Basic Assumptions, Research and Applications.* McGraw-Hill, 1992.
172. Hoffman M. Empathy, role taking and development of altruistic motives. *Moral development and behavior.* New York : Holl, 1976. 70 p. ; режим доступа : <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED085109.pdf>
173. Horney K. *Neurosis and Human Growth.* New York: W. W. Norton, 1950.
174. Horney K. *Self-analysis.* New York : W. W. Norton & Company, 1942.
175. Hunt J. Motivation in herent in information processing and action. *Motivation and social interaction: Cognitive determinants,* 1963. 35-94.

176. Hunter E.M., Phillips L.H., MacPherson S.E. Effects of Age on Cross-Modal Emotion Perception. *Psychology & Aging*. 2010. Vol. 25. No 4. 779-787. DOI:10.1037/a002052

177. LaMonica H.M., Keefe R.S., Harvey P.D., Gold J.M., Goldberg T.E. Differential effects of emotional information on interference task performance across the life span. *Frontiers in Aging Neuroscience*. 2010. №2:141 ; режим доступа : <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnagi.2010.00141/full>

178. Lazorko O. Transformation approach to education of adults in modern conditions: global trends and challenges. // *Psychological Prospects Journal*, 2019 (34), 94 - 106. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.29038/2227-1376-2019-34-94-106>

179. Lazorko O., Virna Zh., Yahurov V., Valchuk-Orkusha O., Melnyk I., Sherman M. The Safety of Professionalization Subjects in Psychological and Neuropsychological Aspects. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2021. Vol. 12, Issue 1, 19-39 ; DOI: <https://doi.org/10.18662/brain/12.1/168>

180. Lea R.G., Davis S.K., Mahoney B., Qualter P. Does Emotional Intelligence Buffer the Effects of Acute Stress? *A Systematic Review. Frontiers in Psychology*. 2019. №10:810 ; DOI : 10.3389/fpsyg.2019.00810

181. Leonova I.M., Yevchenko I.M., Masliuk A.M., Salata H.V., Brahina K.I. Emotional Intelligence as a Factor against Burnout in Female Students and Teachers. *Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment*. 2021. № 9. 280-293. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2019-34-10-23>

182. Malatesta C.Z., Izard C.E., Culver C., Nicolich M. Emotion communication skills in young, middle-aged, and older women. *Psychology and Aging*. 1987. №2(2). 193-203 p. ; режим доступа : <https://content.apa.org/record/1987-26940-001>.

183. Maslow A.H. *Motivation and Personality*. New York: Harpaer & Row, 1954.

184. Maslow A.H. A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*. 1943. № 50, 370-396. ; режим доступа : <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>
185. Mayer J.D. Emotional intelligence information. 2006. URL: http://www.unh.edu/emotional_intelligence/. Загл. с экрана.
186. Mayer J.D., Roberts R.D., Barsade S.G. Human abilities: emotional intelligence. *Annual review of psychology*. 2008. №59. 507-536. DOI : 10.1146/annurev.psych.59.103006.093646
187. Mayer J.D., Salovey P., Caruso D.R. Models of Emotional Intelligence. *Handbook of Intelligence*. Cambridge University Press. 2000. 396–420.
188. Mayer J.D., Salovey P. Emotional intelligence and the construction and regulation of feelings. *Applied & Preventive Psychology*, 1995. №4. 197-208. ; режим доступа : <http://www2.stat-athens.aueb.gr/~jpan/Mayer-1995.pdf>
189. Mayer J.D., Salovey P., Caruso D.R. Emotional Intelligence: theory, findings, and implications. *Psychological Inquiry*. 2004. Vol. 15, No. 3, 197-215.
190. Monat A., Averill J.R., Lazarus R.S. Anticipatory stress and coping reactions under various conditions of uncertainty. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1972. Vol. 24, No. 2, 237–253. DOI : 10.1037/h0033297
191. Murrey H. Explorations in Personality. Oxford Scholarship Online. 1938. ; режим доступа : <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780195305067.001.0001/acprof-9780195305067>
192. Nowicki S., Duke M. Will I Ever Fit In? The Breakthrough Program for Conquering Adult Dyssemia. Free Press. 2002. 256 p.
193. Owen D., Davidson J. Hubris syndrome: An acquired personality disorder? A study of US Presidents and UK Prime Ministers over the last 100 years. *Brain*. 2009. Vol. 132. Issue 5. 1396-1406. DOI : 10.1093/brain/awp008
194. Palamarchuk O., Podorozhnyi V. The role of education in the process of overcoming personal alienation of elderly people. *Adult education in the perspective of change: innovations, technologies, forecasts*. Warczawa, 2021. 159-166.
195. Petrides K.V. Ability and Trait Emotional Intelligence. *The Wiley Blackwell Handbook of Individual Differences*. 2011. 656-678.

196. Petrides K.V., Furnham A. On the dimensional structure of emotional intelligence. *Personality and individual differences*. 2000. Vol. 29. 313-320.
197. Petrides K.V., Furnham A. Trait emotional intelligence: Behavioural validation in two studies of emotion recognition and reactivity to mood induction. *European Journal of Personality*. 2003. Vol. 17, 39–57.
198. Petrides K.V., Pita R., Kokkinaki F. The location of trait emotional intelligence in personality factor space. *British Journal of Psychology*. 2007. Vol. 98, 273–289. DOI : 10.1348/ 000712606X120618
199. Porter S., Brinke L., Baker A., Wallace B. Would I lie to you? “Leakage” in deceptive facial expressions relates to psychopathy and emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*. 2011. Vol. 51, 133–137. DOI : 10.1016/j.paid.2011. 03.031
200. Rakovets O., Abramchuk O., Shvarts L., Kozachuk N., Zhuravlov O., Zhuravlova O., Goshko L., Kachynska T., Osyp M., Osyp Yu., Kuznetsov I., Kotsan I. Electrophysiological Features of Brain Electric Activity in Individuals with Different Social Behavior. *RJPBCS*, 2019. 10(3), 85-92.
201. Rogers C. Client Centered Therapy. Little, Brown Book Group. 2021. 576 p.
202. Roth-Hanania R., Davidov M., Zahn-Waxler C. Empathy development from 8 to 16 months: early signs of concern for others. *Infant Behavior and Development*. 2011. Vol. 34(3), 447-58. DOI : 10.1016/j.infbeh.2011.04.007
203. Rushton J.P., Murray H.G., Paunonen S.V. Personality, research creativity, and teaching effectiveness in university professors. *Scientometrics*. 1983. Vol. 5, 93-116.
204. Ryff C., Keyes C.L. The Structure of Psychological Well-Being Revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1995. Vol. 69. № 4, 719–727 ; режим доступа:https://www.researchgate.net/publication/15726128_
205. Saarni C. The development of emotional competence. New York : Guilford Press, 1999. 381 p.
206. Scheibe S., Blanchard-Fields F. Effects of regulating emotions on cognitive performance: What is costly for youngadults is not so costly for older

adults. *Psychology and Aging*. 2009. Vol. 24. № 1, 217-223. DOI : 10.1037/a0013807

207. Sevdalis N., Petrides K.V., Harvey N. Trait emotional intelligence and decision-related emotions. *Personality and Individual Differences*. 2007. Vol. 42, 1347–1358.

208. Simon G. In Sheep's Clothing Understanding And Dealing With Manipulative people. Parkhurst Brothers Publishers Inc, 2010. 176 p.

209. Smithson W.S. The meaning of emotional maturity. *Mental Hygiene*. 1974. Vol. 58, 9-11.

210. Stanley K. Reflection and Emotional Intelligence. *Clinical Leadership in Nursing and Healthcare*. 2017. DOI : 10.1002/9781119253785.ch15

211. Tett R.P., Freund K.A., Christiansen N.D., Fox K.E., Coaster J. Faking on self-report emotional intelligence and personality tests: effects of faking opportunity, cognitive ability, and job type. *Personality and Individual Differences*. 2012. Vol. 52, 195-201. DOI: 10.1016/j.paid.2011.10.017

212. Traue G. Stress: Concepts, Cognition, Emotion, and Behavior. 2016 ;
h t t p s : / / w w w . a c a d e m i a . e d u / 3 8 9 7 9 2 6 5 /
STRESS_CONCEPTS_COGNITION_EMOTION_AND_BEHAVIOR

213. Virna Zh., Brahina K. The time perspective of persons in restrictive conditions of quarantine: sex and age analysis. *Psychological Counseling and Psychotherapy*. 2020. № 13. 51-61. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2019-34-10-23>

214. Virna Zh., Vichalkovska N., Ivanashko O. Education in University of the Third Age as increasing of human capital: the explication of the experience in Volyn region. *Education seniors in selected European countries* : monografia naukowa zrealizowana w ramach współpracy transgranicznej. Warszawa 2016. 127-133.

215. Weiner_B. An attributional theory of motivation and emotion. New York: Springer-Verlag, 1986. 304 p. DOI: 10.1007/978-1-4612-4948-1

216. Weragoda R.B., Henarath H.D. The Mutual Role of Ability Emotional Intelligence and Trait Emotional Intelligence in Achieving Desired Objectives of

Individual. *Sri Lankan Journal of Human Resource Management*. 2015. Vol. 5. 59-73. DOI: 10.4038/slhrm.v5i1.5628.

217. Wilson R.S., Mendes de Leon C.F., Bennett D.A., Bienias J.L., Evans D.A. Depressive symptoms and cognitive decline in a community population of older persons. *Journal of Neurology, Neurosurgery and Psychiatry*. 2004. № 75, 126–129 ; режим доступа <https://jnnp.bmj.com/content/jnnp/75/1/126.full.pdf>

218. Yamani N., Shahabi M., Haghani F. The relationship between emotional intelligence and job stress in the faculty of medicine in Isfahan University of Medical Sciences. *Journal of advances in medical education & professionalism*. 2014. № 2(1). 20-26.

219. Zasiékina L., Kennison S., Zasiékin S., Khvorost K. Psycholinguistic Markers of Autobiographical and Traumatic Memory. *East European Journal of Psycholinguistics*, 2019. 6(2), 119-133. <https://doi.org/10.29038/eejpl.2019.6.2.zas>

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1.

Структурна матриця канонічних функцій за результатами дискримінативного аналізу

	Функція	
	1	2
Орієнтація на егоїзм	.096*	- .064
Статусність	.086*	- .026
Влада (індивідуальні пріоритети) (а)	.073*	- .050
Влада (нормативні ідеали)	.071*	- .040
Самоствердження	.071*	- .067
Релакс	.069*	- .019
Комфорт (робочий ідеальний)	.062*	- .058
Фрустрація астенична	.062*	- .026
Самостійність (нормативні ідеали)	- .062*	.009
Орієнтація на результат	.061*	.049
Орієнтація на свободу	.058*	.051
Безпека (індивідуальні пріоритети) (а)	.055*	- .016
Традиції (нормативні ідеали) (а)	- .046*	.021
Традиції (індивідуальні пріоритети) (а)	- .046*	.021
Ділова активн загжит реальна (а)	- .046*	- .044
Творчість	.043*	.009
Соц корисність (робоча ідеальна)	.042*	- .032
Універсалізм (індивідуальні пріоритети)	.040*	.003
Універсалізм (нормативні ідеали)	.039*	.019

Безпека (нормативні ідеали)	.039*	.015
Мотивація уникнення невдач	.038*	.037
Життєзабезпечення (життєве реальне)	.038*	- .001
Орієнтація на альтруїзм	.011	.214*
Життєзабезпечення (робоче ідеальне)	.050	- .186*
Творча активність (загальна життєва реальна)	- .032	- .185*
Життєзабезпечення (робоче реальне)	.006	- .176*
Соціальний статус (загальний життєвий ідеальний)	.103	- .176*
Спілкування (загальне життєве реальне)	.021	.173*
Життєзабезпечення (життєве ідеальне)	.102	- .172*
Творча активність (загальна життєва ідеальна)	.002	- .163*
Ділова активність (робоча ідеальна)	.056	- .157*
Орієнтація на владу	.081	- .154*
Направленість на стенічні емоційні переживання	- .002	- .142*
Соціальний статус (робочий ідеальний)	.091	- .142*
Орієнтація на гроші	.092	- .142*
Гедонізм (індивідуальні пріоритети)	.041	- .140*
Гедонізм (індивідуальні пріоритети)	.064	- .124*
Престиж	.098	- .124*
Ділова активність (робоча реальна)	- .020	- .123*
Мода	.080	- .112*
Втеча від бідності	.100	.112*
Індивідуальність	.052	- .108*
Перфекціонізм	.100	- .108*

Спілкування (робоче ідеальне)	.054	- .106*
Творча активність (робоча реальна)	.037	- .104*
Комфорт (загальний життєвий, ідеальний)	.021	.104*
Мотивація досягнення	- .024	.101*
Спілкування (загальне життєве, ідеальне)	.008	.100*
Соціальний статус (загальний життєвий, реальний)	- .036	.099*
Мотивація успіху	.019	.092*
Стимуляція (нормативні ідеали)	- .018	- .089*
Соціальний статус (робочий реальний)	.053	- .087*
Орієнтація на процес	.027	.078*
Стимуляція (індивідуальні пріоритети)	.009	- .071*
Комфорт (загальний життєвий, реальний)	.007	- .070*
Соціальна корисність (робоча реальна)	.025	- .065*
Досягнення (нормативні ідеали)	- .024	.065*
Доброта (нормативні ідеали)	- .050	.064*
Доброта (індивідуальні пріоритети)	- .044	.063*
Конформність (індивідуальні пріоритети)	.020	- .062*
Соціальна корисність (загальна життєва, реальна)	- .016	.061*
Направлення на астеничні емоційні переживання	.045	.060*
Досягнення (індивідуальні пріоритети)	- .013	.059*
Орієнтація на працю (а)	.056	.058*
Творча активність (робоча ідеальна) (а)	.015	- .053*
Соціальна корисність (загальна життєва, ідеальна)	.002	.048*

Спілкування (робоче реальне)	- .027	- .044*
Самостійність (індивідуальні пріоритети)	- .028	.043*
Ділова активність (загальна життєва, ідеальна)	.029	- .040*
Конформність (нормативні ідеали)	.013	- .040*
Демонстративність/істероїдність споживання (а)	.038	- .039*
Комфорт (робочий реальний)	- .036	- .036*
Фрустрація стенична	- .019	.019*

Примітка: Об'єднані внутрішньогрупові кореляції між дискримінантними змінними і нормативними конанічними дискримінантними функціями. Змінні впорядковані за абсолютною величиною кореляцій всередині функції;

* Максимальна за абсолютною величиною кореляції між змінними і дискримінантними функціями;

а – ця змінна не використовується в аналізі.

Таблиця А.2.

Дискримінантні функції в центроїдах груп

Average Linkage (Between Groups)	Функція	
	1	2
1	-3,035	-1,353
2	-.772	.594
3	2,932	-.413

Примітка: Ненормовані канонічні дискримінантні функції вираховані в центроїдах груп.

Додаток Б

Таблиця Б.1.

Факторна структура особистісних характеристик осіб з низьким рівнем губристичної мотивації

Діагностичний показник	Компонента					
	1	2	3	4	5	6
Стимуляція (індивідуальні пріоритети)	-.935					
Стимуляція (нормативні ідеали)	-.883					
Втеча від бідності	.851					
Самоствердження	-.834					
Релакс	-.781					
Творчість	-.766					
Направлення на стеничні емоційні переживання	.726					
Фрустрація астенічна	.651					
Творча активність (загальна життєва, ідеальна)	.614					
Соціальна корисність (робоча, ідеальна)	.603					
Соціальна корисність (загальна життєва, ідеальна)	.589					
Життєзабезпечення (робоче, ідеальне)		.924				
Орієнтація на гроші		.850				
Спілкування (робоче, реальне)		.850				
Життєзабезпечення (життєве, реальне)		.842				
Життєзабезпечення (робоче, реальне)		.832				
Комфорт (робоче, реальний)		.823				

Соціальний статус (загальний життєвий, ідеальний)		.737				
Комфорт (робочий ідеальний)		.712				
Орієнтація на альтруїзм		.663				
Соціальний статус (загальний життєвий, реальний)		.635				
Ділова активність (загальний життєва, ідеальна)		.627				
Індивідуальність		- .597				
Спілкування (загальне життєве, реальне)		.544				
Орієнтація на свободу		- .538				
Орієнтація на егоїзм			.925			
Соціальний статус (робочий реальний)			.847			
Соціальна корисність (загальна життєва, реальна)			.778			
Ділова активність (робоча ідеальна)			.767			
Орієнтація на владу			- .738			
Мотивація досягнення			.717			
Соціальний статус робочий ідеальний			.712			
Комфорт (загальний життєвий, реальний)			- .702			
Спілкування (загальне, життєве, ідеальне)			.660			
Направлення на астеничні емоційні переживання			.656			
Життєзабезпечення (життєве, ідеальне)			- .632			
Самостійність (нормативні ідеали)			.627			
Комфорт (загальний життєвий, ідеальний)			- .614			

Престиж			.567			
Самостійність (індивідуальні пріоритети)			.557			
Доброта (індивідуальні пріоритети)				.983		
Доброта (нормативні ідеали)				.953		
Досягнення (індивідуальні пріоритети)				.949		
Досягнення (нормативні ідеали)				.924		
Гедонізм (нормативні ідеали)				.891		
Орієнтація на результат				- .785		
Гедонізм (індивідуальні пріоритети)				.764		
Мотивація успіху				- .674		
Перфекціонізм				.669		
Мода				.659		
Конформність (нормативні ідеали)					.774	
Конформність (індивідуальні пріоритети)					.769	
Універсалізм (індивідуальні пріоритети)					.760	
Безпека (нормативні ідеали)					.718	
Мотивація уникнення невдач					.713	
Влада (нормативні ідеали)					.706	
Ділова активність (робоча реальна)					- .639	
Універсалізм (нормативні ідеали)					.634	
Творча активність (загальна життєва, реальна)					- .519	
Фрустрація стенична						.745
Творча активність (робоча, реальна)						.743
Орієнтація на процес						- .703

Самостійність (нормативні ідеали)		.857							
Самостійність (індивідуальні пріоритети)		.855							
Конформність (нормативні ідеали)		.577							
Конформність (індивідуальні пріоритети)		.652							
Універсалізм (індивідуальні пріоритети)		.761							
Універсалізм (нормативні ідеали)		.761							
Стимуляція (нормативні ідеали)		.507							
Доброта (індивідуальні пріоритети)		.849							
Доброта (нормативні ідеали)		.848							
Досягнення (індивідуальні пріоритети)		.789							
Досягнення (нормативні ідеали)		.747							
Творча активність (загальна життєва, ідеальна)				.718					
Спілкування (загальне життєве, ідеальне)				.635					
Соціальна корисність (загальна життєва, реальна)				.580					
Ділова активність (робоча, реальна)				.564					
Релакс				-.501					
Гедонізм (нормативні ідеали)					.708				
Гедонізм (індивідуальні пріоритети)					.687				
Влада (нормативні ідеали)					.604				

Соціальний статус (загальний життєвий, ідеальний)		.698								
Ділова активність (робоча, ідеальна)		.657								
Життєзабезпечення (життєве, реальне)		.555								
Універсалізм (нормативні ідеали)			.847							
Універсалізм (індивідуальні пріоритети)			.846							
Конформність (нормативні ідеали)			-.82 6							
Конформність (індивідуальні пріоритети)			.785							
Безпека (нормативні ідеали)			.758							
Мода				.778						
Втеча від бідності				.695						
Релакс				.692						
Престиж				.658						
Перфекціонізм				.652						
Індивідуальність				.595						
Статусність				.590						
Самоствердження				.553						
Гедонізм (індивідуальні пріоритети)					.809					
Гедонізм (нормативні ідеали)					.712					
Самостійність (індивідуальні пріоритети)					.706					

Додаток В

Таблиця В.1.

**Результати обчислення множинної регресії
вимірюваних показників у вибірці осіб із *низьким* рівнем гурбистичної мотивації
Сводка для моделі (а, б)**

Модель	R	R квадрат	Скоректований R квадрат	Стд. помилка оцінки
1	.692	.479	.414	1,504
2	.880	.775	.710	1,058

- а. Предиктори: (константа): фактор 1, фактор 2, фактор 3, фактор 4, фактор 5, фактор 6
 б. Залежна змінна: загальний рівень емоційного інтелекту

Таблиця В.2.

**Регресійна модель особистісних факторів у вибірці осіб із *низьким* рівнем
гурбистичної мотивації ANOVA(а, б)**

Модель		Сума квадратів	ст.св.	Середній квадрат	F	Знч.
26	Регресія	26,906	2	13,453	12,028	.005 (а)
	Залишок	7,830	7	1,119		
	Всього	34,736	9			

- а. Предиктори: (константа): фактор 1, фактор 2, фактор 3, фактор 4, фактор 5, фактор 6
 б. Залежна змінна: загальний рівень емоційного інтелекту

**Результати обчислення множинної регресії
вимірюваних показників у вибірці осіб із середнім рівнем губристичної мотивації
Сводка для моделі (а, б)**

Модель	R	R квадрат	Скоректований R квадрат	Стд. помилка оцінки
1	.664	.594	.530	3.683
2	.662	.591	.533	3.671
3	.660	.590	.534	3.664
4	.656	.585	.535	3.663
5	.653	.583	.535	3.661
6	.648	.582	.535	3,657
7	.620	.582	.535	3,657

- а. Предиктори: (константа): фактор 1, фактор 2, фактор 3, фактор 4, фактор 5, фактор 6, фактор 7, фактор 8, фактор 9
 б. Залежна змінна: загальний рівень емоційного інтелекту

Таблиця В.4.

**Регресійна модель особистісних факторів у вибірці осіб із середнім рівнем
губристичної мотивації ANOVA(a, b)**

Модель		Сума квадратів	ст.св.	Середній квадрат	F	Знч.
7	Регресія	22,067	3	7,356	10,119	.000 (а)
	Залишок	59,605	82	0,727		
	Всього	81,672	85			

- а. Предиктори: (константа): фактор 1, фактор 2, фактор 3, фактор 4, фактор 5, фактор 6, фактор 8, фактор 9
 б. Залежна змінна: загальний рівень емоційного інтелекту

Таблиця В.5.

**Результати обчислення множинної регресії
вимірюваних показників у вибірці осіб із високим рівнем губристичної мотивації
Сводка для моделі (а, б)**

Модель	R	R квадрат	Скоректований R квадрат	Стд. помилка оцінки
1	.718	.670	.645	3.425
2	.718	.669	.647	3.414
3	.717	.667	.648	3.412
4	.715	.664	.646	3.419
5	.711	.651	.644	3.430

- а. Предиктори: (константа): фактор 1, фактор 2, фактор 3, фактор 4, фактор 5, фактор 6, фактор 7, факто 8, фактор 9, фактор 10
 б. Залежна змінна: загальний рівень емоційного інтелекту

Таблиця В.6.

**Регресійна модель особистісних факторів у вибірці осіб із високим рівнем
губристичної мотивації ANOVA(a, б)**

Модель		Сума квадратів	ст.св.	Середній квадрат	F	Знч.
5	Регресія	32,225	6	5,371	8,428	.000 (а)
	Залишок	50,347	79	0,637		
	Всього	82,572	85			

- а. Предиктори: (константа): фактор 1, фактор 2, фактор 3, фактор 4, фактор 5, фактор 6, фактор 7, факто 8, фактор 9, фактор 10
 б. Залежна змінна: загальний рівень емоційного інтелекту